

Tartalomjegyzék

XIX. Vajdasági Magyar Drámaíró Verseny

- 3 Szögi Csaba:** Aranyteher – Avagy érczel mért életek (dráma)

- 22 Pressburger Csaba-Saul:**
Érczel mért életek – Avagy a szegény újságíró megkísérli visszaszerzeni a számítógépét (dráma)

- 34 Patócs László:** Érczel mért életek (dráma)

- 59 Drubina Orsolya:** Eddig jöhettél (drámarészlet)

- 67 Szász Csongor:** A vajdasági magyar szociografikus film (tanulmány)

25 éves a Kosztolányi Dezső Színház

- 107 Góli Kornélia:** „Én tényleg meg akartam váltani a világot”
(Beszélgetés Kovács Frigyessele)

- 116 Góli Kornélia:** „Őrütl pörgés volt” (Beszélgetés Döbrei Dénessel)

- 123 Góli Kornélia:** „A KDSZ egyelőre történik velem” (Beszélgetés Urbán Andrássele)

- 132 Berényi Emőke–Pressburger Csaba:** Right here – right now
(színkritika)

- 139 Szeles Réka:** Lábunk alatt a köszörűkő (Varga Tamás: *A Jevés*) (kritika)

- 142 Virág Gábor:** Az elnémított színház (esszé)

A számot **Molnár Edvárd** Desiré fesztiválon készült fotóival illusztráltuk.

A szám megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési és Tájékoztatási Minisztériuma, a Tartományi Művelődésügyi, Tömegtájékoztatási és Vallási Közösségi Titkárság, a Magyar Nemzeti Tanács, Újvidék Város Önkormányzata, a Bethlen Gábor Alap, valamint a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Град Нови Сад

A jelen folyóiratban szereplő tartalmak nem feltétlenül tükrözik a kiadványt támogató Újvidék Város Önkormányzatának hivatalos álláspontját.

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2020. január–február.
Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Virág Gábor. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.hid.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön 1400 dinár. Egyes szám ára 150, kettős szám ára 250 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 70 EUR – Készült a Magyar Szó Lapkiadó Kft. nyomdájában, Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása

A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Főszerkesztő Berényi Emőke. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940); 9. évf., 1. sz. (1945)–. – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

SZÖGI CSABA

Aranyteher

Avagy ércel mért életek

Szereplők

SÁNTHA LUCIÁN, cseppet leharcolt negyvenes, kötetlen munkaidejű rabszolga egy állami ércbányában

VÖRÖS LUKRÉCIA, kortalannak tűnő pszichológus, súlyosan megpakolva aranyékszerekkel, ezüstszínű sminkkel és hercig „vastüdökkel” (játszhatja férfi is, csak jó nagy melle legyen, esetleg pödrött bajsza is)

VAVA, a mindenség Ura (különleges szerzet, nem evilági, végig csendben áll egy helyben, kissé a háttérben, csak időnként vág groteszk grimaszokat és mormog ótritoni nyelven Lucián felé, aki őt egyedül látni képes; kezében rozsdás mérleg)

A VAK ZENÉSZEK KARA, mely „lassan lépked a fűben”

Flashback Vol. 1

ÁPOLÓ, leginkább egy málé pékinasra emlékeztet

MASZTURBÁLÓ BETEG, aranycsíkos pizsamában (akár a többiek a kórteremben), hatvanas, virgonc

ÁRNY 1, öltönyös, nyakkendő, elegáns biznizsman, nyakában ormótlan, vastag aranylánc

ÁRNY 2, nyolcvanas, girhes-szívós, mintha a maszturbáló nemzője lenne

ÁRNY 3, kilencven plusszos vézna szipirtó, egy ágyban a még vénebb öreganyjával

Flashback Vol. 2

PINCÉRNŐ, csinos harmincas, modorával, öltözetével egyaránt kilóg a kocsmá levitézlett, kopott „öreg halászáinak” társaságából

MÁTÉ EVANGÉLISTA, picit szakadt, hosszú és zsíros hajú egyetemista zavaros tekintettel, ősröcker prototípus, sittes tetkók, fémláncok és -fityegők

IZOMPITYU, kigyúrt, tetovált, izompólós, aranyékszeres harmincas szekrény, tipikus ősbunkó izomagy

ÖREG HALÁSZ 1, hetven pluszos, Hitler-bajusz, franciasapka, kopott munkásköpeny

Flashback Vol. 3

BRÜNHILDA, gusztusosan „húsos”, ugyanakkor már-már túlápolt harminc pluszos, a kapuzárás pánik külső jeleivel is

Flashback Vol. 4

TÖRZSKÖZÖNSÉG

(Továbbá: ápoltak, kocsmatöltelékek, menádok – a flashbackek „díszlete”)

A VAK ZENÉSZEK KARA *(a függöny előtt, lehet énekelve is, akár falsul, sőt! – és így végig, az összes „songnál”)*

szikrázó vitorlavászon

a magas ég apró arany szegeletén látszom

ahogy szemhéjaid mögött lassanként

mindenre alászáll az alkonyat

nem fázom

lelkem azóta sem szívja fagy

se rettegés

se gyönyör

se kín

se a haragszomrád
se a jajdeszépvgy
óh hazám
azám
bizony pipiske havon
felpipiskedek az isten
homlokáig
s ezüst csókot nyomok az öreg
fejére hej
mindenek tetejére numi tárem
arany atyácskám
szegezd hát tekinteted a
világ virágos bölcsejére
ember lakik itt s
toportyán
kutyabenge nadragulya
szőke folyó s folyami
garnéla a folyó
partján
zöld a gyékényes és
zöld a víg kedvem is míg zengi
zöld nótáját a vén lantos
a lantján
nincs szív mit át ne
járna
s nincs seb melyet
heggel nem takar nincs nő
nincs sírás a pillanatom
az örök a végtelen kihívás

(függöny fel)

*Szín: Kopott rendelő asztallal, székkal, kanapéval a színpad bal ténfelén.
A jobbon a flashbackek zajlanak.*

SÁNTHA LUCIÁN *(hason fekszik a kanapén, lábaival idétlenül kalimpál, állát az alkarján nyugtatja, kendertől vörös szemeit befelé fordítva mámorában megél, maga mögött hagyva a világot; amikor a pszichológussal kommunikál, a szeme végig csukva, kivéve néhány pillanatot; magában mormogva)* Emlékszem mindenre, és ott voltam mindenütt. Nincs varázslat. Ez a pokol.

VÖRÖS LUKRÉCIA *(meglepetten felpillantva a papírjaiból)* Parancsol? Ez a panasza?

SÁNTHA LUCIÁN *(unottan)* Ellenkezőleg. Mára ez maradt az egyetlen vigaszom. Egyébként egy ősi Siva-himnuszról idéztem. Rendkívül tanulságos írás, ajánlom figyelmébe, kedves assz... *(résnyire nyitja szemét, első alkalommal vet pillantást a pszichológusra; elgondolkodva)* asszonyom.

VÖRÖS LUKRÉCIA Akkor mi a panasz? Amikor felhívott, azt mondta, egy ideje elvesztette a motivációját, és... *(a többi a jegyzeteiből olvassa)* ébredéskor semmi kedve felkelni az ágyból, jobban szeret aludni, mint ébren lenni, de ha választani lehetne, leginkább a halált kívánná osztályrészül...

SÁNTHA LUCIÁN *(félbeszakítja)* Bocsánat, nem a halált. A nemléte. Nem ugyanaz... És hogy semmi kedvem a „dran”-hoz, avagy ehhez az egész *drámához*, ha így jobban tetszik... Tudja, a *semmit* és a *valamit* ésszel elgondolni egyaránt kemény dió. De a semmi valahogy mégis kézenfekvőbb, nem gondolja? A panaszom egyébként az, hogy dobog a szívem. Mármost hogy *érezem*, ahogy dobog. Olyan... egyetlen az én helyzetemben, ha fogalmazhatok így.

VÖRÖS LUKRÉCIA Ezt meg hogy érti?

SÁNTHA LUCIÁN Mármost azt, hogy egyetlen?

VÖRÖS LUKRÉCIA Nem. Azt, hogy *érzi*.

SÁNTHA LUCIÁN Nos, nem tudom, észrevette-e, kedves, khm, asszonyom, hogy gyermekkorunkban, néhány kivételes alkalomtól eltekintve, nem érezzük, ahogy dobog ez az izmos, üreges szerv. Tudni persze tudjuk, de nem figyelünk oda rá. Nem *érezzük* igazából. Én legalábbis egészen a húszas éveim elejéig nem éreztem...

VÖRÖS LUKRÉCIA Miért, mi történt akkor? Amikor elkezdte „érezni”?

SÁNTHA LUCIÁN Akkor szívtam először albán füvet. *(Röhög)* No, *akkor*

igazán éreztem... – majd szétrepesztette a bordáimat, ezt az ócska csontketrecet –, és azóta is egyfolytában. Első alkalommal ketten toltuk el a dzsolját, ami annyira gyantás volt, hogy mindenütt átütött a cigaretta-
papíron, és többször is újra kellett gyújtani. Utána órákig csak jártam a város utcáit mantrázgatva, végül pedig átmásztam egy templomkert kerítésén, és a kőfeszület előtt térdre borulva imádkoztam, hogy csak még ez egyszer éljem túl, aztán *soha többé*... Néhány napra rá, amikor négyen-öten szívtuk el ugyanazt a mennyiséget, és én hazafelé ugyanott találtam magam, ugyanazon feszület előtt, ugyanabban a pozícióban, hát... onnan kezdve hagytam a picsába az egésszet. Mármint az imát, és csak engedtem magamat sodródni...

VÖRÖS LUKRÉCIA (*izgatott kíváncsisággal*) Azóta is használ tudatmódosítókat?

VAVA (*grimaszol, közben belepottyant egy súlyt a mérleg jobb serpenyőjébe*)

SÁNTHA LUCIÁN (*nyitott szemmel visszagrimaszol, majd lélegzetvételnyi szünet után, szemét ismét lehunyva*) Nos... hm... időnként előfordul...

Flashback Vol. 1

Szín: Kórházi szoba éjjel, vaságyak, bennük fekvő/alvó betegek, az egyik a paplan alatt maszturbál, fény csak a folyosóról és az utcára néző ablakon át szűrődik be.

SÁNTHA LUCIÁN (*tizenegynéhány évvel fiatalabban az egyik ágyon fekszik hanyatt, öt helyen erősen a rácsokhoz kötözve; gondolata „kihangosítva”*) Ugye semmi sem teljesen egyértelmű. Aki végigjárta már ezt az ösvényt, tudja, mire gondolok. Aznap este egyszerre zuhant rám a számtalan, párhuzamosan egymásra épülő világ. Sok volt ez nekem. Úgy tűnik, nem készültem még fel. (*Fennhangon, visítva*) Akárki vagy, ha istent ismeresz, szabadíts ki, mert azonnal behugyozok!

ÁPOLÓ (*néhány perc és üvöltés múlva kényelmesen besétál jobbról, fémkacsát hoz*) Nesze, vizej ebbe.

SÁNTHA LUCIÁN *(kétségbeesetten)* Abba én képtelen vagyok... *(Nyöszörög)* Kérlek, oldozd el a köteleimet! Itt volt a barátnőm, lekötözött pusztá hülyeségből, majd visszautazott Szabadkára. Most mit fognak szólni ehhez az emberek? Félre fogják érteni... Szabadíts ki, mert behugyozok ebben a szentségtelen pillanatban!

ÁPOLÓ Nem tudlak...

SÁNTHA LUCIÁN Hozz valami ollót vagy kést... Várj, itt van a fiókom-ban... *(Körbékémlél)* Hova tették az íróasztalomat? A faterom teljesen átrendezte a szobát. Mindegy, kimész a konyhába, ott van alulról a második fiókban egy...

ÁPOLÓ *(hökkenten, ugyanakkor cseppet elbizonytalanodva)* Milyen konyhába...? Itt nincs konyha, csak szobák vannak... Várj, kimegyek, kerítek valamit... *(jobbra el)*

SÁNTHA LUCIÁN *(egy ideig dermedten, lihegve bámul utána, majd megpróbálja kiszabadítani a csuklóit, de azok csak még jobban beleszorulnak a hurrokba; egy idő után felváltva üvölt és zihál, amikor egyszer csak a szemközti falnál megpillant egy automatát óvszerekkel, cigarettákkal és öngyújtókkal; jobbról már jön is a tulajdonos a feleségével)* Kérem, kölcsönadnának egy öngyújtót? Csak amíg elégetem ezt a szart a csuklómnál. Iszonyatosan kell pisálnom, ki akarok szabadulni!

ÁRNY 1 Sajnálom, de mi épp elcuccolunk. *(Eltűnnek automatástól)*

SÁNTHA LUCIÁN *(körbenéz a szobában, honnan jöhetne még segítség, amikor a maszturbáló beteg mellett megpillant ugyanazon az ágyon még egy férfit, az előbbi előtt térdelve pedig egy prostituáltat, amint épp rábukik a maszturbáló makkjára; Lucián meredten nézi őket)*

MASZTURBÁLÓ BETEG Hrrrrrrrr... ááá... úúú... áááÁÁÁ!

ÁRNY 2 *(felemeli a fejét a maszturbáló mellől)* Legalább ne bámulj ide ilyen feltűnően!

SÁNTHA LUCIÁN *(üvöltve, mint a féreg)* Bazmeg, engem nem érdekel az egész, de miután vége a romantikának, a hölgy igazán idefáradhatna, hogy eloldozzon, mer' behugyozok, bazmeg! *(Tovább küszködik, talán órákon át, mire ismét felüvölt)* Senki nem segít rajtam, a kurva életbe?! Bassza meg, bassza meg... Ügyeletes! Ügyeleteeeeeeeeees!

ÁRNY 3 *(valahonnan a sötét sarokból)* Nem kell kajabálni! Ki kell menni a

WC-re. Csak szépen, nyugodtan.

SÁNTHA LUCIÁN Hogy a piczába mennék ki, bassza meg, amikor valaki lekötözött?! Bassza meg! *(Zihál)* Ügyeleteeeeees! *(Teste ívben megfeszül; itt a kép kimerevedik, kivilágosodik, majd elenyész – vissza a pszichorendelőbe)*

A VAK ZENÉSZEK KARA *(képváltás közben)*

a vén zenész vándor gitárjával
mit akar
tarkót vakar lepi a penész árad a
csend mennél már menj hát
vár rád párizs new york és
dakar
indulj szólít a csend az álom
s a végtelen belenyugvás
a neve nem más
mosoly
hazaérni mindenáron
míg az utamat járom
mászom a hegyet (mely nem
megy mohamedhez sohasem)
albatroszt nem látok csak
legyet
fekszem a porban élvezem
helyem nincs itt a sorban
se ott persze s
örömöm se lehet a borban
a borban az új
borban sej
vinnyogni nem látsz
rágyújtok rágyújtok
hola hombre
buenos dias comprensible
hol van a víz hol van (water

wasser szú aqua
voda hogymondjákaz
inuitok az igazság
borban)

SÁNTHA LUCIÁN *(továbbra is lehunyt szemmel Lukréciahoz)* Egy piszok rossz tavasz után történt, valamelyik nyári fesztiválon gályáztam épp. Harmincöt percig áztattuk az angyaltrombitát az előírt tíz helyett, ráadásul a dózis többszörösét. Ahogy elkortyoltam a részemet, pár percre rá már jött is a flash. Hamar meglógtam a többiektől, mert sötét szárnyakat láttam suhogni az arcom körül. Elbotorkáltam egy közeli, rejtett és néptelen tisztásra. Leültem a gyepre, mert állni nem tudtam. Majd még lejjebb, de a fekvő helyzetből is zuhantam tovább valamerre, gravitáció, talaj, egzakt dimenzió híján. Hazamenni, ennyi lebegett előttem. De hova haza? Tétova lépések, nincs irány, a térézék veszett el, vagy a tér is csak fikció, nem tudtam. A hídnak van fémkorlátja, eddig minden rendben. De a korlát elfogyott, abban a pörgő gömbben nem volt hol megkapaszkodni. Arcok, testek kavargtak, próbáltam mosolyogni, tettemem, hogy sétálok csupán. Gyatra kísérlet. Furcsa látvány lehettem, ahogy keringek, talpam olykor a sötét felhőket célozza... A mentőkocsitól néhány lépésre estem össze, onnantól sokáig homályos... Persze a pszichiátrián virradt rám. Előtte az éjszaka félhomályában és delíriumában azt képzeltem, a fásli a csuklómon mély vágásokat takar, szóval, hogy felvágtam az ereimet. Holott csak kikötöztek, mert a gyomormosás után egyből húztam volna vissza bulizni. A kórházból aztán ebéd után a saját felelősségemre el is engedtek, „na dalje kučno lečenje”. Naná, hogy azonnal a fesztivál felé vettem az irányt. Útközben beugrottam a boltba egy kétliteres sörért, este pedig már felléptem a punkzenekarommal a kisszínpadon...

VAVA Aaan-brlpp! *(Újabb, még nagyobb súlyt pottyant ugyanabba a serpenyőbe)*

SÁNTHA LUCIÁN *(VAVA felé, szemét felnyitva, grimaszolva)* Hrk-hrkk!

VÖRÖS LUKRÉCIA *(egyre élénkebb érdeklődéssel)* Hány éves korában kezdett el ilyen életet élni?

SÁNTHA LUCIÁN *Milyen* életet...? Kábé négyévesen. Besztondultam az *Egri csillagoktól*. (*Röhög*) De komolyan, nincs jobb narkó a szépirodalomnál... meg úgy általában a művészeteknél. Az *igazán* jó alkotásokra gondolok. Amelyek felébresztenek. Fel ebből a talmi életből. Igazából nem is értem, mi a fasznak költöttem aztán azt a rengeteg lóvét cefrére és anyagra... Egy idő után nyilván már csak az élvezet kedvéért. Nincs túl sok jelentősége a bábtest és a maszk elrongyolódásának, a hedonizmus meg olyan mókás... No, az első kijózanodott reggel már nem akkora poén, szóval mióta megtehetem, csak és kizárólag minőségi és természetes szeszt és motyót fogyasztok.

VÖRÖS LUKRÉCIA Miért, előtte hogyan volt?

SÁNTHA LUCIÁN Most hadd ne meséljek el mindent a ragasztótól és a benzintől kezdve a tablettákon és a beütött füveken keresztül a filélés pálinkáig és a román ipari szeszekig, mert a bűdös életben nem érnék a végére. Annyit viszont leszögezhetek (*egy pillanatra felnyitja a szemét, s Lukrécia-ra kacsint*), hogy az egyetem első két éve alatt csupán kannás borból annyit vedeltem, amennyi egy életre elegendő. Sőt, több embernek több életre is. Máté evangélistával egy-két napos szünetek közbeiktatásával két-három hetes láncívászatokat rendeztünk a legocsmányabb lebujszókban. Kizárólag a legócskább pancsolt lőrét ittuk minden nap, ébredéstől ájulásig. És persze nem igazán ettünk és tisztálkodtunk időközben... No, lediplomáztam mégis sikerült.

VÖRÖS LUKRÉCIA Szinte hihetetlen... Mégis hogyan?

SÁNTHA LUCIÁN (*vihogva*) Az aranymódra szikrázó intelligenciámnak köszönhetően. A bódulatra is csak ahhoz volt szükségem, nehogy véletlenül summa cum laude végezzek! (*Viháncolva a hasára fordul, tovább kalimpál a lábaival, karjaival pedig repdeső mozdulatokat végez*) Igazából csak ravaszság kérdése az egész, meg persze az is lényeges, hogy az ember ne vegye halálosan komolyan magát, legalábbis ebben a társadalomnak nevezett bohózatban. Akkoriban én sem tettem, később viszont, amikor gályarabságra ítélttem magam pusztán szeszélyből, megváltozott a helyzet. De addig...? (*Ciccent*)

Flashback Vol. 2

Szín: Egy csehó valahol Bivalybasznádon, súlyos és rozsdás fémasztalok és -székek, melyeken „öreg halászok” gubbasztanak – persze akad egy-két fiatal bika is, nő viszont csak egyetlen, a pult túloldalán; a büzlő budi előtt rexasztal.

SÁNTHA LUCIÁN *(cirka húsz évvel fiatalabban Máté evangélistával a kora délutáni nyitáskor becammog; már egyikük sem szomjas: túl vannak egy rekesz lejárt szavatosságú búzasörön; első útjuk a pulthoz vezet)*

PINCÉRNŐ *(nem kérdez. Tölt. Gondnokfröccsöt)*

SÁNTHA LUCIÁN *(Máté evangélistával a sarokasztalhoz lép. Mielőtt az ott éktelenkedő poros művirágot vaktában elhajítaná, társa gyorsan átteszi azt egy másik asztalra. Leülnek, isznak. Szó nélkül, tempósan. Néhány óra elteltével a fröccsről átváltakan forralt borra. Telik az idő, szó továbbra sem esik. De az egész kocsmában sem. Csak a rexgolyók csattogása hallatszik, meg persze szól a Sláger Rádió. Aztán Lucián valamikor félidőben váratlanul felüvölt)* Utálok az embereket, utálok mindenkit! Utálok az embereket, utálok mindenkit! UTÁLOM! AZ! EMBEREKET! UTÁLOK! MINDENKIT!

MÁTÉ EVANGÉLISTA *(csendesen, kimérten)* No, öreg, mi van má? No.

SÁNTHA LUCIÁN Utálok az embereket, utálok mindenkit! Utálok az embereket, utálok mindenkit! UTÁLOM! AZ! EMBEREKET! UTÁLOK! MIINDENKIT! *(Vég nélkül, bele az álmos krimó szottyadt nyugalmába)*

PINCÉRNŐ *(igazán kedvesen)* Tényleg, szomszéd, kicsit csendesebben. No.

SÁNTHA LUCIÁN Utálok az embereket, utálok mindenkit! Utálok az embereket, utálok mindenkit! UTÁLOM! AZ! EMBEREKET! UTÁLOK! MIINDENKIT! Á-á-á, á-á-á!!!

IZOMPITYU *(előlép a semmiből, és ököllel, izomból orrba bassza Luciánt. Megáll előtte toronymagasan, remegve az idegtől, szótlánul, a keze még mindig ökölben; zihál)*

SÁNTHA LUCIÁN *(elhallgat, de semmi mással nem reagálja le az iménti ütést, tudomást sem vesz a tőle tíz centire feszülő kolosszusról. Kortyol a poharából, észreveszi, hogy eleredt az orra vére, a kézfejével kezdi törölgetni,*

majd Máté evangélistára pillant) Van egy zsebkendőd elsejéig? (A hangja nyugodt)

MÁTÉ EVANGÉLISTA (lassan feláll, hogy a farmerzsebéhez férjen)

IZOMPITYU Mi van?! Akarsz te is?! AKARSZ TE IS?! (Félő, hogy lassan széjjel-repeszti izmos testét a mérég)

MÁTÉ EVANGÉLISTA (épp csak egy pillantást vet rá, mint egy útjába kerülő száraz kutyaszarra, aztán ad Luciánnak egy zsebkendőt, visszaül a helyére, és nyugodtan iszogatnak tovább; ismét csendben)

SÁNTHA LUCIÁN (újabb néhány óra elteltével, pontosan záróra előtt fizet, hóna alá kapja a féláljult Máté evangélistát, kicipeli a csehóból, ott a talajra helyezi, és a lábánál fogva, szánkóként vonja maga után a munkásszálló felé. Máté evangélista feje nagyokat zöttyen a kátyús, csonttá fagyott úton)

ÖREG HALÁSZ 1 (a kocsmá bejáratából) Ne úgy vidd má', há' fájhat neki-je...

SÁNTHA LUCIÁN Nem fáj ennek biztosan.

MÁTÉ EVANGÉLISTA (fejét kicsit megemelintve, barátságosan) Nem fáj!

ÖREG HALÁSZ 1 No, akkó' isten hírive! Jojcsakát! (Itt a kép kimerevedik, kivilágosodik, majd elenyész – vissza a pszichorendelőbe)

A VAK ZENÉSZEK KARA (képváltás közben)

odamegyek-arramegyek

kecses lankák rónák

hegyek

látjátuk feleim szümtükkel mik vogymuk

s aztán még

menni vagy maradni

ugyan

hát a világ köldöke

mindig veled van vándorol

csak pillants fel öreg

álmodból álmodó

én nem ott mérettetek

s nem is aranyárban hol

mázsálásra a költő ma

sorba áll
szólítsa bár allah siva
vagy a halál
nem
aprócska költőcske útjára
rátalál
a hazám
azám
hazám már-már nem is a
nyelv
inkább a tiszta
gondolat

VÖRÖS LUKRÉCIA Szép... És mitől volt olyan „piszok rossz” az a tavasz,
amit említett? A „gályázástól”?

SÁNTHA LUCIÁN Á, az csak később jött. Akkoriban még több mint le-
zser voltam a melóban. Tömény gonzóság. A gondok akkor kezdődtek,
amikor unalmamban összejöttem Brünhildával...

VAVA Maaa.. mambudza! Grpsz-trpsz! *(Újabb, még nagyobb súlyt pottyant
ugyanabba a serpenyőbe)*

SÁNTHA LUCIÁN *(VAVA felé, szemét felnyitva és forgatva, grimaszolva)*
Eeembrlb, brkk-hrkk!

VÖRÖS LUKRÉCIA Milyen a nőkhöz való viszonya úgy általában?

SÁNTHA LUCIÁN Ambivalens...? Hosszú történet, majd legközelebb
részletesen is elmesélem. Vidám és szomorú egyszerre. Mindenesetre
hatalmas és rendkívül izgalmas kaland, az az egy biztos! De mi másra is
számíthat az ember ennek a kvázi univerzumnak a legnagyobb miszté-
riumától? Hanem ez a Brünhilda-ügy még nálam is kiverte a biztosítékot.
Előbb csak együtt buliztunk – vele és még egy fél tucat másik nővel –,
de aztán egyik este azon kaptuk magunkat, hogy keményen kúrunk az
ő terebélyes franciaágyán. Pakoltam az ő terebélyes seggét. És ezt utána
folytattuk még hónapokon át. Mondom, én leginkább unalmamban. Ott
szúrtam el, hogy nem fogtam egyből gyanút, amikor egyre inkább kez-
dett mindenfélével magához édesgetni, túl volt már ezen a „barátság ex-

trákkal” mókán. Az ágyban meg minden alkalommal az volt a vaker, hogy nem, most sem kell az a koton... A végén persze Belzebub segedelmével bekapta a legyet. A hab a tortán pedig az, hogy mindezt el is tervezte. Amikor elmondta nekem, már néhány hónapos volt, túl az „időn”. Azt mondta, nem kell vállalnom, csak szeretne volna közölni. És nem sokkal utána még azzal is megörvendeztetett – és ez volt a *cseresznye* a habon –, hogy a nőgyógyásza szerint nagy valószínűséggel fogyatékos lesz „a kicsi”. Hogy a kék égbe ne, amikor ő is szittyózott minden este és bagózott, én meg... én akkor éltem a politoxikomániám csúcsát! De ő *akkor is akarta*...
VÖRÖS LUKRÉCIA Szeretne róla beszélni?

SÁNTHA LUCIÁN Haha, inkább nem... (*Visszafordul a hasára*)

Flashback Vol. 3

Szín: Szolidan berendezett „leánylakás” szép és kényelmes bútorokkal, valamint két fenemód ideges emberrel.

SÁNTHA LUCIÁN (*tizenegynéhány évvel fiatalabban; lassan kifulladásra, miután már egy órája felváltva őrgöngött és próbált érzévekkel hatni a nőre*) Hülye kérdés, de... végiggondoltad te rendesen ezt az egészet, Brünhilda...?

BRÜNHILDA (*miközben zsiros arcán összemosódnak a könnyek a takonyal*) Az apám annyira örülne neki...! Már hosszú évek óta unokára vágyik. Neked nem kell tenned semmit! Ha akarod, a gyerekekkel elköltözünk Belgrádba, még csak látnod sem kell, sem őt... sem engem... Apám mindent kifizet. Se a jelenlétedet nem követelem, se a pénzedet. Az apám segítene bennünket!

SÁNTHA LUCIÁN (*újra és még inkább kikelve magából*) Az apád?! Aki unokára vágyik?! Mért nem baszattad meg akkor magadat az apáddal? Két legyet üthettek volna egy csapásra! Lett volna unokája is, meg még egy gyereke is egyből! Épp engem taláztatok meg?! Az *apáddal*?! Nem a kurva *apádról* beszélek, bazd meg, amikor az agyadat hiányolom, hanem arról, gondold már végig! Rendben, ne beszéljünk arról, hogy

ennek nem ez a módja. Nem szólsz, hogy nem szeded már a tabletádat, aztán kész helyzet elé állítasz? Ha nincs szükséged se rám, se a támogatásomra, akkor mi a fasznak mondd el?! Szüld meg, bazd meg, aztán eridjetelek Belgrádba, vagy maradjatok itthon, vagy ugorjatok a hídról a Tiszába, de mi a picsának árulod el?! De mondom, oké, ne beszéljünk erről... mert messze nem ez itt a legnagyobb baj. De, bazd meg, gondold már át, hogy mit műveltünk mi itt az utóbbi fél évben! Egy füves depressziót, majd egy trónyos időszakot követően megérkeztem a daturába – most is épp trombitálnak nekem az angyalok – meg beléd, közben végig vedelek meg tépek is, de te is ittál végig, mint a gödény, bagóztál is, én is, nem is szerettelek, csak basztalak unalmamban... Hát szerinted testileg-lelkileg *milyen* lesz egy gyerek, aki ilyen körülmények közt fogant?! Rajta, szüld csak meg a *szörnyeteget!* *(A végét már csak rekedten suttogja, mégis üvöltésnek hat)*

BRÜNHILDA *(megpróbál Luciánhoz érni, aki erre az ajtó felé menekül, de a nő utoléri, elkapja a karjánál) Add a kis kezedet...! (Nyöszörög) Én akarok tőled...*

SÁNTHA LUCIÁN *(végre sikerül kiszabadítania magát a nő karmai közül, és nem várva meg a folytatást, az ajtót feltépvé lóhalálában elrohan. Itt a kép kimerevedik, kivilágosodik, majd elenyész – vissza a pszichorendelőbe)*

A VAK ZENÉSZEK KARA *(képváltás közben)*

szekér halad mező szalad

szép szárnyait kitarja

nem lassítja hadak útja

vizek árja

délibáb fénye

szép mezők lánya

és az otthon ahol a szív

és a haza ahol a

lélek s a

tiszta gondolat

mely úgy kap erőre bennem hogy

bűvös erőd fejtsd ki menten szárnyalj szélnél sebesebben

VÖRÖS LUKRÉCIA Különös...

SÁNTHA LUCIÁN Az hótzicher. Hát még ha hallotta volna, hogyan brum-mogott élvezés közben... *(imitálja)* Egyébként kábé egy évre rá ismét megdugtam egy buliban. Újra koton nélkül... Utóbb megtudtam, hogy szerencsére akkor már eleve várandós volt.

VÖRÖS LUKRÉCIA Az a különös, hogy a nemléte választaná, közben ennyire tud aggodalmaskodni az evilági dolgok felett. Már akkor ez jutott eszembe, amikor a munkahelyéről beszélt... Hol is dolgozik pontosan?

SÁNTHA LUCIÁN *(erőltetetten röhögve)* Ahonnan ez az elbaszott drámai téma is ered. *Hol* másutt? Amúgy jogos a felvetése. Mindig is többen voltunk *idebenn*. Csak az egyikünk az aggodalmaskodó – de az aztán mindannyiunk vérnyomását felviszi a kuka egekbe! *(Felröhög)* De csak azóta, mióta egy másikunkban komolyan felmerült, van-e egyáltalán bárki más rajtunk kívül *odakünn*... Hypertensio essentialis. Talán ez is csak azt szolgálja, amit a cefre, a narkó, a csatározások a nőkkal, férfakkal, medvékkel, pókokkal és faunokkal: hogy minél előbb lerohadjon a csontomról a hús. Mert felébredhetek-e igazán, mielőtt *rendesen*, úgymond, meghalok?

VÖRÖS LUKRÉCIA Csak nem hisz a halál utáni életben?

SÁNTHA LUCIÁN Én?! Piha, a halál előttiben sem hiszek. *(Végre kinyitja a szemét, felül a kanapén, Lukrécia dekoltázsára szegezi tekintetét)* Persze a halálban sem... *(kacsintva)* esetleg a la petite mort-ban – de csak módjával. *(Vigyorog)*

VÖRÖS LUKRÉCIA De most komolyan: miben hisz egyáltalán...?

SÁNTHA LUCIÁN *(nyerítve röhög)* Ehegy ihis-tehen-behen...! *(Hirtelen teljesen komolyra vált)* Hogy miben? Komolyan? Az elején elmondtam.

VÖRÖS LUKRÉCIA *(pszichológushoz méltatlanul gúnyosan)* Hogy ez itt a pokol?

SÁNTHA LUCIÁN *(lassan felkel, Lukrécia mögé lép, miközben a távolba révedve mesél, elkezd masszírozni a vállát, majd egyre mélyebbre csúsznak a tenyerei, le a dekoltázsig, majd még lejjebb)* Tudja, nem azért taszítottak le engemet ide és metélték le a szárnyaimat, mert kétségbe vontam, hogy jó ez a teremtett világ. Nem. Hanem azért, mert a szívemmel szóltam: *valóban szükség van-e rá?*

VAVA Nókutu brugybandzó! *(Ormótlan fejét félrefordítva, habzó szájjal grimaszol, földhöz bssza a mérleget, majd duzzogva hátat fordít)*

SÁNTHA LUCIÁN *(VAVA felé)* Aangrpsz brugybandzó! Csízott bíviaa, egörkh, egg, egg, egörkhrgl! Csízott egörkh gregbreble, aa mambudza, aa mambudza! Maa uggh, maa aa mambudza! Csízott egörkh aa! *(Az egyre mélyebben sóhajtozó Lukréciahoz)* Természetesen a szívemmel, hiszen elmém akkor még nem is létezett... *(közelről Lukrécia fülébe)* mint ahogyan farkam se – de ez utóbbi azóta rendesen kifejlődött, bébi... *(visszavált komolyra)* No, utána megkaptam az úgynevezett tudatot! Megkaptam rendesen... Fejemre csapták a rettenet fémsisakját, kilöttek az akkor még éppen csak szilárdulni kezdő univerzumba, és mehettem „isten hírével”, elásványosodva, hogy találjak ki ebből a csalfa, tükörfalú, fényes anyaglabirintusból, ahogy tudok... Ahol az úgynevezett „életeket” ércel mérik. A legjobb esetben is csak arannyal, de leginkább rozsdás vasláncokkal, amiket mégis szinte lehetetlenség letépní. Anyag-gá silányult, elbaszott „világegyetem”... Itt aztán nem könnyű megszer-ezni a diplomát, hát még utána elhelyezkedni... A test megteremté-sével óhatatlanul elsatnyul, majd el is hervad a lélek – aminek az ész abszolút nem szolgál segítségére, sőt... Ércel mért életek? Phú! Szarni kell bele! Attól legalább felhígul egy cseppet. Na, ez ellen „lázadtam” én. Így aztán a „boss” bele is taszajtott a közepibe, és rendesen megsokszo-rozódott, hogy milliárd testben égessen a kín. Hát itt vagyunk mi, kedves asszonyom. Amint mondtam: a pokolban. Ahol szépen olvad ugyan az érc – de teljesen lélekké párolódni sehogyan sem tud. Én legalábbis ed-dig még nem jöttem rá, mi a módja... Eh, túl régóta bolyongok már. És az úgynevezett „halál” is csak egy féregnyúlvány ebben az útvesztőben, benne sincs pihenés egy szál se...

VÖRÖS LUKRÉCIA *(nyögdecselve a kéjtől)* Éh és ahakkohor... mi lesz most...?

SÁNTHA LUCIÁN Hogy most? Megmondom, hogy mi lesz most! *(Vissza-húzza a kezét Lukrécia bugyijából egészen a nyakáig, majd enyhén megszo-rítja)* Téged mindenesetre még megbaszlak, eggyel több vagy kevesebb, ezen már igazán nem múlik – de azután itt a végső ideje felébredni!

Flashback Vol. 4

Szín: Ugyanaz a kocsmabelső, mint a Flashback Vol. 2-nél. Lucián vagy harminc évvel idősebben ÖREG HALÁSZ 1-ként ül az egyik asztalnál és mesél. Körülötte a fiatalabbakból álló hallgatósága – a „tanítványai” –, tulajdonképpen mindenki a csehóban, ki ülve, ki állva tátott szájjal hallgatja. Éppen a sztorija vége felé tart.

SÁNTHA LUCIÁN ...azután természetesen kőkeményen megkúrtam a picsát, előbb az asztalon, majd a kopott kanapén, végül a szőnyegen is. Betömtem rajta minden lukat, de még hasítottam belé néhány újabbat is. Nem ellenkezett egy pillanatig sem, alélt a gyönyörtől, ősbagásunk szenvedélye megoldasztott minden fémtárgyat a rendelőben... Igazából ezzel az „ördögös” dumával fektettem gerincre az összes nőt és férfit hosszú életem során. Egyikük sem volt képes ellenkezni. Akkor volt a heréimben az aranyteher, hogy a könnyítése végett megérte vállalni még a velencei ólombörtön rabságát is... Ahol egyébként sem időztem túl sokáig: a börtönőrök is csak semmi kis emberek, a testi gyönyör kísértésének ők sem képesek hosszú távon ellenállni... Hamarosan mindegyikük horogra akadt, és kéjesen pörgött a villás farkamon. TÖRZSKÖZÖNSÉG *(hű meg há meg óh)*

SÁNTHA LUCIÁN *(váratlanul kikelve magából)* Na de emberek, nyisson már végre valaki ablakot! Mindjárt megfulladok ebben a redves kénköszagban.

(Függöny. Amíg leereszkedik)

A VAK ZENÉSZEK KARA *(lassanként elhalóan)*

hát valahogy így

kedves véreim

tudjátok

bár vitorlavásznnon mászom s

az aranyos szegeletben alig-alig

látszom

a raszta szív örökké dobog
most pedig a természet ősi
hangja hív
hangom s lantom eddig vágott ma a csendbe
rendeget
kardom szögére akasztom s
itt is hagyom kendteket
hare krisna hare hare
verseckém a-mollban kedd esténkre
ennyi volt
valed!

TÓKE

PRESSBURGER CSABA-SAUL

Ércsel mért életek

Avagy a szegény újságíró megkísérli visszaszerezni a számítógépét

Szereplők (a megjelenésük sorrendjében)

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ, pánikra és kompromisszumokra hajlamos
ÚJSÁGÍRÓ KOLLÉGA

GIZIKE, a gépíró – harapós és verekedős

BÉLA, a főszerkesztő – gátlástalan és cinikus

PÉK, indulatos és régivágású

VEVŐ

BANKOS KISASSZONY, negédes és merev

TITKÁRNŐ

SÁNDOR, a politikus – pánikra és kompromisszumokra hajlamos

Első jelenet

Helyszín: szerkesztőségi deszk (látszólag) a munkájukba temetkezett újságírókkal, akik a számítógépük előtt görnyedezve vesztettül dolgoznak. Mind-egyiken fejhallgató.

Szegény újságíró belép a szerkesztőségbe, köszönni próbál a kollégáknak, de látja, hogy úgyse hallaná senki, rezignáltan a saját asztalához sétál.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ *(rémült dühvel)* Mi a szahar?! Ki az az elvetemült, aki ezt tette? Ó, te magasságos cenzúra istene, hát mit vétettem?! *(Mintegy a „cenzúra istenével” perlekedve, az ég felé tekintve)* Hát ezzel büntetsz? Hogy

eltünteted a komputeremet?! Az egyetlen munkaeszközömet?! Mégsem írhatok ceruzával, mint a kőkorszakban! *(Pánikba esve körbenéz, a többiekhez fordulva)* Kollégák, látta valaki a komputeremet? *(Miután senki sem figyel rá, lerántja a hozzá legközelebbi újságíróról a fejhallgatót, és tőle kérdezi)* Te tudsz valamit a gépemről?

ÚJSÁGÍRÓ KOLLÉGA *(közönyösen)* Ja, az asszem kinyiffant. Elvitte a kockafejű Nésó, mondott is valamit, hogy megmerevedett benne a kalasnyikov, és ez totál hazavágta – vagy valami ilyesmi.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ A vincteszerre gondolsz?

ÚJSÁGÍRÓ KOLLÉGA Ja, asszem az.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Ó, az a merevlemez, te idióta! Mi lesz most velem? Hogy leszek kész lapzártáig a cikkemmel?

ÚJSÁGÍRÓ KOLLÉGA Relaxálj, faszikám. Miért nem diktálsz Gizikének? Ott unatkozik szegényke, mióta azok a digitális analfabéta dinoszauruszok kihaltak a szerkesztőségben.

A Szegény újságíró rápillant a sarokban tetriszező Gizikére, tesz néhány této-va lépést felé, ám amikor találkozik a tekintetük, Gizike föl pattan és agresszív töltetű mondatok megfogalmazására ragadtatja magát.

GIZIKE Hát mi a jó bűdös faszomat akartok tőlem már megint?! Mit jössz erre, he? Nekem akarsz itten hebegni-habogni hülyeségeket, te, te mikrofonállványok szégyene! No húzzál innen a picsába, amíg le nem karatéjózom azt a hajlékony gerincedet! *(Maga elé dohogva, miután megfutamította Szegény újságírót)* Mit képzelnek ezek?! A múlt héten is diktálni akart az egyikük, most meg ez is. A végén még rendszert csinálnak belőle, ha az ember nem vigyáz.

Második jelenet

Helyszín: főszerkesztői iroda. Nagy íróasztal mögött ülve, lezser testtartásban (láb az asztalon, ilyesmi), erősen gesztikulálva épp telefonál Béla, amikor Szegény újságíró kopogtatást követően belép.

BÉLA *(a telefonba)* Persze, persze, meglesz, ahogy megbeszéltük... hát normális, a címdalra is kitesszük elnök urat... igen, azt a képet, az ásó-

val... ja, oké, akkor az ollóval, amikor nyisszent, remek... az ásós a harmadik oldalra? Oda megy, jó, nix problem, Mírókám, le van dumálva. No, szia. *(Befejezi a beszélgetést, és Szegény újságíróhoz fordul, vigyorogva)* Nos, kolléga, hogy haladsz a pártkongresszusos cikkeddel? Épp most szóltak ide főntről, hogy mi legyen a címe: *Ércel mért életek. (Epésen)* Veretes cím, mi? Hiába, no, szépírói vénával vannak ott megáldva egyesek.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Hát épp ez az, Bélám, eltűnt a gépem, pontosabban elvitték a karbantartók, mivel leégett a hard diszkye, teljesen használhatatlan. Gizike meg, hehe, szóval, Gizike elég elfoglalt mostanában. *(A főszerkesztő megértően bólogat)* Szóval, kellene egy másik gép, hogy dolgozni tudjak, tudnál nekem szerválni egyet most?

BÉLA Csekaj, csekaj, nem eszik olyan forrón a politikusi rizsát. Nem vehetek neked csak úgy ukmukfukk egy komputert a sarki kisboltban. Mit gondolsz te?! Hát ki kell írunk a tendert!

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ A tendert?! Dehát akkor hetekig...

BÉLA Várjál már, ne idegeskedj annyit. Van egy olyan opció, hogy villám-versenypályázat! No, nem épp „villám”, meg elég komplikált is a procedura, de ez legyen az én gondom. Tudod mit, kábé addigra meglesz, amíg leugrasz a pékhez, hogy vegyél nekem egy túrós burekot joghurttal. Persze, csak ha ráérsz, nem muszáj, én is lemehetnek...

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ *(zavartan)* Persze, persze, *(távozóban, félig önmagának)*, ha ez az ára, burek meg joghurt, burek meg joghurt a péknél, megyek is, Béla, megyek, és kösz mindent.

Távozik.

BÉLA *(utánaszól)* A joghurt gúszti legyen! Hallod?

Harmadik jelenet

Helyszín: pékség, vevővel, Pékkel. Szegény újságíró belép.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Dobar dan!

PÉK Zdravo!

VEVŐ *(éppen fizetni készül)* Imam samo hiljadu.

PÉK Nemaš ništa sitno? Pedeset dinara možda?

VEVŐ Ej, brate, majke mi, nemam ni sto dinara sitno da ti dam.
PÉK Jebem ti sunce da ti jebem, ajd' nema veze. Sutra ćeš mi doneti.
VEVŐ Hvala, družo. Pozdravi mi domaćicu. (*Távozik*)
PÉK 'Oću. (*Az újságíróhoz*) Reci!
SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Dajte, molim vas, jedan burek sa sirom i jogurt.
PÉK Koji jogurt hoćeš?
SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Pa, koji imate?
PÉK Pa imaš ovaj u čaši ili od pola litre.
SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Koji Vi preporučujete?
PÉK 'Ajde nemoj da se zajebavaš! Dobićeš od pola litre i čaos.
SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Dobro, može.
PÉK Dvestapedeset.
Szegény újságíró kotorászni kezd a pénztárcájában, de egy lyukas garast se talál, csak temérdek hűségkártyát és köztük megbújva egy fizetőkártyát is.
SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Imate li POS-terminal?
PÉK Posni šta?
SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Ne „posni“, nego POS-terminal. Mislim, da li prihvatate karticu?
PÉK (*mint aki ördögöt látott, babonásan*) Puj-puj, pomeri se s mesta? (*Dühös önéretességgel folytatva*) Ma kakva crna kartica?! Samo keš dolazi u obzir. Nije ovo SPA-centar, prijatelju, da izigravaš plemića. Nema bureka dok se ne vratiš sa gotovinom. Aj' briši.
SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Doviđenja.
Szegény újságíró megszeppenülten távozik.

Negyedik jelenet

Helyszín: bank, bankos kisasszonnyal, ügyfelekkel. Szegény újságíró belép.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Jó napot kívánok.
BANKOS KISASSZONY Tessék, miben segíthetek.
SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Csak pénzt szeretnék felvenni.
BANKOS KISASSZONY Mekkora összeget kíván felvenni?
SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Nem is tudom, azt hiszem, ötszáz dinár elég is lesz.

BANKOS KISASSZONY *(hosszasan kattintgat, pötyög valamit)* Sajnálom, uram, de a számlaegyenlege pillanatnyilag negatív értéket mutat. És felhívnám a figyelmét, hogy a fizetőkártyáját is zárolta a bank a kezelési költség elmulasztott törlesztése okán.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ De hát múlt pénteken érkezett fél napidíj, amit nem vettem föl, azzal mi lett?

BANKOS KISASSZONY Pillanat. *(Pötyög)* Igen, látom, nos, az az összeg a 24 havi lefizetésre vásárolt hangfelvevő-készülék 14. törlesztőrészletének kiegyenlítése során került felhasználásra.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ *(maga elé)* Ó, hogy az a kurva diktafon, el is felejtettem.

BANKOS KISASSZONY Aggodalomra semmi ok, uram. Engedje meg, hogy felhívjam a figyelmét bankunk rendkívül kedvező kamattal kínált, hosszú futamidejű készpénzkölcsön-szolgáltatására. Önnek mindössze egy biankó váltónyilatkozatot kell aláírnia, és máris kiutaljuk a számlájára a százezer dináros összeget, amelyet mindössze 28,5 százalékos éves kamattal terhelve kell 74 havi részletben visszafizetnie.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Te jó ég! De nekem 500 dinár kell csak.

BANKOS KISASSZONY Sajnos erre nincs mód. A kölcsön alsó összeghatára százezer dinár, amit az állandó bevételei után terhelünk rá a számlájára. Megkérdezhetem, uram, mi a foglalkozása?

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Újságíró vagyok.

BANKOS KISASSZONY Értem. Ebben az esetben a biankó váltónyilatkozat sajnos nem lesz elegendő. Szükség volna egy hitelképes kezesre is. Nagyon sajnálom.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ *(maga elé)* El tudom képzelni, mennyire. Hát akkor semmi, viszontlátásra.

BANKOS KISASSZONY Minden jót. És kérem, ne feledje, hogy a fizetőkártya blokádjának feloldása céljából befizetést kellene eszközölnie, ugyanis 48 órán belül büntetőkamatot leszünk kénytelenek felszámolni a negatív számlaegyenlege miatt.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ *(kényszeredett mosollyal)* Nagyon kedves, köszönöm.

Ötödik jelenet

Szegény újságíró magába roskadva, tanácstalanul álldogál az utcán. Kitör belőle az önsajnálát.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Miért pont velem történik ez? Hol szerezzek nyavalyás 250 dinárt? *(Önmaga megnyugtatóására a legutóbbi Művészklubos sörözés alkalmával látott kocsmai falfeliratokat próbálja felidézni magában.¹ Félig öntudatlanul beszél, hol motyogva, hol hangosabban kimondva egy-egy mondatot)* Ne ess pánikba, és mindig legyen nálad törülköző. (?) Faszkivan! U gonna be a man cuz u gonna be a man. Azért a pálinka fasza. Bizony mondom néktek: bennetek még megvan a KÁOSZ. Oké, Oké. Néha bizonytalan vagyok. Á, mégsem! Believe in yourself! It's always darkest before the dawn. Csak erre gondolj, csak erre gondolj! Ettől már csak jobb jöhet! Megvan! *(Előkotorja a mobiltelefonját és hívást kezdeményez)*

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Halló, Sanyi, szervusz! Megy a fejlesztés-fejlesztgetés mostanában...? Az jó, nagyon jó. Örömmel hallom. Épp készülök írni rólatok, ja..., nem, nem a felújítási munkálatokról, hanem a pártkongresszusról... Igen, a cím? Ja, a címe már megvan, leküldték az irodátokból. Hát nem is emlékszem pontosan, valami *Bányászorsok*, vagy ilyesmi. No de, hogy a tárgyra térjek: van egy kis problémám, tudnál rám pár perc időt szakítani? Lekötelezel, köszönöm, mindjárt ott vagyok. *(Leteszi a „kagylót”, el)*

Hatodik jelenet

Helyszín: a Falusiturizmus-fejlesztési Minisztérium Regionális Igazgatósága, amit egy felirat jelöl. A párnázott ajtón a felirat: Dr. Megatrend Sándor főosztályvezető-helyettes. Az ajtó előtti irodában Titkárón épp ari kiscicás Youtube-videót néz, amikor belép Szegény újságíró.

¹ A szerző ezúton is szeretné kifejezni háláját, hogy a drámáját a Művészklubban írhatta, a hely szelleme igazán ihletően hatott, és a klub falára írt bölcsességek ismeretlen szerzőit is melegen üdvözli.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Jó napot kívánok! A főosztályvezető-helyettes úrhoz jöttem. Beszéltünk az imént, azt mondta, hogy tud fogadni.

TITKÁRNŐ Itt várjon, mindjárt megkérdezem. *(Felveszi a kagylót, megnyomja az egyik gombot, bent csörög a telefon)* Főosztályvezető-helyettes úr, megérkezett az újságíró. Tudja most fogadni? Értem. *(Az újságírónak)* A főosztályvezető-helyettes úr várja önt. *(Nem zavartatva magát, folytatja a videónézést, ezúttal ügyi papagájokról)*

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Köszönöm. *(Bekopog, bemegy)*

SÁNDOR *(széles gesztusokkal fogadja)* Szervusz, szerkesztő úr! A múltkori villásreggeli óta nem is láttalak. Hogy szolgál az egészséges propaganda? *(Röhög saját rossz poénján)*

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ *(félszegen)* Köszönöm, igyekszünk, igyekszünk.

SÁNDOR Remek, remek, soha nagyobb remittendátok ne legyen. *(Röhög saját rossz poénján)* Aztán mi járatban errefelé, ahol a turista fecskemadár se jár? *(Röhög saját rossz poénján)*

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ *(összeszedve magát kissé)* Sanyi, rátérek a tárgyra: bajban vagyok. Tönkrement a számítógépem, veszélyben a napi penzumom, a Béla meg csak akkor szerez újat, ha viszek neki burekot meg joghurtot, persze ezt így nem mondta ki, az ugye mobbing lenne, de érted, nem mondhattam neki nemet. Mármost a péknél kiderült, hogy nincs semmi pénzem, a bankkártyámat meg nem fogadta el, de később a bankban az is kiderült, hogy már rég mínuszban vagyok, készpénz-kölcsönt sem adnak, mert újságírónak csak „hitelképes kezes” ellenében járna. Akkor gondoltam rád, hogy te mindig jó voltál hozzám, azokat a szarvasgombás szendvicseket a sajtótájékoztatóid után sose feledem. Szóval, hogy talán tudnál nekem kölcsönözni 250 dinárt, hogy megvegyem a Béla nyamvadt kajáját. Örökre leköteleznél velem, Sanyi.

SÁNDOR *(lehervadó vigyorral, önérzetesen)* No de hát, szerkesztő úr, hogy képzeled: ez korrupció lenne! Márpedig én soha semmiféle korrupció ügyletbe nem folyok bele. Ismered a szlogenemet: tiszta kezek, üvegzséb, transzparencia!

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ *(még inkább összeszedve magát, ravaszra váltva, egyúttal szomorúságot színelve)* Megértem, Sándor. Eszem ágában sincs, hogy korrupcióba keverjelek. *(Kis gondolkodás után)* Hát akkor nem ma-

rad más választásom, mint hogy bevállaljam a bácsszentiváni wellness-fürdő-felújítás pénzügyi részleteire fókuszáló faluriportot, mert arra előre megkapom készpénzben a napidíjat, pedig de nincs kedvem hozzá...
SÁNDOR (*pánikba esve, amit próbál leplezni*) Jaj, drága szerkesztőm, nem biztos, hogy erre szükség lesz. Különbözik sincsenek ott semmiféle „pénzügyi részletek”. (*Mentőötlete támad*) Viszont, mit is mondtál? Mármint a bankban: hogy adnának neked kölcsönt, ha volna „hitelképes kezesed”? Mit szólnál, ha én kezeskednék érted? Elmegyünk együtt, berúgjuk az ajtót, aztán azt mondjuk: „készpénzkölcsönt vagy életet!” (*Röhög saját rossz poénján*) Itt a tiszta kezem, nem disznólab. (*Röhög saját rossz poénján*)
Kezet ráznak, majd együtt távoznak.

Hetedik jelenet

Helyszín: bank, bankos kisasszonnyal, ügyfelekkel. Szegény újságíró és Sándor belépnek.

BANKOS KISASSZONY Jó napot kívánok! Tessék, miben segíthetek? (*Észreveszi Sándort Szegény újságíró mellett, felé fordulva*) Á, üdvözlöm, Sándor. A szokásos közpénzjellegű tranzakció lesz?

SÁNDOR (*zavartan*) Nem, nem, én csak kedves barátommal jöttem, hogy kezeséget vállaljak a készpénzkölcsönéhez.

BANKOS KISASSZONY Á, igen, az újságíró úr. Uraim, ennek semmi akadály. Megatrend úr régi, megbízható ügyfelünk, ennek fényében még a kamatlábat is csökkenthetjük másfél százalékkal, ha ő a kezes. Azaz 27 százalékra. (*Papírokat készít elő, mutatja, hogy hol írjanak alá. Elhúzódozó procedúra*)

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Akkor most százezer dinárt adnak készpénzben?

BANKOS KISASSZONY Igen, uram, az ön folyószámlájára pár másodpercen belül jóváírásra kerül az említett összeg. Ám a számlaegyenlegének 18 napos negatív szaldója, a törlesztetlen kezelési költségek, valamint a fizetőkártya-blokád feloldására felszámolt kamatos kamattal terhelt kezelési díj, továbbá a részletre történt eszközvásárlás fennmaradó tíz részlete törlesztésének biztosítékként visszatartandó pénzeszközök mi-

att a kiutalt összeg töredékét tudjuk csak pénztári kifizetés formájában önnek kiadni.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Tudja mit: lemondom a fizetőkártyát, úgyhogy a blokádfeloldási kamatos kamatra nem tartok igényt.

BANKOS KISASSZONY Sajnos, uram, ez nem lehetséges. Az imént írta alá a blokádfeloldásának jóváhagyását.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ (*fogcsikorgatva, dühösen*) És mégis, mennyi az a kifizethető töredék akkor?

BANKOS KISASSZONY Pillanat, mindjárt mondom. (*Pötyög, kattintgat*) Egészen pontosan: 558 dinár 74 para, vagyis mindösszesen 558 dinár kerekítve.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ (*epésen*) És még ezt is lefelé kerekítik, mi?

BANKOS KISASSZONY Bankunk üzletpolitikája értelmében, a váltópénz fizikai értelemben történt megszűnését követően, készpénzkifizetés esetén a tizedesvessző előtti összeg elszámolása esedékes.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Jól van, mindegy, akkor számolja ide le a tizedesvessző előtti összeget, és esedékes a távozásunk.

Bankos kisasszony leszámolja a pénzt.

BANKOS KISASSZONY Köszönjük, hogy bankunk szolgáltatását választották. Vizontlátásra.

Szegény újságíró és Sándor távoznak a bankból.

SÁNDOR Kedves szerkesztő barátom, örülök, hogy a segítségemre lehettem. Üdvözöld Bélát, és ne feledd: egy cipőben evezünk a lenini úton! (*Röhög saját rossz poénján*)

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Kösz szépen, Sanyi. Szevasz. (*E*)

Nyolcadik jelenet

Helyszín: pékség, Pékkel. Szegény újságíró belép.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Dobar dan!

PÉK A, ti si! Jes'li našo pare?

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Dobio sam pozajmicu od banke.

PÉK Joj, zlo, zlo! Nek crknu dušmani! Jel nosiš taj burek onda?

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Da, burek sa sirom i jogurt.

PÉK Može.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ (*kis gondolkodás után*) Znate šta, dajte mi dva bureka i dva jogurta! Jednom se živi!

PÉK E, tako, baš. Dobar si ti momak. (*Kissé elérékenyülten*) Znaš šta, plati taj burek i jogurt a drugi ću da ti častim.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Ali...

PÉK Šta „ali“?! Daj dvestapedeset dinara i nosi se, 'ajde.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Pa, hvala. Na žalost, nemam sitno samo petsto dinara.

PÉK Jebo te bog da te ne jebo. Šta vam je danas sa tim krupnim novčanicama. (*Magában szitkozódva visszaad 250 dinárt*)

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Hvala vam, doviđenja.

PÉK Prijatno.

Szegény újságíró kilép a pékségből, picit elgondolkodik az életen, majd falni kezdi az egyik burekot.

Kilencedik jelenet

Helyszín: főszerkesztői iroda. Nagy íróasztal mögött ülve, lezser testtartásban (láb az asztalon, ilyesmi), erősen gesztikulálva épp telefonál Béla, amikor Szegény újságíró kopogtatást követően, nejlonkeszát lóbálva belép.

BÉLA (*a telefonba*) Megértem, persze, ez fontosabb, persze, persze. Neeem, azokra a részletekre nem tér ki... Nem, dehogyis. Csak a nagytotál, igen. Az a fontos. ... (*Röhög*) Lenini úton, haha, ez jó, haha. Csak nehogy léket kapjon a cipő, mert mindmeghalunk, hahaha. Oké, Sanyikám, szervusz, légy üdvözölve, szia-szia!

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ Béla, meghoztam a burekot meg a joghurtot, amit kértél.

BÉLA Ó, köszönöm, drága barátom. (*Átveszi a nejlonkeszát, belenéz*) Jaj, hát igazán elég lett volna egy pohár jogurt is. Meg mondjuk nem ártott volna, ha gúszti, no, mindegy, kolléga, van neked egy jó meg egy rossz hírem, az az igazság. Melyiket mondjam előbb?

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ (*rezignáltan*) Nekem már mindegy, Béla.

BÉLA Jó, hát az a helyzet, hogy a villámtenkert bebuktuk. De ne csüggedj, most jön a jó hír: ma nem is lesz szükséged a számítógépre, mivel elutazol Bácsszentivánra.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ De hát akkor mi lesz a pártkongresszusról szóló cikkemmel?

BÉLA Egyet se aggódj, a kedves kollégáid már dolgoznak rajta helyetted. *(Epésen)* Minden ércel megtömött zsebű küldöttről lesz benne méreletes életútinterjú, színes portréfotóval, ahogy szeretik.

SZEGÉNY ÚJSÁGÍRÓ De nem úgy volt, hogy a bácsszentiváni faluriportot egyelőre hanyagolni kéne?

BÉLA Úgy volt, de ez most vis maior! Most telefonált a Sanyi, hogy a Regionális Igazgatóságuk újabb szándéknyilatkozatot ír ma alá egy tőkeerős befektetővel a tervezett wellnessfürdő kibővítéséről. Úgyhogy irány Bácsszentiván! A tudósítást majd lediktálod telefonba. Gizike már várja a jelentkezésed.

(Függöny – ha van)

M.I.R.A.

PATÓCS LÁSZLÓ

Ércsel mért életek

Szereplők

DOKTOR, negyvenes terapeuta

SHAW, harmincas évei elején járó, katonai kiképzésben részesült biztonsági

ANIKÓ, huszonéves egyetemista, balerina

PÉTER, kibukott egyetemista, szárnysegéd, rapper

ERNA, negyvenes évei végén járó üzletasszony

IRGALMAS FRANCISKA, a Boldogasszony Iskolanővérek rend húszas évei legelején járó apácája

TAMÁS, egyetemista, vállalkozó, szívtipró, de főleg halott

EGY HÁZASPÁR

ÚJSÁGÁRUS

UTCASEPRŐ

A PARKBAN SÉTÁLÓ ÉS NÉZELŐDŐ EMBEREK

A színpad elején Tamás holtteste, enyhén körbelocsolva művérrel, a közepében egy nagy sporttáskával. Mögötte egy-egy széken ül Anikó, Irgalmas Franciska, Erna és Péter. Trent Reznor és Atticus Ross The Brick című száma szól, miközben bejön Shaw bő egyenruhában, egyenköpenyben. Anikó színpog, a könnyeit törölgeti, és sírástól elfojtott hangon Tamás nevét mantrázza. Irgalmas Franciska rózsafüzérrel a kezében félhangosan a Miatyánkot mondja, Pétert nem igazán érdekli az egész, flegmán rapszövegeket nyökög ki magából, Erna a szemüvege szárát rágja, le-lepillant a széke melletti aktáskára, idegesen matat a telefonján. Megjelenik mögöttük Shaw, kimérten, tiszteletet parancsolóan közelít hozzájuk. A tekintete elidőz a hullán, utána kikapja Anikó kezéből a zsebkendőt, keresztet vet Irgalmas Franciska előtt,

leüti a micit Tamás fejről, feldönti Erna aktatáskáját. Bejön a Doktor, Shaw megáll a széksor mögött, a zene elhalkul.

DOKTOR *(kimérten és alaposan végigpásztazza a székeken ülőket, miközben a mobilján beszélget valakivel. A telefonba beszél)* Nehéz megmondani. Láthatóan súlyos traumát éltek át... Páran megjótsszák, hogy semmiről se tudnak, de megkockáztatom, hogy a szívük mélyén tisztában vannak a helyzet komolyságával, és előbb-utóbb megnyílnak. Leszámítva a rappert, neki talán valóban nincs fogalma arról, miért ül itt... Esetleg meg tudná mondani, hogy van-e bármi új fogódzó? Értem, ez is megérne egy misét *(Irgalmas Franciska ekkor rápillant, de azonnal lesüti a szemét, és tovább mormolja a Miatyánkot, a doktor rövid szünet után folytatja)*, és ne feledje, hogy márciusban se működtek a kamerák, ha érti, mire célzok... Talán könnyebb, mint a múltkori, akkor mégiscsak tizennégy félhülye focistát kellett beszélgetnem, mostanában is velük álmodom... Jó, eltört öt térd, kiestek a bajnokságból, de mégse Shaw-t kellene mind ezért okolni. *(Shaw megropogatja az ujjait, az arcára nosztalgikus öröm telepedik, elmosolyodik)* Rutinfeladat, bár én most úgy érzem, hogy erős túlzás volt behozni a hullát...

ANIKÓ *(nem törődve a Doktorral felordít)* Jajj, Tamás, ki tette ezt veled? Mit csináljak most a repülőjegyekkel?! Mi lesz így a Bahamákkal?! Iste-neem...

Isten neve hallatára Irgalmas Franciska keresztet vet, Shaw pedig azonnal Anikó széke mögé lép, és már a nyakán van a keze, amikor a Doktor egyetlen kézmozdulatára visszahúzza az ujjait Anikó torkáról.

DOKTOR *(továbbra is a telefonba)* Hogy? Nem, korántsem. Sosem lesz már egy illatozó rózsacsokor, de elviselhető a szaga. Négy doboz Axe-ot fúj-tunk rá, mint a múltkor. No, az sokkal büdösebb, mint a holttest, a számlát természetesen küldöm. Megmondaná, hogy kinek az ötlete volt a disznó-vér... *(Anikó most hangosan sírni kezd, de Shaw fejmozdítására ismét elhallgat, magába fojtja a könnyeit)* Unprofesszionális hozzáállás volna megtip-pelni az eredményt, estig megkapja írásban a véleményemet. Kérhetek annyit, hogy elküldje az esetleges újabb részleteket? Remek, köszönöm!
ERNA *(idegesen)* Kérem, meg tudná mondani, hogy meddig tart ez a kis

szeánsz? Hat órákor munkavacsorám van, és nem szeretnék elkés...

ANIKÓ *(még idegesebben a szavába vág)* Kicsit korai az a hat óra a vacsorához, te utolsó kiba... *(Shaw hirtelen elindul felé, de a Doktor egy újabb kézmozdulattal leállítja. Anikó látványosan magába roskad)*

DOKTOR *(elemeli a mobilt a fülétől, a legnyugodtabb hangon folytatja)* Kedves Anikó, kedves Erna, nincs okuk az aggodalomra, ez a kis csevegés mindannyiunk érdeke. Ígérem, a lehető leggyorsabban befejezzük, csupán még egyszer át kell beszélünk a pénteki történéseket. Szomorú, mélységesen szomorú mindaz, ami történt...

PÉTER *(nem igazán tudja, hol van)* Tanár úr, kimehetek a mosdóba csavar... izé, sza... vagyis hogy mosdózni?

ERNA *(flegmán)* Hát most még ez a hülye füves füttyi is rabolja az időmet! Szarj magad alá! Értsék meg, hogy a nyakunkon a következő gazdasági válság, a pekingi tőzsde már bezárt, egy vagyont vesztettem, amióta itt ücsörgök. És valaki mondja már meg, ki volt ez a hulla?

IRGALMAS FRANCISKA *(halkan, maga elé)* Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa. Boldogok, akik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak. Boldogok a szelídek, mert ők örökl...

DOKTOR *(Irgalmas Franciska szavába vág, mindenkit ignorál)* Ahogy az előbb mondtam, végtelenül szomorú az eset. Arra kérnék mindenkit, adjuk meg egymásnak és szegény Tamásnak a tiszteletet. Most az a legfontosabb, hogy meghallgassuk egymást, mert csakis úgy dolgozhatjuk fel ezt a tragédiát, ha...

ERNA *(a flegmasága lassan idegességbe hajlik)* Sírhatunk itt napestig, és nekem van a legtöbb okom a sírásra, a Dow Jones nyitását már úgyse tudom elérni...

PÉTER *(még mindig nem tudja, hol van)* Hé te, asszony, van egy kis apród? *(A sebében kotorászik, elővesz egy százdinarost és egy zacskót, aminek az alján dohánymaradék van)* Még tizenkét ilyen kék, és újból előnt a boldogság...

IRGALMAS FRANCISKA *(maga elé)* Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa, elszenvednek minden üldöztetést, gyalázást és gonosz hazugságot az igazságért, mint Jézus követői.

ANIKÓ *(nyugalmat próbál erőltetni a hangjára)* Rendben. Mik az instrukciói, doktor úr?

DOKTOR (*továbbra is higgadt, profi hozzáállással*) Talán azzal kellene kezdenünk, hogy mit gondolnak, miért hívták ide magukat? A professzionális lelki segítségnyújtás a szakterületem, de az eredmények eléréséhez teljes őszinteség, kölcsönös bizalom és a lelki kapuk szélesre tárása szükséges. Ígérem, mindannyiukat meghallgatom, és nem ítélek, csupán segítek. Ha úgy érzik, hogy nem tudják szavakba önteni azt, amit érznek, esetleg félnek, hogy továbbadom a hallottakat, emlékeztetném önöket az orvosi titoktartásra.

ERNA (*gúnyosan*) Felebaráti segítség? Lelki kapuk? Titoktartás? Persze! Én meg gyermekélelmeztetési alapnak utalom az év végi bónuszomat. Talán nem épp a rendőrséggel tetszett beszélni a bejövetelekor? Miért nem mindjárt hazugságvizsgálóra kötnek? Nem ismerem ezt a hülyét itt a földön, hogy rohadna meg! (*Kalimpál a lábával, megpróbál belerúgni a hullába, de nem éri el*) Engem senki se keverjen bűnügyekbe! Nincs időm tárgyalásokra járni, és az üzletnek is árt. Azoknak a hülyéknek is mondtam, hogy semmit sem tudok az esetről, csak átsétáltam a parkon, de hát beszélhetsz te a fakabátoknak, 120 dináros órabérért tuti nem valami északombájnok dolgoznak az állományban.

DOKTOR Kedves Erna, önt is meghallgatjuk, de én azt javaslom, hogy először adjuk a szót Anikónak. Ő az elhunyt Tamás párja volt, ha nem tévedek, ugye?

PÉTER (*végigméri Anikót, és megszólítja*) Helló, Peti vagyok, van egy kis papírod?

ANIKÓ (*Petihez, hidegen*) Kussolj, Peti.

PÉTER (*Anikóhoz*) Ki az a Peti? Jaaa, hülye vagyok. Éééén, hehehe. Érted, én...

ANIKÓ (*A Doktorhoz*) Nem, nem jártunk, Tamással csak közeli barátok voltunk.

ERNA (*gúnyosan*) Értik, közeli barátok. Ahogy végignézek rajtad, biztosan nagyon sok közeli barátod lehet, akik közeli barátságot ápolnak a feszes kis melleiddel meg a deszka hátsóddal. Még egyszer megkérdezem, miért kell nekem itt ülnöm ezekkel a hülyékkel? Én tehetek arról, hogy az irodám pont a park mellett van? Nézzék, kismillió hívást kellene elintézniem, itt részvények, értik, *részvények* forognak kockán. (*A Dok-*

torhoz) Drága doktor úr, mit szólna, ha mondjuk kitalálnánk egy fájdalommentes, de kölcsönösen jövedelmező megoldást? Önt befizetném egy pár hónapos kanadai szakmai útra, a füves fűtyinek intézhetnék pár téglányi jamaicai szárított parét, ez a kurva balerina, legyen bármennyire is prosti, pedig kaphatna egy bérletet a párizsi balettbe, a szent szűz számláján meg elfeküdhetne bő félévnyi perselypénz, nehogy már a semmiért koptassa az ujjait a rózsafüzéren. És ugye Jézus sem csak kenyéren élt...

Shaw Erna széke mögé áll, nem veszi le a szemét róla.

PÉTER (*erre már felfigyel*) Végre egy kis monetáris földrajz! Ezt a nyelvet én is beszélem. Naná, passzold, totál deal! (*Bizonytalanul*) Esetleg kimehetnék sza... szóval hogy a végére?

ANIKÓ (*Ernához*) Dugd föl magadnak a bankkártyádat, mégiscsak egy ember haláláról van most szó! (*Sír*)

IRGALMAS FRANCISKA (*maga elé, nem nézve a többiekre*) Üdvözlégy, Mária, kegyelemmel teljes! Az Úr van teveled. Áldott vagy te az asszonyok között, és áldott a te méhednek gyümölcse, Jézus...

DOKTOR (*Ernához*) Sajnos ez most nem opció, Erna. (*Anikóhoz*) Anikó, megosztaná a Tamással folytatott barátságuk részleteit szerény kis tár-saságunkkal?

ANIKÓ (*tömören el akarja intézni*) Ismertem. Megittunk egy kávé-t. Néha felhívott. Semmi különös. Sajnálom, hogy így végezte. Tényleg.

DOKTOR (*a kérdést Anikóhoz intézi, de a hangsúlyából érződik, hogy igazából mindannyiuknak szól*) És elmondaná, hogy miért volt tegnap délután Tamás halálakor a parkban?

ANIKÓ Azért, mert a szökőkúttal szemben van a gyakorlóterem. Jövő vasárnap fellépünk, addig minden nap hét-nyolc órát gyakorolok.

DOKTOR (*elövesz a zsebéből egy jegyzetömböt*) Itt az áll, hogy nem csak úgymond átutazóban volt, hanem (*megköszörüli a torkát, egy pillanatra Irgalmas Franciskára néz, majd visszafordul Anikóhoz*) többen is állítják, hogy az eset előtt már egy órával a szökőkút melletti padon ült. (*Irgalmas Franciska elejti a rózsafüzért, de nem mozdul a székről*)

PÉTER (*igen vészterhes hangon*) Nézze, prof, nekem komolyan ki kelle-ne...

ERNA (*mérgesen*) Szarj már magad alá!!! (*Fel akar pattanni a székéről, de Shaw a vállánál fogva visszanyomja. Ráordít Shaw-ra*) Vedd le rólam a kezed, te szuka! Beperellek!

DOKTOR (*nyugtató hangon*) Kérem, őrizzük meg a hidegvérünket. Kérem, maradjunk a témánál. És őszintén kérem, tisztelettel beszéljenek az asszisztensemről. Shaw azért van itt, hogy az önök testi épségére vigyázzon.

SHAW (*a Doktorhoz, a többiekéről tudomást se vesz*) Doktor, éhes vagyok, és üres gyomorral nem tudok rendet tartani.

DOKTOR (*észbe kap*) Á igen, bocsánat, Shaw. (*Elővesz egy szendvicset a zsebéből, odaadja Shaw-nak, aki előbb visszaadja Irgalmas Franciskának a rózsafüzért, majd komótosan elfogyasztja a szendvicset*) Anikó, arról is tudok, hogy az önök kapcsolata azért valamivel összetettebb volt, mint ahogy az előbb összefoglalta. Emlékeztetném az őszinteség fontosságára és arra a repjegyre, amit megemlített nem sokkal ezelőtt.

ANIKÓ (*mintha valóban nem emlékezne*) Milyen jegy?

ERNA (*felsőhajt*) Ó, libuskám... Juttassa már valaki az eszébe az első ugatását.

ANIKÓ (*mérgesen Ernára néz, majd a Doktorhoz beszél*) Iiigen, a repjegy. Ajándék volt, nemrég az egyik kávé közben elmondtam neki, hogy közeleg a születésnapom, erre ő: „Pazar, szeretnéd, hogy meglepjelek valamivel?” Mire én: „Á, neee, Tomi, hagyjuk, nem azért mondtam.” Ő: „Ugyan, Ani, ez a legkevesebb.” Én: „Hát jó, de nem árurom el, mit szeretnék.” Tomi: „Pazar, nem fogsz csalódni.” Ennyi. (*Lemondóan, mintha már elengedte volna a gondolatot*) Két nappal a bemutató után száll fel a gép, de most, hogy Tomi meghalt, szerintem lemondok az utat.

PÉTER (*észbe kap*) Éééj, egyszer egy repülőjegyből csináltam csigát! Senki se szólt, hogy műanyaggal vonják be, két napig fo... szóval, hogy sokáig jártam a vécére tőle. Prof, légyszí, egy perc múlva visszajönnék.

DOKTOR Péter, maradjon a helyén, sajnos nem hagyhatja el a termet, a szabályaink szigorúan tiltják. (*Anikóhoz*) Anikó, kötődik még Tamáshoz?

ANIKÓ Eddig se kötődtem hozzá.

ERNA (*gúnyosan*) Csak egy-egy pontotok kötődött, és az se túl hosszú ideig, inkább ütemesen...

Irgalmas Franciska keresztet vet, és ismét elejti a rózsafüzért.

ANIKÓ *(Ernához)* És ahhoz neked meg mi közöd, te szottyadt vén...
(Nem tudja befejezni, mert Shaw hátulról befogja a száját)

DOKTOR *(ravasz tekintettel, de a hangjában nyugalommal)* Kedves hölgyeim, apró, de fontos lépéseket tettünk előre, viszont nem szabad, hogy mindez elkapasson minket. *(Felír pár szót a noteszébe, és felolvas az ott található jegyzetekből)* Anikó, kérem, elmondaná, hogy az ön emlékei szerint mi történt pénteken a parkban? Itt az áll, hogy az elmúlt egy hét minden napján összefutottak a szökőkút mellett, átsétáltak a Rózsa kávézóba, majd Tamás elkísérte a balett-terembe, utána pedig hazavitte autójával. Igaz ez?

ANIKÓ *(kissé bizonytalanul)* Neeem?! Nem, nem, nem igaz!!! *(Szomorúan)* Csak pár kávé volt, azt se tudom, mivel foglalkozott. Jó, mondjuk sejtettem, hogy van pénze, de csak az utalásaiából. Drágám, szereted a gyémántot? Picinyem, olyan jól mutatna a csuklódon egy arany karkötő! Édesem, szeretnél egy kabriót, biztosan izgatóan lobogna benne a hajad. *(Elcsukló hangon felelsz)* Igen, lehet, hogy valóban igaz! Most örül? Nekem minden pasi ilyeneket mond, honnét kellett volna tudnom, hogy ő komolyan is gondolja?

ERNA *(magabiztosan)* Idióta, ahogy mondtam...

DOKTOR *(Ernához)* Erna, kérem, önre is sor kerül majd. *(Anikóhoz)* Köszönöm, látja, ha összedobjuk, amink van, akkor töretlenül haladunk. Most pedig, Anikó, arra kérem, mondja el, mi történt tegnap délután a parkban. Látott-e esetleg valakit tegnap az itt jelenlévők közül? *(Üzenetet kap, elolvassa, majd ismét Anikóhoz fordul)* És kérem, azt se felejtse ki, hogy taxit szeretett volna hívni.

ANIKÓ *(összeszedi magát, elgondolkodik, majd belekezd)* Rendben, hát akkor nézzük. Jóval a balettóra előtt értem a padhoz, Tamás azt írta, hogy késik pár percet, hirtelen elintéznivalója akadt. Jólesett a lazítás, ugyanis az egész estét készüléssel terveztem tölteni. Sütött a nap, kósza bárányfelhők futkostak az égen, gyerekszivaj meg kutyaugatás töltötte meg a parkot.

I. közzjáték

Miközben Anikó belekezd a délután elmondásába, a szín átalakul. Tamás felkel a padlóról, a Doktorral, Ernával, Shaw-val, Irgalmas Franciskával és Péterrel együtt kimegy. Anikó leül egy padra, várja Tamást. Megjelenik a színen egy újságosbódé az újságárussal. Egy házaspár babakocsit tologat, egy utcaseprő pedig szemetet szed, a leveleket söpri. Megszólal Csajkovszkij Hattyúk tavának a Hattyú-téma című szerzeménye.

ANIKÓ (a Doktorhoz, illetve a közönséghez, az említésre kerülő szereplők lehetőség szerint követik az elhangzottakat) Ültem a padon, a pliéimre fókuszáltam, mostanában sokat fáj a lábam. Sehol se láttam Tamást, csak Péter sétálgatott a közelben. Ő mutatott be Tamásnak, régóta tudom, hogy amolyan szárnysegédként együtt dolgozik velem, gondolom, jó pénzért segített be neki. Pedig Tamás csodálatos személyiség, nem volna szükségem ilyen alakokra. De mindegy is. Feltűnt egy házaspár, nagyon cuki csecsemőt tologattak, gügyögtek hozzá, nem messze tőlünk ültek le. Volt ott egy utcaseprő is, folyton engem nézett, azt hittem, hogy meg akar szólítani, de egyszer mintha Péter leintette volna, hogy ne merészeljen a közelembé jönni. Az újságáros a bódéja mellett cigizgetett, ügyet se vetett rám.

ÚJSÁGÁRUS (fennhangon) A párizsi balett ismét a városban! 13 euró 50 centért láthatod a világ legjobb társulatát. Táncos Koszovóért! Tessék, tessék, minden sora érdekesség!

HÁZASPÁR (egymásnak) Hát nem édes? Meg kell zabálni! Megbüfizted? Utoljára én tettem tisztába. Ó, bügyübügyübügyü. Nézzenek oda!

UTCASEPRŐ (maga elé) Mi a francért nem tudják különválasztani a fémhulladékot a többitől? Olyan nehéz volna? (Anikó irányába, félhangosan) Ó, hát nézzenek oda!

Feltűnik Tamás, a vállán egy roppant nehéz utazótáskával, kissé imbolyog, nehezen szedi a levegőt. Elhajít egy műanyag kávéscsészét. Leül Anikó mellé.

TAMÁS (nehezen vesz levegőt, visszafogottan köszön Anikónak) Szia, szívem!

ANIKÓ (az eddigi kijelentéseivel teljesen ellentétesen, a hangjában rajongó imádattal vegyülő érdekhangsúllyal köszön vissza) Szia, drágaság! Jaj, mi

van veled? Csak nincs valami baj? Még egyszer köszö a repülőjegyet, nem lehetne-e a téli ünnepekre is meglepni valami hasonlóval?

TAMÁS *(a lehetőségeihez és a kapkodó légzéséhez mérten gyorsan beszél)* Erre majd visszatérünk, de most figyelj rám! Nem maradhatok sokáig, közbejött valami, sietnem kell. Nem tudlak megvárni este, és most se maradhatok sokáig.

ANIKÓ Szívem, inkább pihenj egy kicsit. Segítsek tartani a pénztárcádat?

TAMÁS Hagyjuk a tárcát, fontosabb dolgom is van. *(Erősen nyomkodja a saját mellkasát, láthatóan légzési problémái vannak, a homlokát törölgeti)*

Nagyon figyelj, még ha nem is vagy rá képes! Látod ezt a táskát? Itt hagyom neked, és ha bármi történne velem, helyezd valami biztonságos helyre. Összeakadtam egy örülttel, a fene se gondolta volna, hogy ez történik. *(Átnyújtja a táskát Anikónak, aki az ölébe veszi, de megroppan a súlya alatt)* Most rohannom kell *(megcsuklik a hangja)*, élet és halál kérdése, hogy senkinek se add át a táskát.

ANIKÓ Tomi, minden rendben? Akkor lefűjjuk az éjszakát is?

TAMÁS *(nagyon szenved, összpontosítania kell a szavaira)* Talán egy másik este, talán, ha szerencsénk van.

A színe lassan visszasétál Péter, Erna és Irgalmas Franciska, mindannyian már távolról Tamást és Anikót figyelik.

ANIKÓ És mégis mit kezdjek ezzel? *(Nem fogja fel, amit Tamás mond neki, kissé anyagias hangon tovább kérdezősködik)* Nem volna-e okosabb, ha a tárcádat is nekem adnád? Tudod, ha vészhelyzet, akkor vészhelyzet...

TAMÁS *(egy pillanatra majdnem elveszíti az eszméletét)* Ember, figyelj rám! Ne menj a balett-terembe, hanem fogd ezt a táskát és azonnal ülj taxiba. Hajts a város szélére, bérelj ki egy motelszobát, mihelyt megnyugszik a helyzet, felhívlak.

ANIKÓ *(flegmán)* Hát jó, ha ez a kívánságod. De mégis mi történik?

TAMÁS *(utolsó erejéből beszél)* Csúnyán átverték, iszonyatosan csöbbe húztak. Nézd, ez elég nehéz cucc, palládium, hallottál már róla? *(Anikó elfordítja a fejét Tamásról, és a lassan közeledő Pétert, Ernát és Irgalmas Franciskát figyeli. Tamás továbbra is hozzá beszél, de a hangja vészjósóló)* Most ne kérdezd, honnét van és mit akarok veled, csak vidd biztonságos helyre! Nagyon, de nagyon fontos ez mindkettőnknek, érted?

ANIKÓ *(a közeledő embereket bámulja)* Oké, így lesz. Figyi, Tomi, tudnál nekem hívni egy taxit? *(Tamás elveszíti az eszméletét, legurul a padról, meghal. Anikó lassan Tamás ülőhelye felé fordítja a fejét)* Otthon hagytam a mobilomat, és egy számot se tudok fejből, ismersz, mennyire szeleburdi nyuszi tudok lenni. De még egyszer köszi a repjegyet, egy csomó bikini képet küldök majd neked. No, Tomi, hívod már azt a taxit? *(Meglátja Tamás testét a földön)* Tomi? Tomi! *(Sikít, Péter, Erna és Irgalmas Franciska is odaér, körbeveszik a földön fekvő testet, csatlakoznak hozzájuk a többiek is, rendőrért, mentőért kiabálnak. Egy maszkos idegen rohan be a színre, kiragadja Anikó kezéből a táskát és elmenekül)*

Vége az I. közzjátéknak, mindenki visszaül a helyére, a Doktor is visszasétál a színre.

PÉTER *(Anikóra nézve)* Beszarok. *(Anikó kivételével a többiek ránéznek, Péter folytatja)* Már nem úgy, hanem tényleg. Prof, engedjen már ki a szozira!

DOKTOR *(Péterhez)* Péter, adja meg a kellő tiszteletet, és csak akkor szólaljon meg, ha engedélyt kap rá. Shaw, gondoskodj róla. *(Shaw bólint, Péter mögé áll. A Doktor Anikóhoz fordul)* Látja, nem volt olyan nehéz, ugye, hogy máris jobb.

ANIKÓ *(a Doktorhoz beszél, de mindenkire intézi a szavait)* És ugye azt is megtudom majd, hogy a többiek mit kerestek a parkban Tamás halálakor? *Irgalmas Franciska újból rákezd az Üdvözlégyre.*

ERNA Ugye senki sem hisz ennek a kis cafkának? Én tegnap a park közepében sem jártam.

DOKTOR *(Ernához)* Nyugalom, asszonyom, ön is elmondhatja a szíve bánatát. Egyetlen kérdés: Anikó, biztos abban, hogy mindez így történt?

ANIKÓ *(a Doktorhoz, megszeppenve)* Igen...

DOKTOR *(ismét Ernához)* És Erna, mit gondol minderről?

ERNA Ha én fele annyit hazudtam volna az életemben, mint most ez a „baleribanc”, akkor sosem lesz belőlem igazgató. Még jó, hogy tanúkkal igazolhatom, nem jártam tegnap a parkban.

PÉTER „Baleribanc”, ez jó, besz... Á, hagyjuk, most már mindegy. Prof, ki-mehetek rágyújtani? *(Shaw még közelebb lép hozzá, de mielőtt lefogná, a*

Doktor ismét leinti, Péter pedig nem áll fel a székről. Shaw leveszi Péter fejéről a sapkát, felpróbálja, majd visszat teszi Péterre)

DOKTOR Tehát ön szerint Anikó nem a teljes igazságot mondja?

ERNA Már hogy mondhatná?

DOKTOR Ha nem volt ott Tamás halálakor, akkor honnét tudja, hogy Anikó ferdít a tényeken?

ERNA *(hallgat, hosszan)* Ööö...

ANIKÓ *(gúnyosan)* Hoppá, hoppá, most akkor hogy van? *(Erna ráveti a szemét, de aztán Shaw-ra néz, és inkább a helyén marad)*

DOKTOR *(közelebb lép Ernához, mélyen a szemébe néz)* Erna, kérem, mindannyian kíváncsiak vagyunk arra, hogy ön hogyan emlékszik a tegnapi délutánra. *(A Doktor egy újabb üzenetet kap, elolvassa, majd ismét Ernához beszél)* Én úgy tudom, hogy a gyerekeit játszóházba vitte, és csak utána jelent meg a szőkökútnál...

ERNA *(meglepődve)* Gyerekek? Nekem arra nincs időm. Milyen gyerekek?

ANIKÓ *(félvállról)* Még szerencse, szegény csemeték...

ERNA *(mérgesen, Anikóhoz)* Elhallgass, cafka!

ANIKÓ *(felpattan, elindul Erna felé)* Majd adok én neked cafkát meg gyereket, te rusnya... *(Shaw közéjük lép, mindketten jobbnak látják, ha visszaülnek a székekre)*

DOKTOR Erna, önnek valóban nincs gyereke?

ERNA *(kissé zavartan)* Hát erről csak tudnék...

DOKTOR *(ismét Ernához)* Ebben teljesen biztos? A gyerekei életére esküszik?

ERNA *(idegesebben)* Esküsznék én, de hát nincs mire...

Megszólal a Doktor telefonja, a csengőhang jól hallhatóan kakaskukorékolás. Erna sírni kezd, a Doktor int, hogy ezt fel kell vennie, és pár percig a telefonjára figyel.

DOKTOR *(nyugalmas hangon)* Hallgatjuk, Erna.

ERNA *(továbbra is a könnyeivel küszködve)* Rendben... *(Rövid ideig hallgat, majd összeszedi magát, és elkezd beszélni)* Én nem akartam hazudni maguknak és Tamásnak se, de egyedülálló anyaként nehéz kielégíteni bizonyos szükségleteket, főleg, ha olyasvalamiről gondolkodunk, mint Tamás...

Anikó elkezd kuncogni, majd fokozatosan halk zokogásba csap át. Irgalmas Franciska oda szeretne sétálni hozzá, hogy megvigasztalja, de Shaw egyetlen pillantással visszaparancsolja a székére.

ERNA *(folytatja)* Tamás fél évvel ezelőtt került a cégemhez gyakornokként. Eleinte nem is tűnt fel, de az én koromban már minden apróságot észreveszek, és ő figyelemre méltóan kedves volt, hozzám már régen nem beszélt senki akkora szeretettel, mint ő. Élvezet volt hallani a hangját, a jelenléte bearanyozta a mindennapjaimat. Még azt is elnéztem neki, hogy ennek a kis ribancnak is csomó ajándékot vett.

ANIKÓ *(Ernához, halkán)* Ribanc a te...

ERNA *(folytatja, nem törődik Anikóval)* Tamás a pénzügyeim mellett velem is foglalkozott. Nemrég azt mondta, hogy egy elképesztően jövedelmező üzleti lehetőséget talált, szinte kockázat nélkül száz százalékos hasznot hozhat. Én nem törődöm a kis léptékű dolgokkal, de annyira lelkes volt, hogy adtam neki százezer eurót, láthatóan boldoggá tette, én pedig örültem. Tegnap reggel írt, hogy muszáj találkozunk a parkban. Igen, leadtam a gyerekeket, felugrottam az irodámba, onnét csak pár perc a park. A szökőkút melletti padon vártam.

II. közzjáték

Miközben Erna belekezd a mesélésbe, a szín átalakul. Tamás felkel a padlóról, a Doktorral, Anikóval, Shaw-val, Irgalmas Franciskával és Péterrel együtt kimegy. Erna leül egy padra, várja Tamást. Megjelenik a színen egy újságosbódé az újságáruval. Egy házaspár babakocsit tologat, egy utcaseprő pedig szemetet szed, a leveleket söpri. Megszólal Madonna Material Girl című szerzeménye.

ERNA *(a Doktorhoz, illetve a közönséghez, az említésre kerülő szereplők lehetőség szerint követik az elhangzottakat)* Ültem a padon, a befektetési portfóliómon gondolkodtam, és azon, hogy mi ez a Tamás-féle üzlet. Ha őszinte akarok lenni magammal, akkor az első pillanatban belezúgtam Tamásba. Nem vegyítem az érzelmeket és az üzletet, ez volt az egyetlen kivétel. Nem éreztem lelki-furdalást, és minden olyan nyugodt volt.

Feltűnt egy házaspár, egy irgalmatlanul ronda csecsemőt tologattak, bocsássa meg nekem az isten, de tényleg rusnya volt. Volt ott egy utcaseprő is, úgy éreztem, hogy az aranyórámat figyeli, de kéznél volt a gázsprém, nem először használtam volna. Az újságáros a bódéja mellett cigizgetett, ügyet se vetett rám.

ÚJSÁGÁRUS *(fennhangon)* Ismét béke! 1350 eurós átlagbér. A gazdaság prosperál, Koszovó meg Szerbia része! Tessék, tessék, minden sora érdekesség!

HÁZASPÁR *(egymásnak)* Hát nem édes? Meg kell zabálni! Tisztába tetted? Utoljára én büfiztettem. Ó, bügyübügyübügyü. Nézzenek oda!

UTCASEPRŐ *(maga elé)* Mi a francért nem tudják különválasztani a fémhulladékot a többitől? Egy kis figyelem gazdaságilag is kifizetődne! Az én zsebem sokkal tömöttebb lenne. *(Erna irányába, félhangosan)* Ó, hát nézzenek oda!

Feltűnik Tamás, a vállán egy roppant nehéz utazótáskával, kissé imbolyog, nehezen szedi a levegőt. Elhajít egy műanyag kávécsészét. Leül Erna mellé.

TAMÁS *(nehezen vesz levegőt, visszafogottan köszön Ernának)* Szia, legsze-xibb főnököm!

ERNA *(az eddigi kijelentéseivel teljesen ellentétesen, a hangjában rajongó imádatral vegyülő érdekhangsúllyal köszön vissza)* Tamás, jesszusom, hogy nézel ki? Kicsapott az izzadság a homlokodon. Le ne betegedj nekem, pótolhatatlan munkaerő vagy, minden tekintetben kiesést okoznál, ha kórházba kerülnél.

TAMÁS *(a lehetőségeihez és a kapkodó légzéséhez mérten gyorsan beszél)*

Erre majd visszatérünk, de most figyelj rám! Nem maradhatok sokáig, közbejött valami, sietnem kell. Változott a terv, nyugodj meg, nem buktuk el a pénzt, csak bonyolultabb a dolog, mint amilyennek elsőre tűnt.

ERNA Bonyolultabb? Ezt hogy érted? *(A kockázat hallatára láthatóan felmegy benne a pumpa)*

TAMÁS Elszámoltam magam. *(Erősen nyomkodja a saját mellkasát, láthatóan légzési problémái vannak, a homlokát törölgeti)* Erna, kérlek, tudom, hogy minden szavamra figyelsz, de most engedd el az irányítást egy időre, és hallgass rám. Látod ezt a táskát? Fogd meg, elég nehéz, de most az idő is számít. Rohanj el velem az irodába, zárd be a széfbe, és hívj

magad mellé védelmet. Összeakadtam egy órúttal, a fene se gondolta volna, hogy ez történik. *(Átnyújtja a táskát Ernának, aki az ölébe veszi, de megroppan a súlya alatt)* Most rohannom kell *(megcsuklik a hangja)*, élet és halál kérdése, hogy senkinek se add át a táskát. Lehet, hogy a széfben se lesz biztonságban.

ERNA Most mégis mi történik? Akkor lefűjjuk az éjszakát is?

TAMÁS *(nagyon szenved, összpontosítania kell a szavaira)* Attól tartok, hogy most az üzlet az első, és az is veszélyben van.

A színre lassan visszasétál Péter, Anikó és Irgalmas Franciska, mindannyian már távolról Tamást és Ernát figyelik.

ERNA Mi van a táskában?

TAMÁS *(egy pillanatra majdnem elveszíti az eszméletét)* Üzleti kockázat. Rakd be a széfbe, fogadj testőröket, hajts a város szélére, bérelj ki egy motelszobát, mihelyt megnyugszik a helyzet, felhívlak.

ERNA *(határozottan)* Rendben.

TAMÁS *(utolsó erejéből beszél)* Csúnyán átverték, iszonyatosan csőbe húztak. Szégyellem magam, ha tudnád, mennyire benéztem, hogy mekkora szégyent hoztam rád. Palládium, nagyjából ötmillió dollárnyi. *(Erna elszörnyed, rémülten a lassan közeledő Pétert, Anikót és Irgalmas Franciskát figyeli. Tamás továbbra is hozzá beszél, de a hangja vészjósló)* Nincs időm a részletekre, rohanj a széfhez! Nagyon, de nagyon fontos ez mindkettőnknek, érted?

ERNA *(Tamáshoz beszél, mérges hangon, közben a közeledő embereket bámulja)* Mi a francba keveredtél, Tamás? Tudod, hogy távol maradok minden gyanús ügytől, ugye? *(Tamás elveszíti az eszméletét, legurul a padról, meghal. Erna lassan Tamás ülőhelye felé fordítja a fejét. Meglátja Tamás testét a földön)* Tamás? Tamás! *(Sikít, Péter, Anikó és Irgalmas Franciska is odaér, körbeveszik a földön fekvő testet, csatlakoznak hozzájuk a többiek is, rendőrért, mentőért kiabálnak. Egy maszkos idegen rohan be a színre, kiragadja Erna kezéből a táskát, és elmenekül)*

Vége a II. köztétéknek, mindenki visszaül a helyére, a Doktor is visszasétál a színre.

ERNA (*gyakorlatias hangon, visszazökkenve az igazgatói magatartásába*) Ez történt, a tőzsdére esküszöm.

PÉTER (*mintha elgondolkodna a hallottakon, de mégsem*) Izé, doktor úr, ha már kitiltott a klotyóról, egy kávéért azért kaphatok?

DOKTOR (*ridegen*) Nem, Péter, sajnos most nem. Az ön élményeire is kíváncsiak vagyunk, mi lenne, ha inkább megpróbálna visszaemlékezni a tegnapi délutánra?

PÉTER (*bizonytalanul*) Én nem hiszem, hogy annyira erőltetni kéne, prof. Tudja, hogy hány spangli van bennem? Több, mint amennyit el tudna képzelni!

DOKTOR (*Péterhez*) Péter, mi lenne, ha azzal kezdené, milyen kapcsolatban volt Tamással?

PÉTER (*töri a fejét*) Spanok voltunk, az biztos. Tamás az a jóképű gyerek, ugye?

ANIKÓ és ERNA (*egyszerre, közönyös, síró hangon*) Itt fekszik előtted, te pöcs...

PÉTER (*meglepődve*) Ááá, szeva, Tamás! Mi a helyzet? Te is kiütötted magad az éjjel, mi? Hehehe. (*Nevet, majd folytatja*) Prof, plíz, egy kávé csak belefér? Legyen már tekintettel Szent Doktor Drére, a marihuána védőszentjére. *Irgalmas Franciska belekezd a Miatyánkba.*

DOKTOR (*üzenet érkezik a telefonjára, elolvassa, majd Péterhez beszél*) Kedves Péter, önnek is meg kell osztania az emlékeit a tegnapi délutánról. Legyen kedves, fogjon bele.

PÉTER (*zavartan, mintha nem lenne teljesen a tudatánál*) Prof, ez nem fog menni. Napi kilenc füves cigi, nincs mit csodálkozni ezen.

DOKTOR (*Péterhez*) Tehát tudatmódosító szerek hatása alatt áll?

PÉTER (*határozottan, de kicsit ködösen*) Naná!

DOKTOR Ebben biztos?

PÉTER Legalább annyira, mint hogy Tupac Amaru már nincs közöttünk, az Isten nyugosztalja.

Shaw rendre szeretné utasítani, de a Doktor idejekorán leinti.

DOKTOR Péter, emlékszik-e arra, hogy ma reggel drogtesztet csinált a rendőrségen?

PÉTER Igen, nem ez volt az első eset.

DOKTOR És arra is emlékszik, hogy a tesztet megismételték, mielőtt a rendőrség ide kísérte a rendelőmbe?

PÉTER Komolyan? Ez nincs meg. Hehehe...

DOKTOR Mindkettő teszt negatív volt, Péter. Kérem, hagyja abba a játékot, és beszéljen nekünk Tamásról.

Péter kínos mosolyt erőltet az arcára, hirtelen megpróbál felpattanni és elfutni, de Shaw pillanatok alatt felrúgja, és visszavonszolja a székre.

PÉTER *(belenyugvón, tiszta tudattal)* Jó, rendben. Tamás a pasim volt, most örülnek?

Mindenki meglepődik, még a Doktor is. Irgalmas Franciska belekezd egy zsoldárba, de a Doktor leinti.

ANIKÓ *(meglepődve)* De hát te hoztál vele össze!

ERNA *(meglepődve)* De hát Tamás nem volt meleg!

IRGALMAS FRANCISKA *(énekel)* Mosd le bűnömet teljesen, és vétkeimtől tisztíts meg engem! *(Shaw közelít felé, Franciska abbahagyja, a rózsafüzért morzsolja)*

DOKTOR Hallgatjuk, Péter.

PÉTER *(összetörve)* Kaphatok most már egy kávét?

DOKTOR *(Shaw-hoz)* Shaw, kérem, hozzon egy kávét nekem. *(Kis szünet után)* És Péternek is.

Shaw kimegy.

PÉTER *(elkezdi a történetét)* Szerettük egymást, régóta, szenvedélyesen. Ő volt a jobbik felem. Mindent megbeszéltünk egymással, és azt is elnéztem neki, ha mással múlatta az időt. Ebben is a segítségére voltam, lásd Anikó. De az utóbbi hetekben valami megváltozott. Igen, ott voltam a parkban, de nem azt csináltam, amit ez a két szipirtyó állít.

III. közzjáték

Minden az előzőekhez hasonlóan történik, most Coolio Gangster's Paradise című száma szól.

PÉTER *(a Doktorhoz, illetve a közönséghez, az említésre kerülő szereplők lehetőség szerint követik az elhangzottakat)* Ültem a padon, és kettőnkön

gondolkodtam. Még az év elején azt mondtam neki, spóroljunk össze egy kis pénzt, költözzünk ki Kubába, ha szeretné, lefoglalom a jegyeket. Nem ellenkezett, úgy éreztem, benne lenne. Úgy határoztam, hogy ismét felhozom a témát a parkban. Minden olyan nyugodt volt, ideális egy új élet megkezdéséhez. A parkban feltűnt egy házaspár, de a baba-kocsiban nem gyerek, hanem egy kutya volt, emlékszem rá, szeretem a kutyákat. Volt ott egy utcaseprő is, tiszta kosz, úgy éreztem, hogy ő szimbolizálja mindazt, amiben most Tamás és én élünk. Meg kellett tisztulnunk, új életet kellett kezdenünk. Az újságárus a bódéja mellett cigizgetett, ügyet se vetett rám.

ÚJSÁGÁRUS (*fennhangon*) Rapháború! Koszovó Szerbia szivi-szivi-szive! Ganja Times – csupa szép és érték! Tessék, tessék, minden sora érdekesség!

HÁZASPÁR (*egymásnak*) Hát nem édes? Meg kell zabálni! Hozd vissza, Bodri, hopp, hopp! Jó kutya, adj egy pacsit!

UTCASEPRŐ (*maga elé*) Neeee, fémhulladék? Most tényleg? Olyan nehéz volna? (*Péter irányába, félhangosan*) Ó, hát nézzenek oda!

Feltűnik Tamás, a vállán egy roppant nehéz utazótáskával, kissé imbolg, nehezen szedi a levegőt. Elhajít egy műanyag kávéscsészét. Leül Péter mellé.

TAMÁS (*nehezen vesz levegőt, visszafogottan köszön Péternek*) Péter, szarban vagyunk. Nagy, nagy, mélységes szarban.

PÉTER (*az eddigi kijelentéseivel teljesen ellentétesen, a hangjában rajongó imádattal vegyülő érdekhangsúllyal köszön vissza*) Csak az számít, hogy együtt vagyunk benne! Mondd, miben tudok segíteni.

TAMÁS (*a lehetőségeihez és a kapkodó légzéséhez mérten gyorsan beszél*) Figyelj rám! Ez most komoly, nem játék. Áll még az az utazási ötlet?

PÉTER Ó, igen, tudtam, hogy benne lennél. Annyira boldog vagyok! (*Péter megsimogatja Tamás arcát, de érzi rajta az izzadságot*) Tamás, mi van veled?

TAMÁS Erre most nincs időnk, hagyd abba, és figyelj rám. (*Erősen nyomkodja a saját mellkasát, láthatóan légzési problémái vannak, a homlokát törölgeti*) Látod ezt a táskát? Szintiszta palládium van benne, meg se tippelem, mennyit ér, de egy kisebb szigetet kifut. Péter, erre most úgy kell vigyáznod, mint az életedre! (*Átnyújtja a táskát Péternek, aki az ölébe veszi,*

de megroppan a súlya alatt) Most rohannom kell (*megcsuklik a hangja*), élet és halál kérdése, hogy senkinek se add át a táskát. Nem tudom, mit kellene tenni, sehova se tudod elrejteni.

PÉTER Adjuk fel postán?

TAMÁS (*nagyon szenved, összpontosítania kell a szavaira*) Megint szívtál, baszki! Térj észhez, bajban vagyunk, nagy bajban, érted?

A színre lassan visszasétál Erna, Anikó és Irgalmas Franciska, mindannyian már távolról Tamást és Pétert figyelik.

PÉTER Akkora a baj, mint amikor ahhoz a szerencsétlen Ernához mentél dolgozni?

TAMÁS (*egy pillanatra majdnem elveszíti az eszméletét*) Az semmi volt ehhez képest...

PÉTER (*aggódva*) Istenem.

TAMÁS (*utolsó erejéből beszél*) Csúnyán átverték, iszonyatosan csőbe húztak. Sose szedtek még rá ennyire, és úgy érzem, te is veszélyben vagy. (*Péter elszörnyed, rémülten a lassan közeledő Ernát, Anikót és Irgalmas Franciskát figyeli. Tamás továbbra is hozzá beszél, de a hangja vészjósló*) Nincs időm a részletekre, rohanj, amerre látsz! Nagyon, de nagyon fontos ez mindkettőnknek, érted? Hívlak, mihelyt lehet...

PÉTER (*Tamáshoz beszél, mérges hangon, közben a közeledő embereket bámulja*) Tamás, szeretlek. Bármi is legyen a baj, ketten kikecmergünk belőle, érted? (*Tamás elveszíti az eszméletét, legurul a padról, meghal. Péter lassan Tamás ülőhelye felé fordítja a fejét. Meglátja Tamás testét a földön*) Tamás? Tamás! (*Sikít, Erna, Anikó és Irgalmas Franciska is odaér, körbeveszik a földön fekvő testet, csatlakoznak hozzájuk a többiek is, rendőrért, mentőkért kiabálnak. Egy maszkos idegen rohan be a színre, kiragadja Péter kezéből a táskát, és elmenekül*)

Vége a III. közjátéknak, mindenki visszaül a helyére, a Doktor is visszasétál a színre.

IRGALMAS FRANCISKA (*halkan, maga elé*) Perverzek... Az Isten óvjon titeket önnönmaga haragjától...

DOKTOR (*Irgalmas Franciskához*) Nővérem, már csak önre várunk. Elmondaná, hogy mit keresett tegnap délután a parkban?

IRGALMAS FRANCISKA *(a Doktorra néz)* Nem voltam a parkban. Ki se léptem a zárdából. Több tanú is igazolhatja, és Isten szeme mindent lát. *Megcsörren a Doktor telefonja, üzenetet kap. Elolvassa, felpillant Franciskára, vissza a telefonjára. Még egyszer elolvassa az üzenetet.*

DOKTOR És ki tudná igazolni, hogy végig a zárdában volt?

IRGALMAS FRANCISKA A szerzetesek.

DOKTOR Akik némasági fogadalmat tettek, ugye?

IRGALMAS FRANCISKA Igen, ők. . .

Bejön Shaw, kávét ad Péternek és a Doktornak, mindketten elkezdik szürcsölni.

DOKTOR Franciska, és meg tudja-e magyarázni azokat a fotókat, amiket most kaptam a kapitányságról? Én úgy látom, hogy mintha félreérthetetlen helyzetet mutatnának, Tamás és maga pedig élvezik.

PÉTER, ANIKÓ és ERNA *(egyszerre)* Te is? Az Isten verje meg!

IRGALMAS FRANCISKA *(keresztet vet, nem tagad tovább)* Az esküm megköveteli, hogy az igazat mondjam, és hogy meggyónjam a bűneimet. Kétlem, hogy a szerzetesek ezek után meghallgatnának, maguk pedig nem tudnak feloldozni. *(Egy pillanatra megáll, de rövid szünet után folytatja)* Tamást még ministráns korából ismertem. Nem éreztem iránta semmit, neki kellettem, ezért adtam oda magamat. Számomra Jézus szeretete az első, de ha ez örömet okozott Tamásnak, akkor elégedett voltam.

IV. közzjáték

Minden az előzőekhez hasonlóan történik, most a Jézus Krisztus Szuperstár tetszőleges dala szólal meg.

IRGALMAS FRANCISKA *(a Doktorhoz, illetve a közönséghez, az említésre kerülő szereplők lehetőség szerint követik az elhangzottakat)* Ki akartam lépni a rendből. Tamás a testemet kérte a segítségéért cserébe. Tegnap délután ültem a padon, és azon gondolkodtam, mit tenne Jézus a helyemben. Bő egy éve öröl a kérdés, elfogyott az összes energiám, belefáradtam, és ez tűnt az egyetlen helyes útnak. A parkban minden olyan nyugodt volt, mintha egy pillanatra a Paradicsomban éreztem volna ma-

gam, a madarak csicseregtek, Isten öröme töltötte be a teret. A parkban feltűnt egy házaspár, egy babát tologattak, Noé volt a neve. Volt ott egy utcaseprő is, keresztet vetett, mielőtt a seprőhöz nyúlt. Jó volt látni a hitét, még úgy is, hogy az enyém megingott. Az újságáros a Szentháromságról elmélkedett, ügyet se vetett rám.

ÚJSÁGÁRUS *(fennhangon)* Isteni béke! Jézus él, és támogat titeket, felebarátaim! Ne adjátok fel a hitetek, és örökké a szívetekben él majd!

HÁZASPÁR *(egymásnak)* Hát nem édes? Jézus él! Meg kell zabálni! Isten szeret minket, és Noét is a szívéhez öleli! Áldás, békesség a világnak, áldás, békesség a felebarátainknak!

UTCASEPRŐ *(maga elé)* Jézus korbáccsal űzte ki a pénzváltókat a templomból, én pedig korbáccsal büntetném a szemetelőket! *(Irgalmas Franciska irányába, félhangosan)* Ó, bocsássék meg, nővérem!

Feltűnik Tamás, a vállán egy roppant nehéz utazótáskával, kissé imbolyog, nehezen szedi a levegőt. Elhajít egy műanyag kávéscsészét. Leül Franciska mellé.

TAMÁS *(nehezen vesz levegőt, visszafogottan köszön Franciskának)* Franciska, változott a terv, azonnal menned kell, ha még szeretnél.

IRGALMAS FRANCISKA *(örlődik)* Valóban ez volna a helyes döntés?

TAMÁS *(a lehetőségeihez és a kapkodó légzéséhez mérten gyorsan beszél)*

Figyelj rám! Ez most komoly, nem játék. Kedves volt tőled, hogy odaadtad magadat, és én viszonzom is a dolgot, de nincs időm prédikációkra!

IRGALMAS FRANCISKA Szóval helyesen döntöttem? *(Franciska megszorítja a kezében lévő rózsafüzért)* Tamás, mi van veled?

TAMÁS Nővérem, elnézést kérek, de dugd föl magadnak a rózsafü... Áááá, erre most nincs időnk, hagyd abba, és figyelj rám. *(Fájdalmi vannak, erősen nyomkodja a saját mellkasát, láthatóan légzési problémái vannak, a homlokát törölgeti)* Látod ezt a táskát? Annyit ér, hogy még a túlvilágon is boldogan megélsz belőle! *(Átnyújtja a táskát Franciskának, aki az ölébe veszi, de megroppan a súlya alatt)* Most rohannom kell *(megcsuklik a hangja)*, élet és halál kérdése, hogy senkinek se add át a táskát. Legyél este tízkor a vasútállomáson, addig vigyázz a cuccra, nálatok úgyse keresi majd senki.

IRGALMAS FRANCISKA Megbocsát-e a lelkemnek a Megváltó?

TAMÁS *(nagyon szenved, összpontosítania kell a szavaira)* Istenem, abba tudod hagyni pár percre? A Megváltó elment, most ideje saját magaddal törődni, és mondjuk az se volna utolsó, ha én is megmaradnék...

A színre lassan visszasétál Erna, Anikó és Péter, mindannyian már távolról Tamást és Franciskát figyelik.

IRGALMAS FRANCISKA Akkora a baj, mint amikor Isten angyalai elpusztították Szodomát és Gomorrát? Vagy mint a vízözön előtt? Mondjak el tíz Miatyánkot?

TAMÁS *(egy pillanatra majdnem elveszíti az eszméletét)* Azok semmik voltak ehhez képest...

IRGALMAS FRANCISKA *(aggódva)* Istenem, kérlek, tartsd meg a hitemet és vedd szárnyaid alá Tamás testvérünket, aki csak a legjobbat akarta neked és nekem is, áldassék a neve. Miatyánk, aki a...

TAMÁS *(utolsó erejéből Franciska szavába vág)* Csúnyán átvertek, iszonyatosan csőbe húztak. Sose szedtek még rá ennyire, és téged is elkaphatnak, szóval fejezd be a dumát, és takarodj be a zárdába. *(Franciska elszörnyed, rémülten a lassan közeledő Ernát, Anikót és Pétert figyeli. Tamás továbbra is hozzá beszél, de a hangja vészjósló)* Nincs időm a részletekre, rohanj, talán csak pár perced van, nem több. Este a vasútállomáson, ne késs, az utolsó vonaton rajta kell lennünk...

IRGALMAS FRANCISKA *(Tamáshoz beszél, mérges hangon, közben a közeledő embereket bámulja)* Tamás, hiszek neked. Utat mutattál, és ha Isten velünk, ki ellenünk? Elmékezzünk az Igére, merítsünk belőle erőt az új élet új lapjainak a megtöltéséhez, sose feledjük el, hogy a fejünk fölött Isten szeretete lebeg... *(Tamás elveszíti az eszméletét, legurul a padról, meghal. Franciska lassan Tamás ülőhelye felé fordítja a fejét. Meglátja Tamás testét a földön)* Tamás? Tamás! *(Sikít, Péter, Anikó és Erna is odaér, körbeveszik a földön fekvő testet, csatlakoznak hozzájuk a többiek is, rendőrért, mentőért kiabálnak. Egy maszkos idegen rohan be a színre, kiragadja Franciska kezéből a táskát és elmenekül)*

Vége a IV. közzjátéknak, mindenki visszaül a helyére, a Doktor is visszasétál a színre.

IRGALMAS FRANCISKA (*a Doktorhoz*) Ennyi történt, csalódtam magamban, de Isten megbocsát, tudom.

DOKTOR Ugye, hogy így már könnyebb, Franciska? Remélem, hogy az isteni ítélőszéktől is megkönnyebbülve áll majd fel. (*Elgondolkodik, átlapozza a noteszét, megköszörüli a torkát, és belekezd*) Nos, akkor térjünk a lényegre. Mint ahogy azt talán sejtették, a rendőrség kérésére vannak itt. A zsaruk hozzám szoktak fordulni, amikor túlságosan kevés bizonyíték áll a rendelkezésükre egy-egy bűntény kapcsán. Nyugalom, nem ítélek, és nem is ezt várják tőlem. Csupán annyit kérnek, hogy hallgassam meg a gyanúsítottakat, és ha módomban áll, akkor zárjak ki közülük párat. Olyanokat, akik nem követhették el a bűntettet. Az itt fekvő Tamás nem volt jó ember, ezt most már önök is beláthatják. Több okból is meg lehetne vetni, kéjelgő, haszonleső, élvhajász, csalárd és ügyeskedő. Egy szerencsénk van: bárki is rabolta el bármelyikük öléből a palládiumot, volt annyira szerencsétlen, hogy a park szélén elejtse. Így legalább a költségvetésbe kerül, és a maguktól jobb polgárok közvetett hasznot húzhatnak belőle. (*Nagy levegőt vesz*) Maguk mind gyarlók, többszörösen sérült személyiségek. Ennyi az, amit biztos meg tudok állapítani. (*Shaw-hoz fordul*) Shaw, kedvesem, kérem, tudja, mi a dolga. (*Shaw bólint, kimegy a színről*) IRGALMAS FRANCISKA Miatyánk, aki a mennyekben vagy...

ERNA Kérem, nekem fontos találkozóm van, az üzlet nem várhat, mit esznek a gyerekeim, ha továbbra is itt rabolják az időmet...

PÉTER (*ismét bódultan*) Prof, mi a franc volt a kávéban?

ANIKÓ Sajnálom, de muszáj mennem, már elkezdődött az óráim, közeleg a bemutató...

DOKTOR (*ordít, határozott, mindenkiben megfagy a vér*) Leülni! Egytől egyig bűnösök, szégyellhetik magukat! A lábuk előtt fekszik egy szeretőtök, maguk meg azzal törődnek, hogy tovább hizlalják a bankszámlájukat, hogy formás maradjon a seggük, hogy elmeneküljenek saját maguk elől... És Péter, most mégis mi a szart akar a kávéval? Nagyon finom volt (*egy picit elfintorodik*), én is ugyanazt ittam, ez volt ma a legfinomabb fekete. A mandulára emlékeztetett az íze, holnap is ilyen kérek. (*Kikiabál a színfalak mögé*) Shaw, hol késik? Felállítottam a jelentést, igyekezzen. Shaw belép, kötelek vannak a kezében, megáll a székek mögött.

DOKTOR *(Anikóhoz)* Anikó! Haszonleső, pénzéhes, rossz ember. Nem tudom kijelenteni, hogy igazat mondott, és azt sem állíthatom, hogy ártatlan Tamás halálában. Ha a rendőrség elengedi, keressen fel, talán megpróbálhatok valamit egyenesíteni a lelke gerincén. Shaw, tudod a dolgod. *(Shaw a székhez kötözi Anikót)*

PÉTER *(a Doktorhoz)* Prof, ismét mocorog a hasam, de most nem játszom, hanem komolyan. Valami nincs rendben...

DOKTOR *(egyetértően)* Elhiszem, az igazságot sosem érhetjük el, de ahogy közeledünk hozzá, egyre erősebben perzseli a bűnösök lelkét a lángja!

ERNA Én ártatlan vagyok, és követelem, hogy engedjen el! Fel fogom jelenten!

DOKTOR *(egy pillanatra megszedül, de visszatér a szerepébe, és határozottan próbál beszélni Ernához)* Maga nem fog feljelenteni senkit. Joga sincs ehhez annak, aki mindennél előbbre tartja a pénzt, és az ércek elvakítják, amikor inkább a szerettével kellene foglalkoznia. Erna, az üzlet deformálta a személyiségét, nem tudok magán segíteni...

PÉTER *(érzi a bajt)* Doki, kérem, itt valami gubanc van, piszok rosszul vagyok. Segítség, segítség, mentsetek meg!

DOKTOR *(Ernához, utána a többiekhez is)* Órákat kellene magával dolgoznom, és úgy se menthetném meg. Ahogy a többieket se. Shaw, kötzd a székhez az üzletasszonyt! *(Shaw a székhez kötözi)*

PÉTER Doktor, doktor... *(Elcsuklik a hangja, elájul)*

DOKTOR *(zavartan, már-már összevissza beszélve)* Sóóaaóó, Irgalmas Lzére is dobjon valamit, és hívja a mentőket, mi a fene van velem... *(Elgondolkodik)* Sóóáaeeee, mi volt a kávéban?

Shaw nem válaszol, odakötözi Irgalmas Franciskát a székhez, aki szó nélkül tűri a dolgot, teljesen magába van szállva. Esetleg az Üdvözlégy, Máriát mormogja.

SHAW *(miután befejezi a kötözést és miután a Doktor összeesik a padlón)* Az van, hogy rohadtul elegendem lett magából és az ezekhez fogható szerencsétlenekből. Meg az is, hogy túsarkúban rohadt nehéz több kiló paládiummal futkározni...

Shaw ledobja magáról az egyenruháját, ami alatt egy divatos báli ruha van, vad és határozott személyiséget kölcsönöz neki. Anikótól elveszi a repülője-

gyet, ami az egyik zsebében volt eddig. Vagy valahol. Odamegy Franciskához, elveszi a rózsafüzérét, a saját nyakába akasztja. Péter sapkáját a saját fejére teszi, Erna táskáját pedig odaviszi Tamás sporttáskájához. Kinyitja Tamás táskáját, kivesz belőle egy tűsarkút, és Erna aktatáskájába teszi.

SHAW (visszafordul, mielőtt kilépne a színről) Jamaica? Róma? Manhattan? Meglátjuk, csak szendvics legyen.

A vállára veszi a sporttáskát, a másik kezében a tűsarkú fityeg. Megszólal a darab elején felcsendülő zeneszám, Shaw pedig lassan, de magabiztosan kivonul a színről.

Vége

DÉLIBÁB

DRUBINA ORSOLYA

Eddig jöhettél

(Részlet)

*„amikor azért öleltünk,
hogy te végre megfoganjál,
te, ki eddig nem jöhettél,
kenyér, cigaretta, lakbér,
kabát, cipő, gyógyszer voltál.”*

(Baka István: *Könyörgés lányom életéért*)

Szereplők

ANNA, középkorú, éretlen ember

BÁLINT, középkorú, még éretlenebb ember

NARRÁTOR

Első jelenet

NARRÁTOR Egy kényelmes nappali még kényelmesebb heverőjén. Bálint Anna lábát masszírozza. Szerelmesek. Szeretnék az életet jobban csinálni, mint ahogy lehet. Megfelelően és körültekintően, felelősen és értelmesen, higiénikusan és étellel teli módon levezényelni, hozzáállni, kinevetni, mérlegelni és természetesen megoldani azt, amit mások kóros elváltozásnak, nyavalyának, vagy csak úgy, mondjuk ki végre, ha félszegen is, betegségnek neveznek. Anna nem tudja, hogy miért akar, és azt sem tudja, hogy miért nem akar gyereket éppen Bálinttól. Akarta volna ugyan sok férfival, minden kapcsolatából egyet el is képzelt, azoknak rendre nevet választott, természetesen a megfelelő vezetéknevhez a megfelelő hangzásút. Képzletében azóta is számon tartja a soha meg nem született babákat. Szereti őket. Talán azért, mert soha nem zárhat-

ták őt a háztartás vagy a házasság elkerülhetetlen monotoníájába. Igen.
Anna csak fejben jó anya.

BÁLINT Jó, de miért nem szóltál?

ANNA Nem volt rá időm.

BÁLINT Ne mondd már! Ez nem idő kérdése.

ANNA Akkor nem volt kedvem.

BÁLINT A jobb lábadat is kérem. Add csak ide! Na, gyerünk, ne gyerekeskedj!

ANNA De akkor gyengébben csináld! Annyira rányomod mindig!

BÁLINT Mert az az egészséges. Úgy jönnek ki a stresszcsonók.

ANNA Így az ujjad jön ki a talpamon.

BÁLINT Végük van. Szétgyúrom az összeset. Na, milyen?

ANNA Egyszer biztosan nagyon jó lesz.

BÁLINT És akkor most meséld el, hogy mi van, mert nem tudom!

ANNA Ne haragudj. Nem akartam szólni. Nincs mit mondani erről.

BÁLINT De van. Lazíts, és kezd el!

ANNA Inkább fejezzük be!

BÁLINT Miért mentél el? Azt a részt hagyhatjuk, hogy miért nem szóltál nekem. Tök fölöslegesen ott vártalak a híd lábánál, de ettől most tekintsünk el, ugorjunk oda, hogy ott vagy, és mit mondanak neked, kikkel találkozol, milyen a levegő, milyen színű a vizsgáló, mindent részletesen, ahogy szoktad!

ANNA De én nem akarom. *(Hosszú csend)* Jó, elsétáltam a Rózsa utcai rendelőig, mert úgy éreztem, hogy valami baj van, de nem volt semmi komoly. Ica néni megnyugtatott, eljöttem, kész.

BÁLINT Hogy izzad a lábad! Ugyan már, szeretem, ne húzd el. Kaptál zárójelentést? Megnézhetem?

ANNA Minek? Nincs rajta semmi. Ica néni kicsit meghízott egyébként. Biztos van valakije.

BÁLINT Biztosan van. Vért is vettek, gondolom.

ANNA Persze, de átlagos. Alig van néhány kereszt itt-ott.

BÁLINT Annyi baj legyen! És a vérnyomásod?

ANNA Normális.

BÁLINT Tovább! Volt ultrahang?

ANNA Igen, de nem mutatott semmi különöset. Volt egy hely, ahol mondtak valami kis eltérést, de hát az meg kinek nincs?

BÁLINT Azért én megnézném.

ANNA Ott van valahol a táskámban, de most ne álljunk fel érte!

BÁLINT Mit butáskodsz?

ANNA Semmit.

BÁLINT Felidegesít, amikor ezt csinálod. Most miért nem beszélgethetünk róla?

ANNA Majd vacsi után átfutjuk együtt, és jól nem értünk belőle semmit! Oké? Ráérünk.

BÁLINT Idehozom addig.

ANNA Nem is tudom, hogy melyik táskámmal mentem el, várj, majd én megkeresem! Ott lesz valahol az előszobában.

BÁLINT Maradj csak, most relaxálunk, te megkapod a talpmasszázszt, én meg utána a minden mást. *(Nevet)* Csak engedj el egy kicsit! A kockásat vitted magaddal?

ANNA De Bálint, én ezt nem szeretném most. Inkább mesélek arról az ügyeletes orvosról, aki múltkor... tudod, akinél egyszer... *(Bálint feláll, keresni kezd)* Ne csináld már! Mondtam, hogy megmutatom.

BÁLINT Hol van a táskád?

ANNA Lehet, hogy lent hagytam a kocsiban, leugrom érte, és már itt is vagyok.

BÁLINT Nálam vannak a kulcsok, felhozom.

ANNA Tényleg nem ér rá?

BÁLINT Elég legyen ebből! Anna, ha én, ha veled... ha van valami, arról nekem tudnom kell. Arról én tudni fogok. Megértetted?

ANNA És ha nincs miről tudni?

BÁLINT Van. Van, és te valamit nem akarsz nekem megmutatni, amihez nekem jogom van.

ANNA Igen, és milyen alapon?

BÁLINT Azon az alapon, hogy...

ANNA Hogy?

BÁLINT Viselkedjél már! Higgadj le!

ANNA De hát, ha egyszer mondom, hogy nincs semmi bajom? Csak nem tudom, hogy hová raktam azt a kurva papírt! Ennyi. Tényleg csak ennyi, érted?!

BÁLINT Akkor minek kell dugdosni, mi?

ANNA *(üvölt)* Ne kiabálj velem!

BÁLINT *(suttog)* De kiabálok, mert az idegeimre méysz. És élvezed.

ANNA Anyád élvezi.

BÁLINT Anna, neked komoly problémáid vannak.

ANNA Igen, veled nekem komoly problémáim vannak.

(Hosszú csend)

ANNA Szerintem hülyeségeket írtak rá.

BÁLINT Nálad sokkal okosabb emberek írtak rá valamit. Ebből induljunk ki!

ANNA *(halkan)* Rohadj meg.

BÁLINT *(üvölt)* Szerintem te rohadsz szét, ott valahol belül, és én ezt nem tudhatom. Én nem tudhatom, hogy neked tulajdonképpen mi bajod van. Ugye? Erről van szó. Nincs is veled semmi, csak gonosz vagy, mint a picsa. Érdekelnek is engem a beleid meg a vérképed! Hát hol nem szarom le, igaz? Leszarom, kisanyám. Velem nem játszhatod ezt tovább! *(Sírni kezd)* Most vagy összetartozunk, vagy nem. Gondold át!

ANNA Nem akarom.

BÁLINT Hogy?

ANNA Nem akarom átgondolni.

BÁLINT Így sokkal egyszerűbb. Persze.

ANNA Megint szakítunk?

BÁLINT Ne kezd!

ANNA Komolyan kérdeszem.

BÁLINT Erre most mit mondjak? Hetente egyszer szakítunk.

ANNA *(összegörnyed, a hasára szorítja a kezét)* Jaj, Istenem...

BÁLINT *(odarohan, átöleli)* Mi az, kicsim? Nagyon fáj? Mi történt? Görcsöl? *(Anna a fejével jelzi, hogy igen)* Gyere, lefekszünk! Nincs semmi baj. Nincs semmi baj. Nyugodj meg! Mindjárt elmúlik. Hozzak valamit? Van valamilyen gyógyszerünk itthon? Írtak fel valamit?

ANNA Itt van a táskámban, a hátam mögött.

BÁLINT Várj, kiveszem. Ez végig itt volt?

ANNA Aham.

BÁLINT Várj, keresem.

ANNA Megvan? Az oldal alját olvasd!

Bálint előveszi végre a papírokat a táskából, idegesen lapozgat, rengeteg recept hullik szét a padlón. Remegő kézzel kap utánuk, közben olvasni próbál, Anna lábánál ül. Némán átöleli a nő lábait.

Második jelenet

Bálint végig mosogat a színen. Néha megpróbálja felhívni Icát. A telefont csak hallani, Bálintot látni lehet, aki hol teát főz, hol törölget. A túloldalon néha kicsöng, majd megszakad a vonal, van, hogy foglaltat jelez a készülék, vagy bekapcsol az üzenetrögzítő. Kicsöng, Bálint leteszi, újra próbálja.

NARRÁTOR Ica éppen keresztrejtvényt fejt, egy másik nappali teljesen másik kanapéján. Ebben a pillanatban az ő lába is meztelen. Ez az állapot annak köszönhető, hogy a mai rendelés után Ica roppantul sietett, végig a Rózsa utcán, egészen az Erős János térig. Már maga sem tudta, hányra ígérte önmagához saját magát, de abban biztos volt, hogy a lábát lógatni fogja, legalább egy órán keresztül, tétlen. A láblógatás valódi mibenlé-tére azonban Ica, végtelennek tűnő bölcsességgel, sohasem igyekezett rájönni élete során.

(Kicsöng, majd foglalt hang. Bálint dúdolni kezdi törölgetés közben Rod Stewart Sailing című banális-örökzöld klasszikusát)

I am sailing

I am sailing

Home again,

Cross the sea

I am sailing

Stormy waters

To be near you
To be free

(Üzenetrögzítő hang: Ica énekel vissza a telefonban)
Dr. Bognár Ica üzenetrögzítője vagyok. A sípszó után...

I am flying
I am flying
Like a bird
Cross the sky
I am flying
Passing high clouds
To be with you
To be free

Kérem, hagyjon üzenetet...

Can you hear me, can you hear me
Through the dark night, far away
I am dying, forever crying
To be with you, who can say

(Hosszú sípszó, sötét)

Harmadik jelenet

Bálint átkarolja Anna lábát, ott folytatódik, ahol az első jelenet véget ért.

ANNA Látod?
BÁLINT Ezt nem értem.
ANNA Nem is kell.
BÁLINT De...
ANNA Igen.

BÁLINT De neked...

ANNA Igen.

BÁLINT Akkor most ez mi, Anna?

ANNA Az, aminek látszik drágám. Egy csomó vitamin.

BÁLINT Nem értem. Valaki ezeket írta fel neked?

ANNA Nem valaki, hanem az Ica néni.

BÁLINT Az Icus?

ANNA Tessék?

BÁLINT Akkor nem vagy beteg?

ANNA Azt mondtad, Ica, vagy azt, hogy Icus?

BÁLINT Annyira megijedtem, azt hittem egy pillanatra...

ANNA Milyen Icus, Bálint?

BÁLINT Akkor most vehetünk egy nagy levegőt.

ANNA Azt biztosan, kettőt is, és utána egészen nyugodtan válaszolhatsz a kérdéseimre. Jó?

BÁLINT Anna, én annyira félttem. Annyira féltettelek. De hát, akkor ezek csak vitaminok, meg is értem, olyan kimerült vagy, olyan fáradt és ingerlékeny...

ANNA Ingerlékeny, mi?

BÁLINT Az. Igen, az. Most is.

ANNA Bálint, én megpróbálok veled a legkedvesebb hangomon beszélni, rendben?

BÁLINT Anna, figyelj.

ANNA Nem, nem, most te fogsz rám figyelni. Először is engem ez az ügy ettől a perctől kezdve hidegen hagy. Másodszor pedig gondolom azt az Icus nem mondta el neked...

BÁLINT Beszéljük meg.

ANNA ...hogya terhes vagyok.

DOLAP

SZÁSZ CSONGOR

A vajdasági magyar szociografikus film

A magyar dokumentumfilm-iskola

Az 1959-ben megalakuló, világviszonylatban is egyedülállóan szabad szellemiségű, kísérleti filmlabor, a Balázs Béla Stúdió (a továbbiakban: BBS) jelentette az intézményi és szervezeti keretet a Magyarországon a hetvenes években kialakuló dokumentumfilm-készítő stílusnak és a dokumentarista stílusirányzatoknak. Sára Sándor 1962-ben készített lírai dokumentumfilmje, a *Cigányok* kitérte a társadalmi nyilvánosság kereteit és ezzel a szociografikus dokumentumfilm előmenetelét is biztosította. Szemben azonban a hatvanas évek illúziórealizmusának távolságtartó, intellektuális, kérdező és cselekvő filmjeivel, a hetvenes években sokkal inkább a szociológiai pontosságú mélyelemzésre, az egyén belső folyamatainak láttatására, a leíró részletekre került a hangsúly. A valóság megváltoztatása és a kötelező morális konzekvencia levonása helyett a valóság feltárása és részletekbe menő, tudományos alaposágú bemutatása vált jelentőssé. „Az »antropológiai« dokumentarizmus számára a lényeg a felszínen ragadható meg, a látható és a hallható dolgok világában, amelyek a maguk összetettségében és egyszerűségében, heurisztikus módon állítják eléink az egyént és a társadalmat. Nem a tettek vagy a szavak beszélnek a korszakról, hanem a korszak cselekszik és beszél az embereken” (GELENCSÉR 2001; 24). A politikai helyzet konszolidálódott, és a nyugati szellemi áramlatok internacionalista felhangjai következtében az egyén és a társadalom közt érezhetővé vált a távoldás. A „változó társadalom” képzetkörében „a legfontosabb hajtóerő az új

gazdasági mechanizmus és a hozzá köthető reformszellem megjelenése volt” (HAVASRÉTI 2009; 31). Ez a zűrzavaros időszak új, aktuális társadalmi és szociális konfliktusokat hozott a felszínre. A feszültségek feloldására a magyar filmesek a szociografikus, valóságfeltáró szemléletben látták a megoldást.

A hatvanas években megerősödő művészetfelfogás szerint a művészet elsődleges eszköze a megismerés, nem pedig az önkifejezés. „A filmművészet és a társadalomtudomány között erőteljes közeledés történt. E két kulturális praxis egyaránt a társadalmi valóság hűséges leírását, működésének megértését, normatív értékelését és (alkalmanként) megváltoztatását tűzte ki célul” (HAMMER 2009; 237). Hammer Ferenc kijelentéseit kiegészíti és direkter politikai motivációval ruházza fel – a BBS-ben a hetvenes években követendő példává vált – a német új film ideológusának, Alexander Klugének szintén a hatvanas években megszülető realizmus-konceptiója. De mivel Kluge elméletének lényegét a valóság objektív tényeinek felismeréséből megszülető „tiltakozásban”¹ (KOVÁCS 2009; 10) látta, a BBS kényszerű politikai semlegességet hirdető álláspontja miatt az alkotók ezt nem tudták maradéktalanul megvalósítani. Kialakult egy újfajta politikai szerepvállalás is, de a „tiltakozást” a hatvanas évek eleji cseh új hullám mintájára a fanyar, ironikus humor mögé bújtatott kritikus hang tudta a leginkább árnyalni. A politikai áthallásokat tehát az esztétikai motiváció leplezte.

1969-ben megszületett a BBS második filmes generációjának a kiáltványa: *Szociológiai filmcsoportot!* A megfogalmazott célok közt szerepelt a tudományos alaposságú anyaggyűjtés és -feldolgozás, valamint a szociológiai gondolkodásmódot kinematografikus eszközökkel megvalósító stilisztikai alakzat felépítése. „Így született meg a filmszociográfia, amelyet műfajként elsősorban nem a közös témák, hanem az egységes témafelvetési érzékenység határoz meg. A Balázs Béla Stúdió Közművelődési Csoportjának létrejötté jelöli a fejlődés következő szakaszát, amikor kidolgozásra kerül a társadalmi forgalmazás koncepciója, vagyis olyan fórumok létesítése, ahol a filmkészítők és a közönség demokratikus vitát folytathatnak egymással” (GYŐRI 2013). A nézők, a filmszociográfia kitartó megfigyelő és leíró pozíciójának is köszönhetően, öntu-

datosodási folyamatként élhették meg a vetítéseken látottakat és az azt követő beszélgetéseket, ahol kritikusan szemlélhették és elemezhatték hétköznapi valóságukat. A klugei ideológia tehát több szempontból is sikeresen valósult meg a politikailag reflexív, megfigyelő és résztvevő ábrázolásmódban készült BBS-dokumentumfilmek esetében. Az irodalmi szociográfiákkal szoros kölcsönhatásban álló hosszú dokumentumfilmekben kialakult a filmes szociográfiai látásmód és elemzőképesség. Viszont a BBS-ben meghirdetett tudományt és művészetet egyesíteni próbáló, tisztán tudományos alaposságú filmet nem sikerült készíteni, ezek a kísérletek csupán „a szociológia vagy a statisztika reprezentációi” (HAVASRÉTI 2009; 31) lehettek. A korszak- és szemléletváltó kiáltvány így inkább csak iránymutatásnak tekinthető.

Ember Judit és Gazdag Gyula *Határozat* című, tudományos alaposságra törekvő, megfigyelésen alapuló filmjében csak az arcokra koncentrál a kamera, a térélmény megszűnik. Ez a sajátosság Siflis Zoltán több filmjében is dominál (*Ez egy inkvizíció, Temetetlen holtjaink, Örvényben*). „A politikai motivációra dolgozó szerzők jellemzően nem magányos alkotók, hanem csoportok vagy szerzőpárosok voltak” (KOVÁCS 2009; 10). Ilyen alkotói közegeben készült a *Kisamerika* című interjúfilm is. Azért forgatták Ózdon, mert Kozák Gyula forgatókönyvíró ott folytatott szociológiai kutatásokat. A filmet 2000-ben újra kellett szerkeszteni, és kerültek bele friss felvételek az azóta is változatlan ózdi állapotokról. A *Kisamerika* példája jól illusztrálja, hogy a szociográfákat a szerzők többször újraszereztek vagy az évekig tartó témafeldolgozás, vagy a társadalmi-politikai változások miatt. Ez jellemzi Siflis Zoltán és Vicsek Károly alkotótevékenységét is. Dobai Péter *Archaikus torzók* című portréfilmje ötvözi a frontális dokumentumfilmes magatartást a játékfilmes szubjektív gondolkodásmóddal: a rendezés szembeszáll a realitással. A magát öntudatosan építő riportalany a film forgatása alatt, annak hatására ismeri fel személyes drámáját. A dokumentumanyag stilizálása tehát számos magyar szociográfának különleges dramaturgiai ívet adott. Ez a spontaneitás hatására szerveződő, kreatív szerkesztési elv fokozottan igaz Vicsek Károly elképzeléseire. Vicseknek a jugoszláv *fekete hullám* ideje alatt készített rövid dokumentumfilmjei a kritikát (*Kereszt és csillag*, 1971) és a filmnyelvi gon-

dolgozásmódot (*Kubikusok*, 1973) sem nélkülözték, a valóság bemutatása azonban mindkét esetben együtt járt a valóság megváltoztatásának igényével és a stilizációval. Siflis Zoltán etnografikusabb, tényszerűsre törekvő alkotói módszere inkább a Gulyás testvérek munkásságához hasonlatos. „Mi is ott a helyszínen, a forgatás során igyekszünk megérteni a problémákat, embereket. Így minden interjúnak, helyzetnek, gesztusnak megvan az a frissessége, eredetisége, ettől lesz a film hitelesebb. Ezért látszik forgatási szituáció valamennyi filmünkben. [...] Szerintünk a szociofilm legkényesebb kérdése az, hogy élő, eleven személyiségek »kölcönzik« a filmhez hangjukat és képmásukat, teljes habitusukat, adott szituációban való viselkedésüket” (KOLTAI 1980; 10).

1973-tól a BBS-ben a fikciós dokumentumfilmek kerültek előtérbe a dokumentarista szemléleten belül. A *Budapesti iskola* azzal kísérletezett, hogyan lehet a valóságos életesemények tagolatlan folyamatából egy dramaturgiailag megszerkeszthető egységet kiragadni. A stílus újításainak epicentrumában a közérzet atmoszférájának a kifejezésre juttatása állt. A korabeli magyar fikciós filmszociográfiákhoz nagyon hasonló stílusban és ideológiák mentén készültek Vicsek Károly dokumentarista játékfilmjei is. „A dokumentumfilmszerű láttatás nálam nem csak gyakorlat, hanem mindenekelőtt szemlélet kérdése. Az igazi fikció a dokumentum erejével hat, a dokumentum viszont rengeteg általános vonást tartalmaz. A dokumentum számomra nem más, mint a jelennel folytatott párbeszéd szituációjában élni” (JUHÁSZ 1973; 20). A dokumentarista stílusú *Parlagot*, ami poétikusságáért elnyerte a belgrádi Drámai Művészetek Akadémiájának Kokan Rakonjac-díját – ami a magyar Balázs Béla-díjhoz mérhető elismerés –, sokan a valóság közvetlen, művészi áttétel nélküli másolatának tartották. Vicsek szerint ez arra is utal, a nyugatról importált filmek jugoszláv dömpingje okán, hogy a közönség a filmhez nem volt képes műalkotásként viszonyulni. „Nemigen volt még alkalma arra, hogy a maga valóságának műalkotássá transzponált mását láthatta volna filmen. Nem véletlen, hogy álomnak, egzotikumnak tekinti a filmet” (JUHÁSZ 1973; 20).

A dokumentumfilmek – főleg a nyolcvanas évek második felétől – a történelmi félmúlt és a politikai jelen feltárásával a nemzet lelkiismeretévé váltak. „A rettegésbe burkolózó múlt eseményei felé törtek utat, művészi tevékenységük politikai kockázatvállalással párosult, sokszor az utolsó pillanatban rögzítették az élők emlékezetét. A képi kifejezés esztétikai megformáltságát ezekben a filmekben a mozgókép hitele biztosította” (GELENCSÉR 1995; 38). A társadalmi konfliktusok láttatásán túl elterjedt a magyar történelem elhallgatott történéseinek a feltárására vállalkozó disznarratív stílusú, tabudöntögető, hosszú történelmi dokumentumfilm. Ezek az alkotások az aktivista, történelemvizsgáló, közéleti szerepvállaláson túl a megőrzés archeológiai szándékával készültek. Ilyen Siflis Zoltán dokumentumfilmje, a *Temetetlen holtjaink* is. Ezek a filmek különböztek a tettenérés, leleplezés antropológiai megközelítésétől, és visszatértek az emberi archoz, ahol az arcon tükröződő sors vált lényegessé. „Az igaz film belül pereg. Nincs az a beállítás, amely felvehetné a versenyt a belső képpel, amelyet a külső, a film által létrehozott megidézés képes. Ez a filmművészet igazsága, s ez a »beszélő fejek« igazsága is” (TÓTH 2010).

A vajdasági magyar filmművészet kialakulása

Vajdaságban a filmkészítés elterjedése egyidős a 19. század végén született filmmel. Az Osztrák–Magyar Monarchia déli részén, Bácskában élt a kinematográfia két első közép-európai magyar úttörője, Lifka Sándor és Bosnyák Ernő. Előbbi mutatványos szerelvényével filmhíradókat is vetített és ismeretterjesztő előadásokat tartott, továbbá ő mutatott be elsőként filmet a mai Vajdaság területén, és létrehozta a Délvidék első mozgókép-vállalatát, a *Lifka Bioskopot* Szabadkán. Utóbbi 1912-ben megörökítette II. Rákóczi Ferenc emlékművének leleplezését szülővárosában, Zomborban: „Erre az alkalomra Bosnyák készített egy olyan kerekeken guruló kameraállványt, amellyel vízszintesen és függőlegesen is mozgathatta a kamerát. Ez a megoldás filmtörténeti pillanat volt” (FEKETE J. 2017). Kameramozgatás terén elért újításával Bosnyák Ernő megelőzte D. W. Griffith-t, akinek a filmtörténet a svenkelés találmányát

tulajdonítja. 1923-ban megalapította a zombori Boer Film vállalatot, rendezői karrierje viszont sikertelen maradt. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban forgatott első játékfilmjét, a párizsi Pathéval koprodukcióban készülő, *Bölcsőhelyem hazugságai, avagy hazudj a kedvemért* című némafilmet elkészülte után ellopták. A Belgrádi Filmarchívum 1963-ban életműdíjjal tüntette ki, szülővárosában pedig 2013-ban szobrot avattak a tiszteletére. Megvalósíthatatlan álmáról, hogy Zomborból Duna menti Hollywoodot csináljon, csupán az életéről készített, Gobby Fehér Gyula által írt musical tanúskodik, amit Vicsek Károly állított színpadra Újvidéken. Siflis Zoltán 2018-ban ismeretterjesztő dokumentumfilmet készített a két filmes úttörő életéről *A kamerás emberek* címen.

Az 1930-as évek végétől nem volt képviselője Vajdaságban a magyar filmművészetnek, magyar vonatkozású filmgyártásról egészen a hatvanas évek közepéig nem beszélhetünk. 1966-ban a tartományi székvárosban állami támogatással megalakult a Neoplanta Filmvállalat, mely kezdetben kiszolgálta a kultúrpolitika elvárásait, és dokumentarista mozgóképekben, rövidfilmekben mesélt a térség kultúrájáról, múltjáról és fejlődéséről. „Magyar témájú munkák is születtek, amelyek közül feltétlenül említést érdemel a jeles vajdasági naiv festőről, Fejes Imréről szóló portréfilm (*Emerik Feješ*, 1967 – Stevan Stanić), valamint az 1942-es megtorlást a megbékülés jegyében felidéző *Emlékmű (Spomenik*, 1967 – Miroslav Antić)” (FORGÁCS 2014; 45–47). A hatvanas évek végére a Neoplantában alkotó művészek, a stúdió periferiális helyzetének köszönhetően, nagyobb szabadsággal alkothattak és jelentős szerepet vállalhattak a társadalomkritikusabb és modernebb *Crni film (fekete hullám)* filmművészeti tevékenységében. Želimir Žilnik újvidéki rendező társadalomkritikus dokumentumfilmjeivel tűnt fel, nyíltan kiállt az 1968-as diákmegmozdulások mellett, majd elkészítette a jugoszláv filmtörténet botrányfilmjét, a *Korai munkákat (Rani radovi*, 1969) és ezzel a vajdasági filmstúdió a jugoszláv *fekete hullám* egyik központjává vált. Közben több rendező emigrált az országból, de akadtak, akik éppen a vajdasági stúdió segítségével jutottak filmkészítési lehetőséghez. Itt alkotta meg *W. R. Misterije organizma* című korszakos művét Dušan Makavejev 1971-ben. Ezek az alkotások pedig Vajdaságra irányították a kultúrpolitika fi-

gyelmét. Az évtized végétől a politikai illúziók kezdtek szertefoszlni. Az országban a filmek hangvétele jóval személyesebbé vált, a kisember élete és nézőpontja felértékelődött, és – hasonlóan Magyarországhoz – a cseh film mintájára itt is megjelent a sajátos humor.

1967-ben Fejős Istvánt „azzal bízták meg, hogy hozza létre a Belgrádi Televízió Újvidéki Fiókszerkesztőségét, amely magyar nyelvű műsorokat készít a jövőben” (KARTAG 2003). A műsorsugárzást saját adón keresztül 1975. november 26-án kezdték meg, de a műfaji kiteljesedést csupán 1981-ben sikerült elérni. A később öt nyelven sugárzó csatornán a filmek és tévéjátékok készítéséért a drámaszerkesztőség felelt, ami évente hét-nyolc tévéjáték rendezésére, kilenc színházi közvetítésre és egy sorozat gyártására lett kapacitálva. Itt összegyűlt a vajdasági irodalmi élet színe-java, köztük Saffer Pál, Végel László, Deák Ferenc, Gobby Fehér Gyula, akik dokumentumfilmeket, játékfilmeket, portréfilmeket készítettek többek között Tolnai Ottóról, Domonkos Istvánról, Dudás Károlyról és Bori Imréről. A drámák és sorozatok országszerte sikert arattak: „1969 és 1990 között az Újvidéki Televízió Magyar Szerkesztőségében és a Neoplantában több mint 130 magyar tematikájú és délvidéki magyar szerzők által készített dokumentumfilmet gyártottak” (SIFLIS 2011; 161).

Kezdetben a Neoplantában a nemzetiségi problematika el volt nyomva, a magyar filmesek nem tudtak érvényesülni. Az első, magyarul is megszólaló játékfilmet a belgrádi Vuk Babić rendezte 1969-ben Deák Ferenc *Teher* című forgatókönyve alapján, ami a *Tor* című drámakötetében jelent meg. Deák műve a más nemzetekkel együtt élő, bánáti magyar faluközösségek szemléletes körképét jeleníti meg. Babić a fekete háromszögben végigsöprő öngyilkossági hullám okait kereste kevés sikerrel, az öngyilkosságok nyilvánvaló okát ugyanis „nem Trianonban akarta megtalálni”, vélte Deák Ferenc Siflis Zoltán *Édentől keletre* című, 2005-ös portréfilmjében.

Vicsek Károly korai munkái

A hatvanas évek végére a Neoplanta a BBS-hez hasonló kísérleti műhelylyé vált. 1971-ben elkészült az első vajdasági magyar rövidfilm, a *Kereszt*

és *csillag* című filmszociográfia, 1973-ban a második rövid dokumentumfilm, a *Kubikusok*, 1974-ben pedig az első játékfilm, a *Parlag*. Mind egyiket Vicsek Károly újvidéki filmrendező készítette, aki bölcsészdiplomával a zsebében, az újvidéki *Képes Ifjúság* filmrovatának vezetőjeként kezdte pályáját. „Filmrendezőként is elsődleges feladatának tekintette, hogy az együtt élő nemzetiségekhez, különböző kultúrákhoz tartozó nézőihez mindannyiuk számára érthető módon szóljon” (HERZUM 1979; 64). Operatőre, Dušan Ninkov például nagy gonddal tanulmányozta a magyar díszítőművészet képi megteremtésének lehetőségét.

A *Kereszt és csillag* című, tizenegy perces alkotás a *fekete hullámon* belül egyértelműen rendszerkritikus hangvételt ütött meg. Vicsek ebben a filmben is a vajdasági kultúra elsorvasztását tartotta a hatalom egyik legnagyobb bűnének. „Mindannyian meg voltak győződve arról, hogy igenis bele lehet szólni, bele lehet pofázni, beavatkozni a hatalom ügyeibe. Nem elégedtek meg azzal, hogy csupán tükröt mutassanak a világnak, hogy ilyenek vagytok ti, hanem művészi eszközök felhasználásával rúgni szerettek volna egyet, bírálni, figyelmeztetni a társadalmat a leendő veszélyekre, anomáliákra” (VICSEK 2012).

A dokumentumfilm alapját Podolszki József *Időtöltés* című szinopszisa képezte. Az alkotóknak az volt a terve, hogy tizenöt–húsz percben bemutassák a vajdasági református fiatalok szórakozási szokásait, azok ugyanis minden évben Feketicsen gyülekeztek katekizációra. Vicsekék interjúkat akartak készíteni, hogy felmérjék, mi a véleménye a vallásos fiataloknak istenről, életről, hazáról, de végül megszólaltatták azokat is, akik szabadidejüket az egyháztól függetlenül szervezték meg, mondhatni céltalanul. Ők inkább a fennálló politikai rendet kritizálták. „Amikor megnéztük a leforgatott anyagot, kiderült, nemcsak az időtöltésről, a szórakozásról, az unalomról van szó, hanem az identitás nélküli fiatalságról, olyan fiatalokról, akik nem tudják megkülönböztetni a keresztet az ötágú vörös csillagtól” (VICSEK 1993; 9).

A filmben a megfigyelő és résztvevő módszert kombináló kamera sohasem statikus, hiszen a kézben tartott felvevőgép arról a szubjektumról is árulkodik, aki ezeket a szerb és magyar fiatalokat kíváncsian, de távolságtartóan megfigyeli, valamint akikkel az interjúk során a riporter

bizalmasabb párbeszédet folytat. Az interjúkat a tartalmuk mentén tematizáló szerkesztés feszes, lényegre törő és kellően szemléletes. A kép- és hanganyagot ily módon összemontírozó, az elhangzott véleményeket vágóképekkel megerősítő vagy ellenpontosító filmes építkezésmód formailag és tartalmilag is közel áll a tévés magazinműsorok közérdekű, hírértékkel bíró, mesélőbb formájához. De ahogyan peregnék a filmpercek, egyre jobban eltér az ellenpontoszó montázzsal építkező film a tévéből már jól ismert, didaktikusabb, politikailag leplezettebb zsánerétől. A jól artikulált, általánosabb alapinformációkat közlő interjúkból a film előrehaladtával egyre személyesebb felszólalások, köznapi nyelvezettel kimondott vallomások lesznek. Ütköztetett történetek, miliók, karakterek, kereszt és csillag. A dinamikus, olykor egészen közelről rögzített, olykor távolról felvett leselkedő képrögzítés keveredése, majd az egyre asszociatívabb, önreflexív és iróniát sem nélkülöző kijelentések okán („Is-tenem! Csoda, hogy valaki a magyarok közül tagja akar lenni a kommunista pártnak” – idézi szerbül egy magyar párttag szerb fiatalok hozzá intézett szavait) a politikailag reflexív ábrázolásmódot is magán viseli az alkotás.

Vicsek filmszerkezetének íve a megfigyelő módszer képeivel operáló, résztvevő ábrázolásmódból a reflexívbe való átmenet bemutatásáig tart, szerkesztésmódja az iskolapéldáját adja a három stílusirányzat egymás melletti érvényességének. A realitás új perspektívába helyezésével a rendező szerint ezek a filmek alkalmat teremtenek a társadalmi és szociális változások felgyorsítására. A szerző kiáll a fiatalok nyitott, realista szemlélete és toleráns magatartása mellett. A film közepétől már nemcsak az interjúalanyokkal kommunikál, hanem bizonyos értelemben aktív részvételt vár el a nézőtől is, feltűnően sok ugyanis a mozgó kezekről készített közeli képkivágás. Ezzel a mindenki számára jól ismert cselekvés motívuma jelenik meg, ami a reflexív dokumentumfilmes stílusirányzat meghatározó vonása. A szubjektumok mögött álló cselekvő kezek ily módon nyomatékossítják a társadalmi erőt és a mögötte álló, azt képviselő személyeket. Vicsek szerint ugyanis valamilyen módon az alkotó ideológiájának is benne kell lennie a filmekben. Ez ebben az esetben is érezhető, mikor a párttal szemben inkább a keresztény nevel-

tetés mellett teszi le a voksát, de ezt sem fenntartás nélkül teszi. A pap beszédét hallgatók tekintetén végigpásztázó kézi kamera képeit nézve érezhetővé válik a fiatalok vallásostól eltérő attitűdje, amit a velük készült interjúk és ellenpontosító képsorok támasztanak alá, de nem velük folytat polémiát a film. Azt már a befogadóval teszi meg, benne szándékozik kételyeket ébreszteni. A megkérdézettek által kifejezett viselkedés- és gondolkodásmód túllép az istenbe vagy a pártba vetett elvakult hiten, és az emberbe vetett bizalomban nyeri el fő jelentését. A film végén, a dramaturgiai csúcsponton a kamera mozgása felgyorsul, a száguldó körsvenkből, a gyorsuló vágásokból és a gyors zoomokból szédületes látvány kerekedik, aminek a végén felgyullad a leköpött kommunista szimbólum, de elhalványul és a film textúrájában háttérbe szorul a csillag ellenpontjaként látható kereszt is. Ezzel pedig érzékletes vizuális nyelven válik kifejezővé a nézők előtt a szereplők, vagyis a keresztet vagy csillagot, esetleg mindkettőt vagy éppen egyiket sem viselő fiatal felnőttek kettős szorításban, értékválságban megélt állapota.

A rövidfilmet a Tartományi Filmnéző Bizottság Tanácsa 1972-ben betiltotta, és csak 1993-ban mutathatták be hivatalosan, az időközben kivá-

gott részekkel együtt. De mi is volt az, ami miatt betiltották a filmet? A válaszon nem kell sokáig gondolkozni, hiszen azzal, hogy Vicsek a filmben meggyújt és eléget egy gyufaszálakból összeállított ötágú csillagot, amit előtte még le is köpnek, direkt módon elkövetett szimbólumgyalázást hajt végre. Ezt teszi abban a kivágatott jelenetben is, amelyben az egyik interjú során a megszólaltatottat, akit a pártba való felvételéről kérdez, egy olyan tábla elé állít be, amin a WC felirat alatti nyíl mutatja a helyes útírányt. A korabeli jugoszláv társadalom állapotát tükrözi az a cikk, amit Milutin Čolić, a *Politika* című szerb újság kritikusa írt: „Ha egy filmben a Kommunista Szövetségbe való felvételről egy olyan tábla előtt beszélgetnek, amelyen a WC felé mutató nyíl van, akkor azt a filmet be kell tiltani” (TIRNANIĆ 1972). A Neoplanta igazgatója, Svetozar Udovički a film védelmére kelt, és a fiatalok nyitott szemléletét és ideológiailag összetett magatartását hangsúlyozta. A Neoplanta fellebbezése után a bizottság behívatta Vicseket és Udovičkit. A rendező elmondása szerint a testület arrogánsan kioktatta őket szocialista etikából, vitának nem volt helye. Az eset után a belgrádi sajtóorgánumok is védeni kezdték a filmet, provincializmussal és sztálinizmussal vádolták a cenzorokat. Vicsek addig nem készíthetett új filmet, amíg a *Kereszt és csillag* betiltott státuszban volt, ezért több jelenetet is kivágott, így a bizottság végül legitímálta, az oberhauseni filmfesztiválra való kijutását azonban megtiltották.

Vicsek Károly második dokumentumfilmje, a *Kubikusok* is a *fekete hullám* alkotásai közé sorolható, de ebben a némafilmben lecsupaszított formanyelven, a vizualitást hangsúlyozva ábrázolja a temerini öntözőcsatorna építését végző munkások sorsát. Az operatőr észrevétlen gépmozgással, közeli beállításokban követi le a végtagok mozdulatait. A cselekvő kéz motívuma itt materiálisabb képi megfogalmazásban van jelen és dramaturgiailag kitüntetett jelentést kap. Az epikus szociográfia a kommunizmus valós emberképét mutatja be egy költői hangvételű, tizenegy perces filmetűd keretében. A film stílusa a korabeli szerb dokumentumalkotásokhoz köthető, nem a beszélő fejcs magyar filmformához. Nincs benne interjú vagy beszélgetés, illetve narrátor által megfogalmazott kommentár vagy magyarázat, csupán egy tömör, prózai szerb felirat az expozíció elején: „Temerinben valamikor fizikai munkások

csoportja élt – kubikusok, akik a modern Vajdaság kiépítéséért feleltek. Ma csak ketten vannak. A film nekik állít emléket.”

Az asszociatív, közeli képsorok mögül felsejlik a rögválóság, melyben a gyötrelmes fizikai munka, a verítékes homlok, a serény karok és a sebzett, megduzzadt kézfejek játsszák a főszerepet. „És mégis, a legszebb képsorok láttán egyszeriben úgy érezzük majd, hogy e Vicsek-film nemcsak az általános, közhelyszerű igazságokról szól, hanem balladás tömörséggel: a prométheuszi láng óta, a századok óta küzdő-építkező, felfelé törő ember sorsáról is” (SZŰCS 1974; 10). Vicsek története tágabb kontextusban is értelmet nyer, hiszen a kommunizmus agitátorai világszerte idealizálták a fizikai munkát. Szemléletesen mutatja be a film azt az állapotrajzot, amely a kubikus lét velejárója, de a munkások társadalmának nevezett szocialista Jugoszláviáról kiderül, hogy ebben az ideológiai környezetben a politika semmit sem tett a saját munkásaiért: „A film tulajdonképpen azt mutatja be, hogyan tudja a munka tönkre tenni az embert és a mondanivaló szintjén ezt közvetítettük a nézők felé” (MATIJEVIĆ 2011; 171). A statikus premier plánban arcunkba csapódó profilkó fiziognómiája, a tekintetek mögött megbúvó vád, a sárban csúszkáló emberek, a természet nyers erőivel megállás nélkül dacoló cselekvők és még a zablát elutasító igásló szájközeli képe is mind azt sugallják: itt az elmúlt évtizedekben velük senki sem törődött. „A kubikus réteg az, amely 1945 után sem talált és találhatott magára, és ennek nemzetiségi okai is lehettek, hisz a temerini kubikusok zömében magyarok voltak, s tudjuk, a vajdasági magyarok ezen rétege előtt nem különösebben nyíltak meg a mobilizáció útjai, és még huszonöt évvel ezelő »felszabadulás« után is ugyanabban a ruhában, ugyanazon ásóval és fatalyigával lapátolták-hordták a sarat” (SZERBHORVÁTH 2011; 121).

A szöveg nélküli filmben a szociális háló peremén élő emberekről és mindennapi rutinjukról (bőrkabát begombolása; fagyott föld csáklázása; állva, kézből ebédelés) készített közeli felvételek a legbeszédesebbek, de a hatalom felé irányuló vád a film utolsó képkockáin válik igazán jelentőssé, amikor perspektívát vált az ábrázolásmód. A néző szerepe újraértelmeződik, mikor a filmből kimutató, a nézők felé felmutatott munkáskéz közelképe leleplezi a leselkedő nézői pozíciót. A felmutatott tenyér nemcsak

a résztvevő filmesnek szól, aki ezidáig következetesen háttérben, megfigyelő pozícióban maradt, hanem a kéz mögött álló személy a felvételek nézőjére is reflektál. Ezt éles vágással a tenyeret és az ujjakat beborító bőrredők szuper közelijén végigpásztázó premier plán megerősítése követi. Ezzel a szubjektíváló, szokatlanul közeli plánnal az imént lebuktatott nézői tekintet előtt nyomatékosítja Vicsek az eddig látottak jelentését.

A film hangsávján a képeknek alárendelt, nondiegetikus zaj- és komolyzene ütköztetve szólal meg. A magas kultúrát képviselő komolyzene és ellentétpárja, a munkásléthez kapcsolódó folyamatos géphang – egyfajta súrlódás hangja – segíti Vicseket a sajátosan elemelt valóság atmoszférájának megteremtésében és a filmdramaturgia ívének érzékeltetésében. Ebben a miliőben a mesterségesen behelyezett zenék és zajok mögül áthallatszó, valóságosnak gondolható atmoszférhangok, mint az ekhós szekeret húzó lovak patájának a hangja, disszonánsan, elidegenítően hatnak. A film drámai csúcspontján, az utolsó képeken az eddig ütköztetett két hangminőség együttesen, egymást erősítve hallható, ami jelentésében az új perspektívát hivatott kifejezni, melyben a nézőt (kezet és ujjait) is megszólítja és beemeli a diskurzusba az asszociatív képmontázs.

Első szociografikus játékfilmjében, a *Parlag*ban Vicsek egy pusztuló bányászati falut mutat be, nagy hangsúlyt helyezve a magyar lakosság sürgett elvándorlására. Ebben az alkotásban alapozták meg évtizedekig tartó együttműködésüket Deák Ferencsel. Vicsek 1976-ban elkészítette *Máté István, a halász* című dokumentumfilmjét, majd három évvel később a *Trófea* című játékfilmet. A Deákkal közös *Trófea* elnyerte a Pulai Nemzeti Filmfesztivál fődíját. A játékfilm a Vajdaságban is sok áldozatot követelő Vagyon Eredetét Kivizsgáló Bizottságok munkáját igazságtalan, elfogult és hibás tevékenységként mutatta be. Szerbhorváth György a Deák Ferencben lappangó szervilizmust okolja a rendező több filmjének kidolgozatlanóságáért, napi szintű, a rendszert egészében elfogadó publicisztikusságáért. „Kívülről nézve, igazságtalannak tűnik ez a megállapítás” – véli Forgács Iván tanulmánya, aki szerint „két, közössége iránt elkötelezett, közéleti művészről van szó. Munkásságuk tökéletesen illik a kelet-európai film társadalomkritikai vonulatába, párhuzamba állítható Kovács András, Bacsó Péter vagy a lengyel »erkölcsi nyugalanság mozijának« törekvései-

vel. Elszántan döntöttek tabukat, foglalkoztak a háború utáni, magyarokat ért retorziókkal (*A határ*, 1990 – Zoran Maširević rendezte Deák forgatókönyve alapján), 1956-tal (*Bolygótűz*, 2002), a délszláv háborúval (*Ha nem lenne szerelem, a világ sem lenne*, 2004). [...] Igaz, hogy általában szellemi, politikai trendeket követtek, a közvetlen társadalomkritikáról időben, a rendszerváltás közben tették át a hangsúlyt a nemzetiségi problémákra, de mindezt nem szolgálai módon tették” (FORGÁCS 2014; 45–47). Vicsek képeiből kirajzolódik a lázadó figurája, mikor az aktuális társadalmi mozgásokat bírálja. A vendégmunkáslét, a nyugati kapitalista szemlélet megjelenése és elterjedése, az otthon maradt, szociális helyzetével és sorsával megbékélt idősödő és a fiatalabb generáció konfliktusai, a helyi ügyeskedők ténykedésének szerteágazó hatásai és az ország öngazgatási gyakorlatában bekövetkező fordulatok, mind olyan témák, amelyek a jugoszláv egzisztenciális jobblét időszakában kerültek napvilágra a filmjeiben. Ezek a vizuális történetek minden esetben a valóságot tekintve érvényes problémákat tártak fel szociográfiai ábrázolásmódban. „Vicsek alkotótevékenységének egyik állandó jellemzője a dogma holt gondolatainak következetes szétszedése” (SEBÍC 2011; 98). Filmjeiben a hitelesség az adott munka szerkezetére épül, az új forma pedig kiragadja a nézőt a demagógia vagy az önkényes, szubjektív tudat nyújtotta téves értelmezési keretből. A történelmi szubjektumot mutatja meg, filmje „a szerzői montázs nyelvén szóval meg, és az elbeszélő alany előjogát testesíti meg” (ČURČIĆ 2011; 109).

Siflis Zoltán és a topolyai alkotótábor

A Neoplanta a hetvenes évek második felétől már nem számított igazi szellemi műhelynek, és 1985-ben megszűnt. Utódja, a *Terra film* lehetőségei szerényebbek voltak, a helyi filmgyártás az Újvidéki Televízió és Belgrád támogatására szorult. Kisebb stúdiók is alakultak, mint Pancsován a *Panfilm* vagy Szabadkán a *Suboticafilm*. A rendszerváltás után a regionális filmgyártás ellehetetlenült. A nyolcvanas években többen is a magyarországi támogatási lehetőségek felé fordultak. Először Siflis Zoltán, a mai vajdasági magyar film egyik legaktívabb alakja, közel harminc dokumentumfilm alkotója használta ki sikeresen ezt a lehetőséget. „Fil-

mes műhelyeket alapított, vezető szerepet vállalt a vajdasági magyarság szervezeteiben, dolgozott a Duna Televízióknak. Tevékenységével, rendezvényeivel, színvonalas dokumentumfilmjeivel szilárdnak tűnő érintkezési pontokat épített ki az anyaországi és a vajdasági magyar filmkultúra között” (FORGÁCS 2014; 45–47).

Siflis Zoltán a filmezés alapjait a szabadkai *Lifka Sándor Filmklubban* sajátította el. A magyarországi filmes folyóiratok révén támadt fel érdeklődése a szociográfiai műfaj iránt és a BBS-hez hasonló filmes alkotói közösséget akart létrehozni a Vajdaságban. A lelkes fiatal tanár sikeresen tudta maga köré szervezni a korabeli vajdasági értelmiségiek társadalmilag elhivatott tábort. „A szociográfiai filmműhely megalakítását még 1981-ben kezdeményezte Siflis Zoltán, Dudás Károly, Kasziba István, Hoffmann Artúr, Póth Imre és Kiss Gábor, akik a hatvanas és hetvenes évek magyarországi dokumentumfilmes hulláma nyomán készítették el programjukat” (FEKETE J. 2017). „A Szociográfiai Filmcsoport megalakítását azok az új alkotói törekvések tették szükségessé, amelyek igényeikben és filmes felkészültségükben meghaladják az amatőrizmus kereteit, de nélkülözik a hivatásos filmművészet pozitív lehetőségeit: a nyilvánosságot, a közönséget és a társadalmi támogatást. Elégtelennek érezzük mind az öntevékeny, mind a hivatásos filmművészetünk valóság felé fordulását. A Szociográfiai Filmcsoport ezért elhatározza, hogy szerény anyagi és műszaki lehetőségeivel hozzájárul időszerű kérdéseink megvilágításához” (SIFLIS 1981). Az alkotók a filmek tartalmi irányvételének megfelelően formai szempontból is lényegláttatásra törekedtek. A dokumentumfilmet – különösen pedig az e műfaj tematikájára is utaló szociofilmeket – az oknyomozó, összefüggéseket kereső, valós társadalmi és etikai értékeket affirmáló, felelős alkotómunka egyik sajátos lehetőségének és érvényesítési formájának tartották. „Az alkotóműhely programjában ezért első helyre kerültek a videóra vagy filmre forgatandó dokumentumok, illetve szociográfiai-dokumentumfilmes eszközökkel készülő művek, amelyek Vajdaság történelmi, politikai, szociális és néprajzi folyamatainak rögzítésére és feldolgozására vállalkoztak” (SIFLIS GORDÁN 2008; 35).

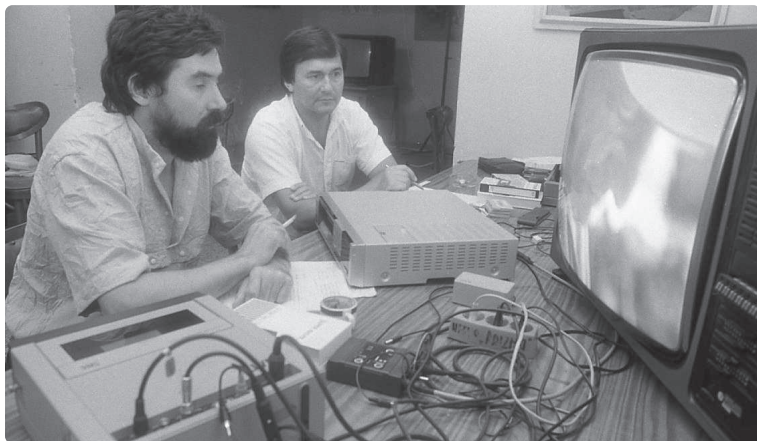
Siflis, aki 1981-ben Kasziba Istvánnal elkészítette első szociográfiáját, még csak ismerkedett a formanyelvvél, de már láthatóvá váltak később-

bi stílusjegyei. A *Vázlat egy családról* egy munkáscsalád esetleges és rutinszerű hétköznapi pillanatait mutatja be. „A kezdet nem volt egyszerű. Siflis és Kasziba még 8 mm-es, hangcsíkos technikával, négyperces filmtekercsre készített dokumentumfilmet egy szabadkai családról, az interjúkat filmcsere végett négypercenként meg kellett szakítani”

(FEKETE J. 2017). Bár a közösségi filmlabor már 1985-ben megalakult, az érdemi munka csak 1986-ban kezdődött meg, amikor létrehozták a Topolyai Film és Videó Alkotótábort. Megalapításának okait, a nemzetközi tudományos és művészeti hatások szabad beáramlásán túl a meglévő intézményi keretek elégtelen és zárt mivoltában, valamint a filmes műhelyek hiányában találhatjuk meg. „Úgy gondolták, megpróbálkoznak egy új médiummal, a videóval utat törni, hiszen a videó elterjedésével hozzáférhetővé vált a szerzői filmezés is. Az volt az elsődleges szándékuk, hogy a vajdasági magyarság közelmúltját, jelenét feldolgozzák. Viszonylagosan független filmműhely létrehozására vállalkoztak, távol álltak az akkori televíziótól csakúgy, mint a Terra Filmvállalattól” (a Terra Filmvállalat archívumából, 1986). A szervezők igyekeztek a közösség és önmaguk számára is magasra állítani a mércét, de a magyarországi filmgyártáshoz viszonyítva is megállni a helyüket. A nyári alkotótáborba az állandó tagokon kívül azok nyertek bebocsá-

tást, akik kész pályamunkákkal, megvalósítható filintervekkel jelentkeztek a meghirdetett pályázati felhívásra. „A műhely alkotói elsősorban olyan témákat dolgoztak fel – a kisebbségi sorba kényszerített délvidéki magyarság kollektív vagy egyéni meghurcoltatásait és megaláztatásait – melyek korábban tabunak számítottak. Tabutémák sorát tárták fel

az ott készült dokumentumfilmek. 1991-ig, amikor is megszűnt az alkotótábor, nyolc hosszú filmszociográfia és hat néprajzi, kísérleti, rajz- és kis-játékfilm is készült” (SIFLIS 2011; 161).

Az így tevékenykedő független szellemi műhely viszont mindenféle cenzúra és külső nyomás nélkül forgathatta filmjeit. „Szervezője és patrónusa, a topolyai és a tartományi művelődési öngazgatási érdekközösség anyagi támogatásával, a topolyai Oktatási, Művelődési és Tájékoztatási Központ és a Népi Technika helyi szervezete, minimális anyagi támogatást, szállást és étkeztetést biztosítva az alkotóknak. A szerzők zöme saját zsebből is jelentős összeggel járult hozzá az alkotások elkészítéséhez” (SIFLIS GORDÁN 2008; 38). Az alkotók az érintett települések közösségi színterein is levetítették az elkészült filmeket, a vetítést pedig általában többórás beszélgetés követte. Siflis Zoltán két film elkészítésében is részt vett 1986-ban: a kevésbé ismert *Szabadka* című városszociográfia, valamint a Póth Imrével és Hoffmann Artúrral forgatott *Nehéz*

idők című tényfilm megrendezésével. Ez a meghatározó alkotás a vajdasági terménybeszolgáltatások 1946 és 1952 közötti időszakát interjúfilm formájában tárja fel. „Alapvető célom és szándékom, hogy levonjuk a tanulságot. [...] A földművesek gondjaihoz hozzátartoznak az akkori megpróbáltatások is. A dokumentumfilmek társadalmi diagnózisok, s ha ezt komolyan vesszük, akkor a film a maga eszközeivel részt vehet a politikában” (a Terra Filmvállalat archívumából, 1986) – nyilatkozta Siflis. Az óriási áldozatokat hozó földművesek és állattartók a film elkészültéig semmilyen kompenzációban nem részesültek, az ellenük elkövetett törvényesített lopásokat tabuként kezelte a hatalom. Az alkotással kapcsolatban megfigyelhető a filmben szereplő riportalanyok és a filmről vitázó polgárok öntudatosodási folyamata. Siflis a teljesség érdekében az egykori funkcionáriust is megszólaltatta filmjében. „Ő maga leplezi le nem első ízben számos, egyenes, őszinte és világos válaszában a túlzásokat” (TOROK 1987; 24). Csík Ferenc bevallja, hogy a vajdasági beszolgáltatások koordinátoraként egy ponton rádöbrent tettének súlyára. A film bemutatója után, „a vita hallgatása közben meggyőződhattünk arról, hogy a fiatalság lát, de hinni is akar, s a »nagyanyám azt mesélte, és a tankönyv ezt írta« között valamelyest eligazításként szolgálhat a film, mert legalább tudatosítja a szocialista erkölcs deformálódásának következményeit, amit napjainkban is látunk, érzünk” (FI. 1987).

1987-ben készült az *Ebben a puszta világban* című Siflis-film, melyben a rendező kezelte a videokamerát is. A témát felfedező, a szociográfia iránt érdeklődő prózaíró, Dudás Károly volt a film riportere és narrátora. A Kispiacson élő juhászember, a csodabogárnak tartott Oláj Márkó (eredeti nevén: Marko Krstić) portréját elnyújtva mutatta be a képleírás. Siflis Zoltán második, Hoffmann Artúrral és Póth Imrével közösen készített, 1987-es szociografikus dokumentumfilmje, a *Nézünk egymásra?* a hatalom által kifosztott földbirtokos Wámoscher egykori, és cselédje, Suhanó összefonódó családtörténeteiről mesél párhuzamos montázsban. A film a két főszereplő találkozásával kezdődik, és ugyanezzel a képsorral ér véget. Ezzel Siflis filmje azt a társadalomtudományi tézist erősíti meg, miszerint a Vajdaságban élő, egymástól távol elhelyezkedő társadalmi rétegek az elnyomó hatalommal szemben, sorsukban – mentális és fi-

zikai értelemben – közelebb kerülnek egymáshoz a történelem során, mint az anyaország többségi magyarjai. A minden társadalmi réteget sújtó kisebbségi sorsközösség pedig a megértés egy magasabb szintjének elérésére teremt lehetőséget az egymástól távol álló osztályok között.

A századforduló éveitől induló, ötven év történelmét mélyinterjúkkal elbeszélő szociográfia másik párhuzamba állított oldalán, a múlt értelmezésére alkalmas 1987-es állapotok is kirajzolódnak. A megkopott Wámoscher kúriabelső snittjei és a löszfal tövében álló parasztudvar állatainak látványa, vagy a szereplők időződő figuráinak kézi kamerával körbefilmezett fizionómiája mind a múltra reflektáló jelen állapotrajzáról tanúskodnak. A dokumentumfilm két ember sorsának elbeszélése mentén taglalja a földek újraelosztásának erőszakolt és igaztalan voltát. „A földbirtokostól mindent elvettek, de nem emelték fel a bérest sem: megmaradt egykori élethelyzetében” (DUDÁS 1991a; 54). A gazda és bérese életútjának párhuzamos montázzsal összeszerkesztett, történetcentrikus megközelítésében kirajzolódik a hűbéri idők világképe. Az egykori monostorszegi nagybirtokos, Wámoscher Ervin, miután többszörösen is kifosztották családja birtokait, államosították hektárjait és elvették jószágai javát, idővel feltalálta magát, és ha szerényebb körülmények között is, de biztosítani tudta gyermekei taníttatását. „Semmi prosperitás nem volt akkor, csak a túlélés volt, évtizedeken keresztül csak túlélni.” Wámoscher, elterülve bőrfoteljében, főleg a családi vagyon eredetéről és elvesztésének körülményeiről, majd az interjúfilm végén egy idealizált jövőképről beszél. Ezzel szemben a parasztház előtti kispadon, a feleségével és unokájával ülő Suhankó István sokkal intimebb történeteket mesél az urakkal való családias és igazságos együttélésekről. Arról az életről, amit később önszántából adott fel, hogy a bajsai löszdombok között kezdhesse új életet feleségével. A mesébe illő, megszépített emlékekből összeáll Suhankó és Wámoscher gyerekkoruktól a negyvenes évekig tartó kapcsolatának rajza.

Közeli beállításokkal indul a film első képsora, a keretes szerkezet képmontázsa. Már itt világossá válik, ez az alkotás a nicholsi tipológia értelmében a résztvevő ábrázolásmódú dokumentumfilmek közé sorolan-

dó, ugyanis a riporter és alanya párbeszédet folytatnak, így a kérdező a filmképen kívüli tér potenciális részévé válik. Majd a löszfal tövében elterülő falu háztetőin nagytotálból indítva pásztázik át a kamera Suhankóék kertjébe, madárperspektívából filmezve. Utána közelebbi gépállásból, a háztól a kerti asztaltársaságig svenkel jobbra a kamera, ahol a ház totál képkivágásából indul a snitt, és folyamatos zoomolással az asztaltársaság totáljáig mozog a képkeret. Innentől leszáll a kamera a földre és az asztal körül ülők, a riporter és Suhankóék közös képkeretben láthatóak. A környezetrajz bemutatása tehát a külső, általánostól, a tágabb kontextusból indul ki és tart az egyedi felé. A helyszín, a milió bemutatása kintről, az alkotói *ittléttől* tart befelé, a keretjelenet viszont leleplezi az *ottlét* elsődleges szerzői pozícióját. A riporter első elhangzó kérdésére, hogy megbánta-e Suhankó, hogy otthagya a földbirtokos családot, a válaszadás aszinkronban folytatódik, mialatt a parasztház szobabelső vágóképeit láthatjuk, majd visszatérünk a szájszinkronhoz. Az asztalnál helyet foglaló család félközeliikben, premier plánokban és portré képkivágásokban fényképezett látványához, ami aztán a film vé-

gégig jellemzi a tényfilm párhuzamos interjúszálainak elemi képbeállításait. Az operatőri munka szabálytalan, szaggatott, mondhatni csúnyán kitarított kameramozgással, olykor pontatlan élességállítással közelít rá a film alanyaira, és folyamatos spontán mozgásélményt nyújt az állandó beállításváltásokkal. Ez a fajta, videóművészetre jellemző képrögzítés a jól megkomponált látvány helyett a helyszínen zajló eseményekkel sodródik, és minden pillanatban arra emlékezteti a nézőt, hogy az operatőr részese a történéseknek. A roncsolt kép és a spontán, részletekre kiterjedő vizualitás a dokumentumfilmekben a fikciós, celluloidra forgatott alkotásokhoz hasonlóan a forgatókönyv kidolgozottságának a hatását tudja nyújtani. Vagyis az eredeti alanyokat oly mértékben tudja bemutatni és hitelesíteni a videó esetlegessége, ahogyan azt az író és a dramaturg fáradtságos munkája a játékfilmekben. A videóforma tehát azzal, hogy nem korlátozza a nyersanyag szűkre szabott forgatási lehetősége, a dokumentumszerűség direkter láttatását eredményezi és ezzel az élet hitelesebb analizisét képes lehetővé tenni. Ez a film is, mint Vicsék dokumentumfilm-alkotásai, érdekes szerkezeti struktúráját mutatja a megfigyelő és résztvevő ábrázolásmódok polivalenciájának. Az esetlegességet és a megfigyelő módszer jelenlétét erősítik a rendszertelen, spontán képasszociációk, mikor külső vágóképek keverednek belsőben rögzített felvételekkel. A Wámoscher-kúria ablakrácsai kívülről és belülről megmutatva, az elhangzottakkal együtt dramaturgiai funkciót nyer. Majd az operatőr még tovább megy, elszabadul a belső térben, hátulról vagy oldalról rögzíti a beszélő Wámoscher portréját, elszakadva az elhangzó mondatok vizuális kontextualizálásának igényétől. Ezzel szemben, mikor Suhankó a portájáról mesél, a kamera leköveti a bemutatott épületeket, ezzel erősítve az alkotói, megfigyelő *ittlé*tet. Mikor a feleség kezd el mesélni tyúkjaival folytatott társalgásáról, egyfajta intermezzót láthatunk, hirtelen kiszakadva a konkrét témából, ami a megfigyelő módszerre jellemző jelenlét sajátosságaiból származtatható – természetesen nem megfelelően a résztvevő ábrázolásmód alkotói *ottlé*tet és a résztvevő *ottlé*tet folyamatosan váltogató módszeréről. Suhankó és a riporter között érezhetően kisebb a távolság, a megszólaltatott többször belenéz a kamerába, nem úgy, mint Wámoscher, akit inkább megfigyel

a folyamatosan izgó-mozgó képszerkesztő, aki mintha nem találná a helyét, a megfelelő beállítást, a kevésbé kiszolgáltatót, „védettebb” egykori nagybirtokos ábrázolhatóságának szempontjait. Ez a kameramozgás talán akkor ruházná fel az alkotást plusz jelentéssel, ha konzekvensebben kitartana Wámoscher ilyen módszerrel való fényképezésénél, ami arra utalna, hogy a gazdag (a szegénnyel szemben) ténylegesen védett. Amit ugyanis az elhangzottakból megtudunk, az az, hogy ennek éppen az ellenkezője igaz.

A film tetőpontja a két ember sok év utáni találkozása egy vízparti horgász helyen, melyet a filmalkotók által mesterségesen megteremtett jelenet tesz lehetővé. Wámoscher, aki nincs beavatva, és váratlanul éri a találkozás, felismeri Suhankót, majd összevetnek. Itt az alkotók átveszik a két sors felett az irányítást, ami a résztvevő ábrázolásmód sajátossága. A rendező szándékosan nem avatja be az egykori nagybirtokost a részletekbe, míg a valamikori szolga és felesége a stáb cinkosai. Ezzel a visszatartott, de a közönség előtt a film első snittjében leleplezett információval teremt Siflis feszültséget a dokumentumfilm párhuzamosan futó szálai közt. Wámoscher jól láthatóan nem tud mit kezdeni a váratlan találkozás aktusával, Suhankó ellenben otthonosan mozog beállított szerepében. Az, hogy a valóságban a szereplők spontán összetalálkozása és beszédbe elegyedése mennyire lehet jellemző, pontosan nem tudhatjuk meg, de a film pillanatait átélve a nézők mégis egy olyan helyzettel szembesülhetnek, amely társadalomtudományi aspektusból nézve, szociográfiailag példaértékűnek tekinthető. A két sors újbóli keresztezése szép metaforája a Vajdaságban élő magyar közösség egybefonódásának. Az újratalálkozás megerősíti a film üzenetét, miszerint ezek között az emberek között jól működő, jövedelmező kapcsolat dominált. Ezzel a kerettel pedig a jelen állapotrajza is legitimitást, aktualitást és nyomatékot kap.

1988-ban Siflis Zoltán és Dudás Károly dokumentumfilmet forgattak a vörösmarti magyaroknak egy társadalom peremén élő csoportjáról, akik a történelem viharai elől az omladozó gádorokba menekültek. Ugyancsak 1988-ban készült az *Ez egy inkvizíció* című, tabutémát fel-

táró tényfilm, melyben Siflis Zoltán és Csorba Béla az egyik legismeretesebb vajdasági koncepció per áldozatait meséltetik az „orgona-afférról”. A film témájául szolgáló eset 1981-ben történt Magyaránizsán. Sárkány Anna, egy tehetséges helyi orgonista, egyeztetve tanáraival, hangversenyt adott a horgosi templomban. „Ezt megelőzően a munkástanács és a KSZ alapszervezetei is tárgyaltak róla, ildomos-e pedagógusoknak elmenni a templomba és olyan határozat született, hogy saját felelősségre mindenki megteheti” (FEKETE J. 2012; 13–14). A „saját felelősségre” kijelentés azonban komoly következményekkel, igazi meghurcoltatással járt. „Azokkal a tanárokkal, akik részt vettek a hangversenyen vagy nem vettek részt rajta, de arra szavaztak, hogy a pedagógusok meghallgathatják a hangversenyt, a legdrasztikusabb módon leszámoltak: kizárták őket a pártból, elbocsátották őket az állásukból, a kitűnő tanuló diákányt a saját bevallása szerint ettől kezdve hátrányos megkülönböztetésben részesítették” (DUDÁS 1989). Hét évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az orgonaügyet fel lehessen tární, hiszen még a média munkatársait is megrendszabályozták, és kirúgással fenyegették az eset után.

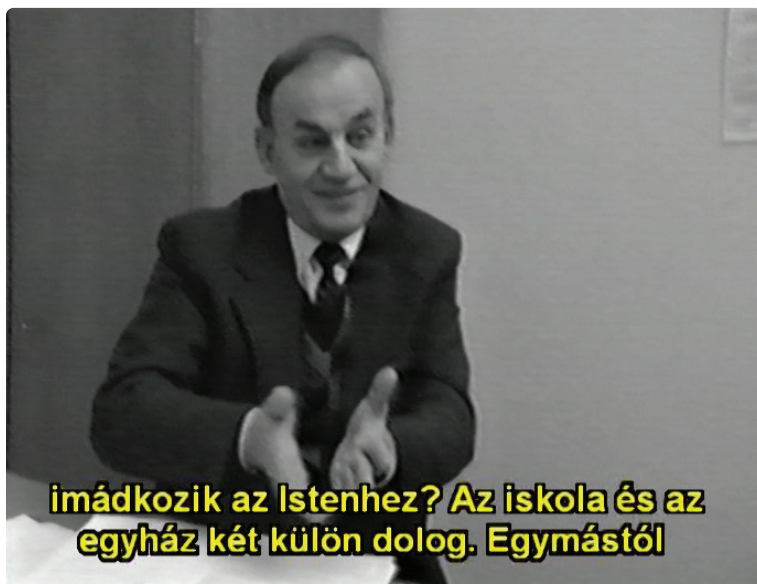
A dokumentumfilm egyik legnagyobb erénye, hogy Siflisnek sikerült őszinte vallomásra bírnia a vádlók egyik képviselőjét. „Koncepció per volt ez a javából, amelyben az orgonahangverseny csupán ürügyként szolgált ahhoz, hogy koholt vádakkal tartósan félretegyenek néhány szellemileg izgága fiatalembert, s ahol az ítéletet a tényektől és a kihallgatások eredményétől teljesen függetlenül már jó előre meghozták. Legnagyobb hibájuk az volt: arra vetemedtek, hogy függetlenséget és szabadságot igényeltek maguknak, teljesen szabadon akartak élni” – jellemzi a vádlótakat a derűsen mosolygó, elégedetten nevetgélő Svetozar Liljak, akit a per után előléptettek igazgatónak, majd községi tanfelügyelőnek. A riportalany önelégült magabiztossággal még azt is elmondja, hogy a film forgatásának ideje alatt is egy hasonló ügyön dolgozik: egy kezdő tanárnőt akar meghurcolni azért, mert párttag létére templomi esküvőt tervez. Az antagonistá megszólaltatásával a diktatúra egy újabb tulajdonsága vált felismerhetővé. A film az infantilizmusban tobzódó, felelőtlen és zsarnoki hatalom rejtve maradó gyermekég emberképét leplezte le Liljak szemé-

**követelheti sajátjának a tiszteletét.
Kérdezem! Milyen az az ember, aki**

**marxizmusra nevel és tudománnyal
foglalkozik, közben templomba jár és**

lyében. Ezt a sokoldalú témafeltárást csak ritkán sikerül a tabudöntő szociografikus dokumentumfilmeknek teljesítenie. Erre utalnak Siflis szavai is: „olyan társadalmi kontextusra, légkörre van szükség, amelyben a szereplők, bármely oldalon álljanak is, vállalják a kamera előtti nyilvános szereplést. Ezt – saját tapasztalatból mondom – nagyon nehezen lehet elérni. Általában csak az egyik oldal, csak az egyik fél vállalja a nyilvános szereplést. Ezzel azonban máris ellehetetlenül a dokumentumfilm elkészítése. Nem lehet teljes képet adni, ütköztetni, ha nincs lehetőség a személyes élet, a vélemény által hitelesített történetek rögzítésére” (SZERDA 2016). A filmben a fő vádlott, Antóci Mária pedagógus így emlékezik a történetekre: „A szövetségi pártfórum kihallgatási bizottsága előtt kerített végleg hatalmába az érzés, hogy ez egy inkvizíció. Ordítóztak rám, nem engedtek szóhoz jutni. Tehetetlennek éreztem magam, mint egy hangya, amelyet rögtön eltaposnak.” Mária szigorú kijelentésein, testtartásán és arckifejezésén érezhetőek meghurcoltatásának máig tartó következményei. Megvádolását követően elveszítette egzisztenciáját, végül gyári munkás lett.

Az S-VHS videotechnikával készült film első képsorain ünnepélyes non-diegetikus rézfúvószene hallható, mialatt asszonyok virágcsokorral, hímzéssel, kézrázással köszöntik a vonatablakban álló Titót. A narrátor, Németh János körülrja a film témáját, közben az archív filmrészletek és fotók Titóra összpontosítanak: csokorral a kezében, tárgyalóasztal mögött ülve, feleségével sétálva, katonák társaságában vagy a pápával találkozáva. Majd a bevezető szöveg végén 1987-es felvételek jelennek meg a magyarkanizsai templomról és a vele szemben álló iskola épületéről, belső tereiről. A film fekete-fehérben folytatódik (utalva a téma múltbeliségére és a színek feleslegességére, a fekete-fehér kép lényegkiemelő attitűdjére) az interjúkkal, vágóképekkel az iskoláról, a templomról és az orgonán játszó Sárkány Annáról. A rendező/operatőr/riporter, Siflis Zoltán eleinte állványra állított videokamerával, statikus beállításokban rögzíti az interjúkat. A beszélő fejeket elsősorban premier plán, second, illetve ülő félközeli képkivágásban filmezi a kamera, de már sokkal harmonikusabb, következetesebb kamerakezeléssel, mint a *Nézünk egymásra?* című tényfilmben. A vágó, Farkas Miklós ebben az alkotásban a képet alárendeli a szövegnek, és gyakran használ egy jellegzetes, korabeli VHS-vágási sablont (képcsúsztatás, képeltolás) éles vágás helyett. A riporter arca végig láthatatlan marad (spontán módon többször belóg a képhatáron a mikrofont tartó keze plánváltáskor), kérdései csupán a film dramaturgiailag emelkedettebb pontjain hallhatóak. A szociográfia utolsó egyharmadában Antóci Mária a szüleivel közös jelenetben látható, ahol a beszélgetés során a kamera lekerül az állványról, mozgásba jön, és a család tagjainak arcára összpontosítva, belső vágással közelít egyik tekintetről a másikra. Kevés, de elégséges vágó- és takaróképet használ az alkotás, köztük található olyan beállítás is, ami az iskola ablakából, a templomtornyot mutatva indul, és az osztályterem falán végigpásztázva Johann Sebastian Bach zeneszerző táblára felírt nevénél áll meg, hiszen az ő darabját játszotta Sárkány Anna a botrány kirobbanásakor. A videóra jellemző amatőrizmus csupán a képi komponálásban érezhető, de a tényeket szem előtt tartó építkezésmód és a résztvevők igazságot hirdető szavait diszkrétén kezelő riporter magatartás következetesen van felépítve. Az operatőr olykor csúnyán keretez, több üres teret

is hagyva a képen belül, gyakran következtlenül lendül mozgásba, az aranymetszés szabályát rendszerint figyelmen kívül hagyva, közép-re komponálja a beszélő fejeket. Spontán kizoomol, illetve bevariózik, függetlenül az elhangzottak tartalmától és a képen látható alany mozdulataitól, munkáját a térélményt elvető puritán síkszerűség és a háttér prózai komponálatlansága jellemzi. A film felénél szólal fel az iskolai rendőr, akit szintén hosszú percekig hagy beszélni a riporter, az elhangzottakat hallgatva a néző tekintete odaszegeződik a képernyőre. Nem hat unalmasnak a hosszú interjúrészletekből felépített montázs, mert minden kimondott gondolatnak egyformán, együttesen van jelentősége a filmszociográfia szempontjából. A dokumentumfilm alapvetően a televíziós interjúfilm formáját viseli, ábrázolása elsősorban résztvevő, de a magyarázó, a megfigyelő és a reflexív módszert is alkalmazza. A reflexív vonások – mint Vicseknél, itt is – csak idővel válnak láthatóvá, mikor a témát már objektíven bemutatta az alkotás, mikor a nézői figyelem a megváltozott, intimebb kamerakezelés és a párbeszédet kezdő riporter direkttebb megjelenésével a film készítőire, a rendezői reflexióra terelődik. A formai reflexivitás mellett a politikai is kifejezésre jut, ebben a politikailag determinált tabutémát feltáró alkotásban a filmet befogadók is több ízben válnak cselekvők. A film dramaturgiailag legsúlyosabb részei azok a pillanatok, amikor a legfőbb sértett, Antóci Mária a családjával látható. Itt a kép Mária arcáról készített premier plán kivágásban marad, hosszú percekig keresztül. Leleplező, megfigyelő ábrázolásban megleshetjük az alany egyre komolyodó tekintetét. Itt mesél Mária meghurcoltatásának személyes és zavarba ejtő szegmenseiről és idegösszeomlásáról. A szülőknél feltett kérdések is az individuumban lelki állapotrajzára koncentrálnak: az apa úgy érzi, veszettek, mert az erőszaktevők igaza lett hangosabb, a nagy nyomás hatására a pártból sem mert kilépni, néjével szemben, akinek a történet után nem volt maradása. A film végén az igazgató szólal meg ismét, aki hét év távlatából összefoglalja a levonható következtetéseket és úgy érzi, hibát követett el, mikor figyelmetlensége és könnyelműsége okán nem figyelmeztette tanártársait, valamint szomorúan konstatálja, hogy akkor „ezeket a dolgokat nyíltan nem lehetett megvitatni egyszer sem”. Majd egy második összegzést is szerkeszt a

film utolsó, ismét színes videóra forgatott perceire a rendező. A narrátor magyarózó ábrázolásmódban a film szereplőinek utóéletét mutatja be rövid, tömör megfogalmazásban.

Szemerédi Magda, az Újvidéki Televízió akkori munkatársa Póth Imrével és Hoffmann Artúrral 1989/90-ben készített interjúfilmjében, a *Pirosban* az anyanyelvi oktatásról lemondó pirosi szülőket faggatja arról, hogy miért kell ezt a megdöbbentő döntést meghozniuk. Nyilvánvaló, hogy az iskola mint a társadalmi különbségek növelésének egyik forrása itt ket-tős jelentésben is értelmet nyer, hiszen a vajdasági oktatás intézményi infrastruktúrája sok településen már el is tűnt, a meglévő intézmények pedig a szegregációs folyamatokat növelik. „Tragédiájuk nemcsak abban van, hogy többé nem lehetnek magyarok, hanem abban is, hogy fogalmi szegénységükből és szellemi artikulátlanságukból kifolyólag (ami az anyanyelvhasználat hiányából ered) akarategyengévé válnak” (MIRNICS 2002; 263). A megaláztatás és a megtűrtség állapotától való félelmükben a kisebbségi szülők úgy vélik, a kisebbik rosszat választják, mikor önként feláldozzák vajdasági magyar identitásukat. „Itt mindenki félelemben él. Mert nagyon sok rosszat megéltünk” – mondja az egyik anyuka, és „a fenséges zsoldárt végérvényesen elnyomja a »novokomponovana narodna pesma«. A filmen és a valóságban” (DUDÁS 1991b). A tóparti videotábor legnagyobb vállalkozása a *Temetetlen holtjaink* című kétrészes dokumentumfilm volt, amit Siflis Zoltán szerkesztett. „Csorba Béla, Dudás Károly, Blaskó Márta és Matuska Márton közreműködésével 1990-ben negyven órányi nyersanyagot forgatott a csoport az 1944/45-ös, partizánok által elkövetett magyarellenes megtorlásokról, ami a vérengzések első filmes dokumentálása” (FEKETE J. 2017). A *Temetetlen holtjaink* első része sok helyszínen és különböző miliókban készült hosszú interjúkból lett összeszerkesztve, a második rész pedig Csúrogy és Zsabya magyar nemzetiségű lakosainak golgotáját mutatja be. Bezdán, Újvidék, Bajmok, Temerin, Kaból, Beodra, Kanizsa, Isterbác mind olyan helyszínek, ahol az ott élőkben a film forgatásának idején még élesen élt 1944 sokkhatása. A megszólaló nők és férfiak otthonukban vagy a tett helyszínein mesélnek tapasztalásaikról, vallatásról, kínzásról, gyilkolásról. A partizánok az 1942-es tömeges kivégzésekkel járó razziát szándékoz-

ták megbosszulni egy intézményesített tisztogatási akció keretében, a holttesteket pedig jelöletlen tömegsírokba rejtették. A megszólaltatott családtagok, barátok vagy szomszédok sokkoló visszaemlékezései, mint a *Nehéz idők* című dokumentumfilmben, itt is nélkülöznek mindenmű vádaskodást vagy megbélyegzést. „Siflis nem mutat ujjal senkire vagy semmire, mindössze tárgyilagosan rekonstruálni próbál egy kort, egy időszakot, nem oly régmúltunkból. Felvázolja, elének tárja az akkori időket, a terror időszakát, amikor az emberi élet egy fabatkád sem ért” (MOLESZ 2002). De ebben a tényfilmben nemcsak szuggesztív erejű, hosszú verbális leírásokról van szó, melyek szinte teljesen kizárják a vizuális nyelvi megoldások szükségességét, itt a szemtanúknak a történetekkel kapcsolatban szervesült gondolatok és az emlékek felkutatásában erőteljes szerepet játszó emóciók is kifejezésre jutnak. Ezek dramatizálják, feszültségben tartják és az arc mögött megbúvó történetek hitelével ruházzák fel a nézői képzeletre erőteljesen ható elbeszéléseket. Az intim helyzetbe hozott beszélő fejek fiziognómiájának képi megragadása a *Temetetlen holtjaink* leghatásosabb vizuális igazsága.

A résztvevő ábrázolásmódban készült dokumentumfilm első képkockáin Siflis Zoltán rendező-riportert láthatjuk, aki egy bezdáni szemtanúval ellátogat a tömegmészárlás helyszínére. A határban egy akácfa tövénél álló fakereszthez sétálnak, mert az jelzi csupán, hogy ott található az egyik legnagyobb 44-es vajdasági tömegsír. Ez a képsor vezet be a film expozícióját. A füves parlagon, a nyughely felé sétálva mindenki számára kiderül, hogy az itt meggyilkoltakat a mai napig nem rehabilitálta a hatalom, az érintettek számára csak a fakereszten szereplő dátum utal az egykor történetekre. Az operatőr a külső helyszínen forgatott jelenetben kézből rögzíti a párbeszédet folytató riportert és alanyát, több ízben is egy keretbe komponálva a két személyt. Vágóképekkel bemutatja a helyszínt, békaperspektívából látjuk a vajdasági földet, ami szinte belelóg a képbe, olyan közelről válik láthatóvá. Majd ahogyan azt Siflis alkotásaiban már korábban láttuk, egy képmontázzsal folytatódik a bevezetés. Az 1944/45-ös Vajdaság korhű szimbólumai és relikviái tárulnak elének: emlékmű, archív fotók, dokumentumok, újságcikk-kiemelések, továbbá Cseres Tibor *Hideg napok* című regénye és egy részlet a belőle készült

játékfilmből. Majd a sűrűsödő lövéshangokat bús komolyzene váltja, mi-
kor magyarázó ábrázolásmódban a narrátor aktualizálja a film témáját
és megerősíti, amit a film első képei is bizonyítanak: a mindenkori szerb
igazgatás a partizán mézszárlás tényét évtizedekig elhallgatta, ezért az
ügy feltáratlan maradt a film készítésének idejéig. Tehát a narrátor té-

nyekkel egészíti ki azt, amit a film bizonyító erejű képsorai mutatnak: a
fakereszt szegényes jelzéseként funkcionál, és a helyszín csak gumicsiz-
mában közelíthető meg, mert semmilyen út vagy emléktábla nem jelzi
a létezését. A narrátor bevezetője után, a folytatódó képmontázsban
zenei kíséretben különböző temetőket láthatunk, sírokon vagy a feltúrt
földön gyűjtött gyertyákkal és az emblematikussá vált „1944. nov. 3.” sír-
feliratokkal.

Ebben a szociográfiában az arcról készült közelképre fókuszáló, majd-
nem teljesen statikus, érzékenyen megvilágított fényképezés végig

meghatározó. A beszédre összpontosító, azt gondolatcsokrokba szerkesztő montírozás is az arckifejezések erejét hangsúlyozza. A pillanatnyi időre kimerevített tekintetek áttűnnek a következő képbe. Megrendítő pillanata a filmnek, mikor a riporter megkéri alanyát, hogy mutassa meg a testén a szúrt sebek helyét, és a riporter megérinti a férfi hegeit, ezzel hozva még közelebb a résztvevő dokumentumfilmese ábrázolásmód filmigazságát, a nézői fizikai azonosulás magasabb befogadási szintjét. A történelmi tényfilm végén egy szerb partizánvezér is megerősíti az elhangzottakat, valamint mesél helytállásáról, mikor megmentett egy csapat magyart a haláltól, majd börtönben raboskodott évekig. Az utolsó képsorokon a szabadkai tömegsír áldozatainak ezidáig feltárt névsorát és a rájuk emlékezőket láthatjuk, halk zenei aláfestéssel. A *Napló*nak 1991-ben adott interjújában Siflis Zoltán elmondta, hogy kutatásaik során számos esetben azzal szembesültek, hogy az emberek csupán pár száz partizánok által kivégzett háborús bűnösről tudtak. „A magyarság nagy része a hallgatás falain belül volt. [...] A hallgatás és

a félelem csendje, a 44-es megtorlás olyan súllyal nehezedett ránk, hogy úgy éreztük, nem is szabad megszólalni” (N. N. 1991; 16). A film médiuma segítségével előhívott, lélektanilag felszabadító kibeszélés pedig alapvető fontosságú minden elnyomásban élő közösség számára. „Erkölcsei kötelesség volt a filmet megcsinálni. Ennek a kis vajdasági közösségnek meg kell találnia a módot, hogy megfogalmazza traumáit, és hangosan kibeszélje őket, tisztázva magát a vélt bűnöktől” (NAPLÓ 1991; 16). A filmet és témáját a sajtó továbbra is tabuként kezelte, mivel 1991-ben már dörögtek a fegyverek, és a délszláv háború miatt az alkotást az Újvidéki Televízió nem vetíthette le. A filmet, bár a hatalom megpróbálta ellehetetleníteni, mégis sikerült Vajdaság-szerte vetíteni. A bemutatókat pedig minden esetben közös gondolkodás és több órás beszélgetés követte, ahol újabb családtörténetek hangzottak el.

1991 nyarán – a tábor ideje alatt készített interjúban – Siflis Zoltán és Dudás Károly még bizakodóan nyilatkoztak az alkotóműhely jövőjét illetően, és bejelentették a videotábor nagykorúvá válását. „Az alkotóműhely

most már teljesen önálló jogi státussal rendelkezik. Bejegyzésére éppen ezekben a napokban, a táborozás ideje alatt került sor” (DUDÁS 1991b). Hangsúlyozták továbbá videotechnikájuk minőségi javulását és a Tartományi Művelődési Községtől kapott több mint 200 000 dináros támogatás nagyságát, ami többszöröse volt az azt megelőző táborok költségvetésének. Ennek ellenére a tábor működése megszakadt, a tényfeltáró filmkészítés pedig nemkívánatos tevékenységgé vált a hatalom számára, és a topolyai videotábor által beszerzett felszerelést 1993-ban elkobozták. Ebben az időben lépett politikai színtérre Siflis Zoltán: „Ez az időszak egybeesett a történelmi VMDK megalakulásának az idejével, ami nem lehetett véletlen. A megszólalás eszközeül művészetüket használó alkotók rádöbbenek arra, hogy alkotói igyekezetükkel nem válthatják meg a világot, érdemleges előrelépés csakis politikai eszközökkel érhető el” (F. CIRKL 2006). A következő években kevesebb film készült, de voltak, akik folytatták a tabutémák dokumentálását és a szórványban kibeszélhető történetek feltárását.

A hőskor után Siflis Zoltán a feleségével, a szintén szakmabeli Siflis Gordán Klárával közösen készített filmeket. A *Veszendő végeken* című, 2001-es dokumentumfilm Észak-Bánát elnéptelenedő falvainak mementóját nyújtja. „Ami most történik a bánági magyarokkal, a szerémségiekkel már megtörtént három-négy évtizeddel korábban. Amióta megszüntették a magyar tannyelvű általános oktatást, azóta a szerémségi magyarokból nem került ki egyetlen végzettségű, de középiskolát végzett szakember is csupán elvétve, egy-kettő. Hiába volt, állítólag lehetőségük a szerb tannyelvű középfokú továbbtanuláshoz, együttvéve és egymásból következően nem volt bátorságuk a felvételi vizsgákhoz a szakiskolákban és a gimnáziumokban, de az is igaz, hogy e követelményeknek nem tudtak volna eleget tenni (hiányzott náluk az absztrakt fogalomalkotás és gondolkodás szintje)” (MIRNICS 2002; 263). A politikai, gazdasági, társadalmi, de legfőképp kisebbségi egzisztenciális problémák minden egyes nap egyre elviselhetlenebbül törnek a felszínre, kiutat pedig vagy az elvándorlás, vagy a beolvadás jelenthetnek csupán.

A fő helyszín Oroszlámos a magyar–szerb–román hármashatárnál, de a munkájuk miatt érintett értelmiségiek révén górcső alá kerülnek a kör-

nyékbeli települések is, mint Rábé, Majdán, Feketető, Kanizsamonostor és Egyházaskér. Ebben az apokaliptikus világban csupán a papok és a tanárok maradtak, akik birtokosai még a tudásnak, a múlt időbe tett kulturális értékeknek, és akik képesek még életben tartani néhány emberben és némely széttépett közösségekben a szellem lángját. „A szürke, egyhangú hétköznapok kilátástalansága súlyos kórként telepedik rá a szellemiségre itt, azonban vannak emberek, akik képtelenek beletörődni abba az agóniába, amelyben ezek a települések vergődnek, és misszióként vállalták fel e falvak magyarságának szellemi és fizikai megmentését is” (HORVÁTH 2001). A faluszociográfia témájának vezérszála Bogdán József plébános portrészerrű bemutatása, de a szomszédos falu tanárnőjének, Molnár Rózsának is meghatározó szerep jut a tényfeltárásban és a drámai helyzet lélektani hatásainak ábrázolásában. A közösségi színterek az iskola, a templom és a kocsmá, ott, ahol ezek a hajdani társadalmi fórumoknak helyt adó atomnyi intézmények még elérhetőek egyáltalán. Bogdán József a közösség egy olyan szellemileg megállapodott – illetve még mindig hanyatló – helyzetét tárja elénk, melyben a legalapvetőbb kulturális hagyományainkat meghatározó szertartások szellemi kómába kerültek. A szórványban még létező, legegységesebb, kis számú családi mikroközösség csupán – az értékorientáció felől nézve, pedagógiai kétes felhasználhatóságú – televízióból juthat friss és folyamatosan előremutató kulturális mintákhoz. Ezek az önmagukban elégtelen információs csatornák viszont a szórvány élettelen környezetében nem is funkcionálhatnak megfelelően.

A film kezdő képsorain a papot hallgathatjuk, aki falujáról mond verset az üres templomban. A távoli nagytóállal kezdődő képsor halk orgonakísérettel bemutatja a település elnéptelenedett, sáros utcáit, kopott és düledező házait. A gondolatébresztő költemény után elkezdődnek az interjúk. A faluszociográfiára a tévéből ismerhető tájegységi ismeretterjesztő műsorok magyarázó-résztvevő ábrázolásmódja jellemző, azzal a különbséggel, hogy itt lélekrajzokat, egzisztenciális útkereséseket és az ebből fakadó tevékenységeket mutatja be az alkotás. Láthatóvá válnak azok az individuális megoldások, melyek mentén az ott lakók felépítették a fizikai és szellemi túléléshez szükséges stratégiájukat. A vágóképek-

ben bemutatott települések számos szemszögből megvilágítást nyernek. Lassú körsvenkek, kitarított totál és nagytotál képkivágások követik egymást, melyek áttűnéssel kapcsolódnak a téma vezérelte tényfilmhez. A főszereplők beszélő fejeit sok esetben a településről készült felvételek váltják fel, melyek alatt vagy közben a falvak lakóinak otthonukban rögzített elbeszélései hallhatóak. Kiderül az is, hogy az elszegényedéshez és migrációhoz a térségben található, lezárt hármashatár is jelentősen hozzájárult. A magyarázó forma narrátorhangjához hasonlóan, a képek mögött hangzik el az informatív verbális dimenzió, elszakadva a beszélő láttatásától, az arcok fiziognómiája keveredik itt a táj fizikai látványával. A főszereplők viszont a képhatár alá néznek, mintha meg lennének szégyenülve, a lefelé néző tekinteteket látva az interjúk képi ereje így felértékelődik. Felvetődik a kérdés, ez tudatos rendezői utasítás, az alanyokkal előre leegyeztetett taktika eredménye, vagy a spontán beállított interjúk során az azonos lelkület tette kifejezővé az interjúknak ezt a látványelemét. „Leszögezhettük, hogy ezek az egyének múlt és jelen közé szorultan tengetik életüket. Szellemük szenvedése egy idő után az érzelmi fájdalom megszűnését hozza magával, amely egyfajta szükségyszerű fennkölttséghez is vezet, de amely kényszerű fennköltségből semmiképpen sem fakadhat belső béke, hanem csakis önfegyelem” (SIRBIK 2011; 152). Siflis aktuális helyzetjelentése a pusztuló szórványról végső soron arra világít rá dokumentumfilmese módon, eltérve a televízió műsorpolitikailag merevebb formájától, hogy az elmagányosodás mögött, az eldugott falvak mélyén milyen súlyos lelkiállapot-rajzok fejlődtek ki. Milyen érzés, amikor az ember csak önmagával tud párbeszédet folytatni. A film epilógusa előtti, utolsó szekvenciában, Edekon keresztelőjén például kiragad a tömegeből a kamera egy öregasszonyt, akinek a figyelő, töprengő tekintetét látva eszünkbe juthat, hogy talán ez a néni most éppen az utolsó, az ötven évvel ezelőtti keresztelőre gondol. Talán az elmúlt ötven évben mindvégig ez lehetett a vágya, melynek beteljesülése most megbékélést hozott a közösség számára. Majd a záróképen Bogdán József reménykedő gondolatát támasztja alá a látvány, ami egy üresen álló gólyafészket mutatva figyelmeztet arra, hogy ezt a vidéket ugyan elhagyták, de talán visszatérnek.

IRODALOM

- ČURČIĆ, Branka (2011): A történelmi anyag szövegösszefüggés-keresése/-értelmezése Vicsek Károly dokumentumfilmjeiben. In *Fajkutyák ideje. Vicsek Károly művészi munkásságának elemzése és rendszerezése – Vreme rasnih pasa. Analiza i sistematizacija umetničkog stvaralaštva Karolja Vičeka*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 109.
- DUDÁS Károly (1989): A kanizsai orgonaügy. *Hét Nap*, március 31.
- DUDÁS Károly (1991a): Alkotások és alkotók. *Hét Nap*, XLVI. évf., 34. szám, augusztus 23.
- DUDÁS Károly (1991b): Nézünk egymásra? *Hét Nap*, március 1., 54.
- F. CIRKL Zsuzsa (2006): Megtört a hallgatás fala. *Dunatáj*, VIII. (XXXII.) évfolyam, 400. szám, december 6.
- FEKETE J. József (2012): A vajdasági mozgókép napja. *Magyar Szó*, október 13–14.
- FEKETE J. József (2017): A vajdasági magyar mozgókép történeti áttekintése. *Filmtett* <https://www.filmtett.ro/cikk/4677/a-vajdasagi-magyar-mozgokep-torteneti-attekintese> (2018. 03. 01.)
- FI. (1987): Nehéz idők. *Magyar Szó – Tiszavidék*, november 27. – Siflis Zoltán archívumából származó dokumentumtöredék
- FORGÁCS Iván (2014): A Neoplantától Budapestig. *Filmvilág*, 11., 45–47.
- GELENCSÉR Gábor (1995): A kezdet vége – Közelítések a nyolcvanas-kilencvenes évek magyar filmművészetéhez. *Filmkultúra*, 4., 38.
- GELENCSÉR Gábor (2001): Belföldi magyarok – A Kádár-kor emberképe. *Filmvilág*, 11., 24.
- GYŐRI Zsolt (2013): Diskurzus, hatalom és ellenállás a késő Kádár-kor filmszociográfiáiban. *Apertúra*, tavasz http://uj.apertura.hu/2013/tavasz/gyori_diskurzus-hatalom-es-ellenallas-a-keso-kadar-kor-filmszociografiaiban/ (2018. 05. 09.)
- HAMMER Ferenc (2009): A megismerés szerkezetei, stratégiái és poétikái – Szocio-doku a BBS-ben. In GELENCSÉR Gábor (szerk.): *BBS50 – A Balázs Béla Stúdió 50 éve*. Műcsarnok–Balázs Béla Stúdió, Budapest, 237.
- HAVASRÉTI József (2009): „És mindig csak képeket hagyunk magunk után...” In GELENCSÉR Gábor (szerk.): *BBS50 – A Balázs Béla Stúdió 50 éve*. Műcsarnok–Balázs Béla Stúdió, Budapest, 31.
- HERZUM Péter (1979): Akik Pulában a nagydíjat nyerték. *Filmvilág*, 12., 64.
- HORVÁTH Zsolt (2001): Filmek amelyek rólunk szólnak. *Képes Ifjúság*, 57. évf., 2221–2222. szám, december 19.
- JUHÁSZ Erzsébet (1973): Kubikostenyér és európaiság – Interjú Vicsek Károllyal. *Képes Ifjúság*, 20.
- KARTAG Nándor (2003): *35 éve együtt. A jugoszláviai magyar televíziózás története*. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- KOLTAI Ágnes (1980): A filmszociográfia vonzásában. *Filmvilág*, 9., 10.
- KOVÁCS András Bálint (2009): *A szabadság szigete*. In GELENCSÉR Gábor (szerk.): *BBS50 – A Balázs Béla Stúdió 50 éve*. Műcsarnok–Balázs Béla Stúdió, Budapest, 9.
- MATIJEVIĆ, Sarita (2011): Beszélgetése Vicsek Károllyal. In *Fajkutyák ideje. Vicsek Károly művészi munkásságának elemzése és rendszerezése – Vreme rasnih pasa. Analiza i sistematizacija umetničkog stvaralaštva Karolja Vičeka*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 171.
- MIRNICS Károly (2002): Menekülő önzonosság-tudat a Vajdaságban. *Kisebbségkutatás*, 2., 263.
- MOLESZ (2002): A megtorlás anatómiája. *Képes ifjúság*, február 13.
- N. N. (1991): Emléklül gyermekeinknek. *Napló – Szabadelvű hetilap*, 68. szám., augusztus 21., 16. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Naplo_1991/?pg=1183&layout=s (2018. 04. 04.)
- SEBIĆ, Mirko (2011): Bevezető. In *Fajkutyák ideje. Vicsek Károly művészi munkásságának elem-*

zése és rendszerezése – *Vreme rasnih pasa. Analiza i sistematizacija umetničkog stvaralaštva Karolja Vičeka*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 98.

SIFLIS GORDÁN Klára (2008): *Vajdasági Hollywood – A fehér foltok feltárói*. MA/MSc, Szegedi Tudományegyetem, 35–38. A szerző archívumából

SIFLIS Zoltán (1981): A Vajdasági Szociográfiai Filmműhely Programja, Topolya. Siflis Zoltán archívumából

SIFLIS Zoltán (2011): Filmművészet, filmgyártás. In LOVAS Ildikó (szerk.): *Vajdasági Magyar Kulturális Stratégia 2012–2018*. MNT Közigazgatási Hivatal, 161. http://www.mnt.org.rs/sites/default/files/attachments/vajdasagi_magyar_kulturalis_strategia_2012-2018.pdf (2018. 03. 01)

SIRBIK Attila (2011): Isprazneni prostori kao esencije prisustva propadanja i nedostatka. In *Fajkutyák ideje. Vicsek Károly művészi munkásságának elemzése és rendszerezése – Vreme rasnih pasa. Analiza i sistematizacija umetničkog stvaralaštva Karolja Vičeka*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 152.

SZERBHORVÁTH György (2011): Az osztályharctól az etnikai konfliktusokig. In *Fajkutyák ideje. Vicsek Károly művészi munkásságának elemzése és rendszerezése – Vreme rasnih pasa. Analiza i sistematizacija umetničkog stvaralaštva Karolja Vičeka*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 121.

SZERDA Zsófi (2016): Örvenylés Berlinben és Párizsban. *Hét Nap*, június 27. <https://hetnap.rs/cikk/Orvenyles-Berlinben-es-Parizsban-22760.html> (2018. 03. 02.)

SZŰCS Imre (1974): Az emberi sors Vicsek Károly filmjében. *Magyar Szó*, október 5., 10.

TIRNANIĆ, Bogdan (1972): Kobajagi, hrabrost. *NIN*, április 2.

TOROK Csaba (1987): Nehéz időkben is. *Dolgozók*, XL. évf. 39. szám, szeptember 24., 24.

TÓTH Péter Pál (2010): Dokumentumfilm és kreativitás – A képmutatás kora. *Filmvilág*, 7. https://filmvilag.blog.hu/2010/06/30/dokumentumfilm_es_kreativitas_a_kepmutatas_kora (2018. 03. 01.)

VICSEK Károly (1993): Kereszt csillaggal. *Magyar Szó*, április 3., 9.

VICSEK Károly (2012): A film az elit játékszere lett. *SzegedMa*, szeptember 2. <http://szeged-ma.hu/hir/szeged/2012/09/vicsek-karoly-a-film-az-elit-jatekszere-lett.html> (2018. 03. 01.)

A fotókon látható felvételek a Terra Filmvállalat és a szerző saját archívumából származnak.

JEGYZETEK

¹ „A realizmus célja nem a valóság megerősítése, hanem a tiltakozás.” Idézi: Hyun Soon Cheon (2007): *Intermedialität von Text un Bild bei Alexander Kluge*. Königshausen & Neumann, 47.

GÓLI KORNÉLIA

„Én tényleg meg akartam váltani a világot”

Beszélgetés Kovács Frigyessel

Egy kávézóban találkozunk, ahol – ígérem neki – csönd van. Ennek ellenére óriási a zaj. Zavarja, hogy bekapcsolom a felvevőt. Csak hogy ne felejtsem el a dolgokat, mondom.

Vérbeli színész. Akikről beszél, azokat mintha megidézné...

– 1985-ben Szabadkára érkezett a sokak által ellenszenvesnek tartott Ljubiša Ristić. Gondoltad akkor, hogy ebből esetleg baj lesz?

Ristić és társasága számomra teljesen meglepetésszerűen jelent meg, mintha puccs történt volna. Akkoriban én voltam a társulatigazgató. Lenéztem a színház udvarára, és az tele volt a kommunista vezetés közismert embereivel, azokkal, akiktől félni kellett. Később kiderült, hogy erről nagyon sokan tudtak már, csak én nem. Egyébként nem voltam túlságosan Ristić-ellenes, igazából nagyon hálás vagyok, hogy megmentett a bukástól, mert akkor én meg akartam állítani a szabadkai Népszínház Magyar Társulatának lefelé száguldó szekerét, de csak később jöttem rá, hogy ebbe belebuktam volna.

– Mesélsz erről egy kicsit?

Az igénytelenség mocsarába akart belefulladásni a magyar társulat. A fizetéseink gyalázatosak voltak, és iszonyatosan sokat dolgoztunk. Nagyon komoly tájolási programot valósítottunk meg. Egyfolytában mentünk. Nemrég akadt a kezembe egy akkori határidőnapló. Őrület. Minden másnap, sőt, minden nap utaztunk. De az volt a parancs, hogy tájoljunk. Tulajdonképpen művészi értelemben ez egyfajta elnyomás volt, mert a tájelőadások elvárásainak eleget kellett tenni, és előadásról előadásra

mindig önmagunk alá mentünk igényességben. Ez nekem nagyon fáj, ezért pályáztam meg az igazgatói posztot.

– Hogyan akartál változtatni? Milyen terveid voltak?

Naiv voltam. Igényesebb előadásokat szerettem volna csinálni. Ennyi. De hát nagyon homályos elképzeléseim voltak arról, hogyan kell ezt megvalósítani. Valahogy szerettem volna kihúzni a szekeret a kátyúból, de nem voltak társaim hozzá.

– És ettől a bukástól mentett meg téged az érkező Ristić és csapata, ahogyan fogalmaztál. Ristićtyel mennyire voltatok közeli munkatársak? Játszottál az előadásaiban?

Persze. Sok előadásában játszottam 1985 és 1988 között, amíg a társulat tagja voltam.

– Milyen volt veled dolgozni?

Nagyon jól kijöttem vele. Az első héten megkérdeztem tőle: mi hajtja arra, hogy ilyen fölforgató tevékenységet folytasson? Azt mondta, hogy a pénz és a hatalom. Nyíltan, őszintén és mélyen beszélgettünk emberi dolgokról. Az más kérdés, hogy milyen volt veled dolgozni... Szörnyű. Azon túlmenően, hogy nagy felfedezésként éltem meg néhány színpadi megoldását, sokat szenvedtem az előadások elkészítése során, mert minden esetleges volt, nem volt terve. Járulékos veszteséggént kezelte az embereket és a szabadidejüket. Volt, hogy egy hétig jártunk próbára, de valójában egyszer sem próbáltunk, mégis ott kellett ülni, mert valahonnan 400 kilométerről jelentkezett, hogy majd jön... Szóval iszonyatos rendszertelenség uralkodott. Történt olyan, hogy egy előadást, ami már széthullott, és nem is volt műsoron, egy év után elővettünk, és próba nélkül játszottunk le Belgrádban. Szóval az általam fölállított értékmércék szerint a színházi morál nem volt jelen az ő itteni létezésében. És engem ez kikészített idegileg.

– Az aláírásgyűjtésben részt vettél 1990-ben?

Nem. Tudom, hogy volt valami, hogy menjen el a Ristić, de én akkor már nem voltam Szabadkán.

– Maradjunk továbbra is a kilencvenes évek elején. Felveted egy magyar színház megalapításának igényét.

Ez azért volt, mert a kilencvenes évek elején még Újvidéken éltem, de megfordultam hetente párszor Szabadkán, hogy összegyűjtsem és tűz-

re dobjam a katonai behívóimat, és az üzenetrögzítőmről lehallgassam a fenyegető üzeneteket, amiket a VMDK alapításában való részvételem miatt kaptam. És azt tapasztaltam, hogy egyre kevesebben beszélnek az utcán magyarul, hogy eltűntek a magyarok a vendéglókból. Úgy éreztem, a közéletből is eltűnnek az emberek. Valójában azért is ugrottam a felkérésre, hogy megalapítsuk a VMDK-t. Ezt nagyon fontosnak éreztem... A Kosztolányi Dezső Színház megalapításának ötlete is ebből a felismerésből származott. Ristić már fél lábbal Belgrádban volt, és egyre kevesebbet játszottak Szabadkán. Szinte nem volt magyar előadás, és alig volt magyar bemutató. E két dolog konstatálása után úgy gondoltam, hogy csinálni kell egy színházat, és elmentem a polgármesterhez, Kasza Józsefhez. Előadtam neki, hogy mi egy magyar színházat szeretnénk létrehozni, egy ambuláns színházat, hét-nyolc színésszel karöltve. Erre Kasza azt mondta, hogy nincs hol játszani, mert Ristićet nem lehet kitenni a Jadranból. Én azt válaszoltam, hogy nem is kell megvárni, míg Ristić elhagyja a várost, mi dolgozunk addig is, és olyan színházat hozunk létre, amely ott működik, ahol befogadják. Bárhol. Polgári színházat szeretnénk volna csinálni, ami Vajdaság nagyobb városaiban játszik, de nem tájszínház és nem is Tanyaszínház. Ezt elmondtam Kasza Józsefnek és az akkori kulturális tanácsosnak, Boško Krstićnek is. Úgy tűnt, mindkettőjüknek tetszik az elképzelés. A következő megbeszélésre beszerveztem Hernyák Györgyöt és Soltis Lajost. Ők voltak a legközelebbi szakmai barátaim. Ott várakoztunk hárman a polgármester irodája előtt. És akkor Kasza azt mondta, hogy ha én is jelen leszek a tárgyaláson, akkor nem fogad minket.

– Szerinted mi erre a magyarázat?

Akkor különböző tanácsadói voltak Kaszának. Többek között egy olyan személy is, aki... hát nem tartott engem egy minőségi alkotóembernek. A lényeg, hogy valami olyasmit mondott rólam, hogy velem ne kezdjen, mert én egy veszélyes ember vagyok. Egy felforgató.

– És hogyan reagáltál erre?

Úgy döntöttem, eltűnök onnan, hiszen abban a pillanatban a színház volt a fontos. Először ketten folytatták, aztán Soltis egyedül. Bocs, viszatérek... Nem akarom túlrészletezni, de nem bánám, ha meglenne

ennek a nyoma! Tehát Kasza Jóskával és Boško Krstićtyel megtörtént a beszélgetés, majd elmúlt két-három hét, és Soltis Lajos csillogó szemekkel újságolta nekem, hogy Kasza felhívta őt, hogy alapítson színházat, egyelőre nem tudni, hol, de ambuláns színházra gondolt... A lényeg, hogy Soltistól szinte szóról szóra visszahallottam azt, amit tulajdonképpen én adtam elő ötletként Kaszának. Ez enyhén szólva furcsa volt. Ezt a fontos részletet szerettem volna elmesélni. És csak ezután került sor hármunk látogatására a polgármesternél, ahol váratlanul nem kívánatos személy lettem. Akkor mondtam, hogy háttérbe vonulok.

– Azt mondtad, hamarosan Hernyák is visszalépett. Soltis egyedül tolt a szekeret?

Igen. Ígéreteket kapott, hogy megalakulhat itt egy színház, és akkor ő beült az autójába, és elkezdte összejárni Magyarország összes társulatát. Az osztálytársai közül sokan igazgatók voltak akkoriban, hatalmas ismeretsége volt országszerte. Szóval bement minden színházba, és mindenhol kunyerált valamit: fényparkot, jelmezt, és mindenféle ígéretet kapott. Végül elment a minisztériumba is. A Határon Túli Magyarok Hivatalában is volt ismeretsége. Kiderült, hogy a legjobbkor érkezett, mert a hivatal épp rendelkezik egy nagyobb összeggel, amit az alakuló színház támogatására tudna fordítani, de szükség lenne egy hivatalos papírra, egyfajta alapítói szándéknyilatkozatra. Nyilván Soltisnál nem volt ilyen, de megkérdezte, elég lesz-e, ha Szabadka polgármestere ír két sort, hogy az elképzelést az önkormányzat is támogatja. Igenlő választ kapott, és odatelefonált Szabadkára, hogy nagyon gyorsan írjanak két sort, s Kasza írja alá. Azt a választ kapta, hogy természetesen elküldik. És akkor Lajos ott ült még órákig a fax mellett, és várta a levelet. De az nem jött meg. A négy óra viszont elérkezett, a munkaidő lejárt, és mindenki hazament. És akkor Lajos nem is jött haza többet. Na, így történt... Mert azt ígérték neki, hogy te csak menjél, csináld, mi meg majd itt intézkedünk. Iszonyatos energiái voltak, képes volt napi 16–18 órát dolgozni. Nagyon elszánt ember volt, és amikor azt tapasztalta, hogy itt közöny uralkodik, akkor abbahagyta.

– Ezek után újra a kezébe vették a dolgokat?

Elmúlt két év, ismét bemenetem Kaszához (mert továbbra is ő volt a polgármester), és teljesen naivan előadtam, hogy szeretnénk létrehozni egy

színházat. Elmondtam ugyanazt a szöveget, amit két évvel az előtt. Úgy tett, mintha sose hallotta volna, és azt mondta, hogy most majd lehet, mert a barátom, Siflis Zoltán lesz a kulturális tanácsos két héten belül. Valóban így lett, és akkor elkezdtünk szerveződni, és készítettünk egy előadást. – *Boris Vian Birodalomépítők, avagy a Schmürz volt az első bemutató. De előtte még sok minden történt...*

Ada, Topolya, Óbecse, Magyarkanizsa, Kishegyes, Zenta és Szabadka községek, valamint a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség lettek az alapítói a Kosztolányi Színháznak. Én sajnos nem figyeltem oda a támogatási részére a dolognak. Azt gondoltam, ezzel majd Kasza József foglalkozik. Engem annyira nem érdekelt a pénz, hogy ez valójában hiba volt. Óriási hiba. Az első terv az volt, hogy a *Nero, a véres költővel* indítunk, meg is született a színpadi adaptáció... Valami másik ötlet is felmerült, de ahhoz sem volt elég színész. A Vian-darabhoz, a *Schmürzhöz* nyúltunk, ami nagyon aktuálisnak tűnt. Hernyák előtte megcsinálta amatőrökkel Zentán. Mi is Zentán próbáltunk, nagy kínok között. Nem volt pénz. Én a főszerepet játszottam, és közben a napi gondokkal küzdöttem. Hajnal Jenő volt akkor a Thurzó Lajos Közművelődési Központ igazgatója, ő biztosította a teret a próbákhoz. Napi 8–10 órát dolgoztunk. Én mellette jártam az önkormányzatokat, hogy adjanak pénzt, de ők csak néztek rám, hiszen semmiféle pénzügyi alap vagy fenntartási, támogatási elv nem lett lefektetve. Úgy próbáltam megszervezni, mint a Tanyaszínházat. Rosszul gondoltam, nem működött.

– *Végül nem Zentán volt a bemutató, hanem a Gyermekszínház épületében, Szabadkán...*

Mert itt kellett lennie. Ez Kasza József kérése volt. Hatalmas fogadás volt a bemutató után. Mindenki degeszre tömte magát, s úgy nézett ki az asztal, mintha hozzá se nyúltunk volna. Aztán játszottuk még néhányszor a *Schmürz*-öt, még most is megborzongok, hogy az micsoda darab! – *Ha az előadás látogatottságát nézzük, nem volt túl népszerű az újonnan alapított színház.*

A nézők nevetni akartak, mi meg nem voltunk eléggé szórakoztatóak, ez az igazság. Elég félelmetes és szörnyű időket éltünk, és az emberek, éppen azért, mert az előadás róluk szólt, nem tudták lelkesen fogadni.

– Közben rendezni kellett az intézmény adminisztrációs ügyeit, igazgatót választani...

Mi magunk között eldöntöttük, hogy Hajnal Jenő lesz az igazgatója a színháznak, mert ő minden szempontból alkalmas erre. Ő lesz a koordinátor, én leszek a művészeti vezető. Kizárólag ezzel akartam foglalkozni, menekültem a politikától... Kasza összehívta az igazgatóbizottságot, és azt mondta, szavazzunk, kit választanánk igazgatónak. Én javasoltam Hajnal Jenőt, de Kasza kijelentette, hogy nem lehet.

– Miért?

Azt nem tudom. Ragaszkodott ehhez. Akkor egyesek azt mondták, nekem kéne igazgatónak lennem, hiszen én találtam ki és indítottam el az egészet. Nem akartam vállalni. Még két-három ülés folyt így, aztán egyszer csak azt hallottam, hogy volt egy igazgatóbizottsági ülés, ahol Jónás Gabriellát választották meg igazgatónak.

– Te nem voltál ott? És nem is tudtál az egészeztől?

Nem tudtam az egészeztől... De Jónás Gabi se szólt. Derült égből villámcsapásként ért a hír. Megpróbáltam lenyugodni, és néhány nap múlva kértem egy időpontot a polgármesterhez. A találkozón Jónás Gabriella is jelen volt. Elmondtam nekik, hogy kikkel szöveteztem, és együtt akár keresztbe is tehetnék ennek az egésznek. Hiszen akkor nem volt túl sok színész, és ha ők sem játszanak majd a Kosztolányiban, akkor nem lesznek előadások. De egyrészt méltatlannak tartottam egy ilyenfajta bosszút, másrészt szeretem a színházat annyira, hogy akárki csinálja is, én annak csak szurkolója legyek. Akkor eldöntöttem, hogy a Kosztolányinak csak nagyon messziről leszek a szurkolója, mert többet a színházba nézőként se járok, és otthagytam ezt a szakmát. Bezsáptam az ajtót, és három évig nem mentem be a színházba.

– És vállalkozó, illetve magántermelő lettél.

Igen, gombát termesztettem. Eltelt egy kis idő, és egyre többen kerestek meg, hogy most már jó lenne visszatérnem a színházba. És lassan visszakönyörögtek. Tulajdonképpen nem volt nehéz, mert meg vagyok én fertőzve a színházzal, és a gomba az nem annyira fertőző, mint a színház. És meg is elégeltem addigra a magántermelői státust. Úgy gondoltam, hogy ha tudok valamit, akkor az mégiscsak a színház. Ezért visszajöttem, és 1998-tól én lettem a Népszínház Magyar Társulatának vezetője, Péter Ferenc pedig

a Kosztolányi Dezső Színház igazgatója. De csak nagyon kínkeservesen tudtuk fenntartani a Kosztolányi Színházat, mert továbbra sem volt anyagi támogatása, legalábbis rettenetesen minimális. Hely sem volt. A Népszínház egyetlen színpadán, amit amúgy is osztottunk a szerb társulattal, tartották a bemutatóikat, de játszani már nem tudták, mert nem volt rá pénz, és olyankor a Népszínház felvette a produkciót a repertoárjára. Ez csak még jobban összekuszálta a helyzetet, mert nem értették, hogy is van az, hogy ez két külön intézmény. Tőlem olyanokat kérdeztek, hogy miért melengetek kígyót a keblemen. Én meg nem értettem őket: mi az, hogy kígyót? Fontosnak tartottam, hogy legyen a Népszínház mellett a mindenkori fiataloknak egy helye, ahol kedvükre kísérletezhetnek. A szabadkai színház egyik nagy hátránya ugyanis az újvidékivel szemben, hogy itt nincsenek állandóan jelen az akadémisták. Az újvidékiek képesek népes színészgárdát felmutatni egy-egy előadásban, Szabadkán viszont nem ez a helyzet. Ezt orvosolandó gondoltam én, hogy kell egy alternatív színház, ami a városba vonzza majd a fiatal alkotóembereket. Mindenesetre büszke vagyok rá, hogy létezik a Kosztolányi Dezső Színház, de ez természetesen nem kizárólag az én érdemem. Ebben a politika részéről az anyagi támogatás biztosítói is köszönet illeti, amiért az intézmény saját épületet is kapott. – *Az idő téged igazolt. A Tanyaszínház, aminek alapítója vagy, létezik a mai napig. A Kosztolányi Dezső Színház is. S ha évekkkel ezelőtt nem kezdeményezel, akkor ezek az intézmények ma nincsenek.*

Lennének máshogyan. Nyilvánvaló, hogy Urbán András csinált volna magának színházat valamilyen módon, de lehet, hogy nem itt és ilyen formában, sőt biztos, hogy nem itt.

– *1994-ben volt a Naplóban egy rovatod, ahol te kérdezed magad, és válaszolysz is magadnak. Ez azért érdekes, mert ez pontosan egyidős a Kosztolányival, vagyis huszonöt évvel ezelőtt születtek az írások. Mindenfélről írsz, de erőteljes kiábrándultság érezhető benne, keserűség van a sorok mögött. Az a kérdésem, hogy ez ilyen távlatból mennyire változott meg?*

Ez csak fokozódott, és beleszoktam. Kiábrándult vagyok.

– *Az emberekből, a politikából vagy a színházból ábrándultál ki?*

Saját magamból. Azért, mert nagyon tüzes, lánglelkű fiatalember voltam. És én tényleg meg akartam váltani a világot, erre esküt tettem magamnak

tizenéves koromban, mindenáron tenni akartam a közösségért. A minden napok gondjaitól egy magasabb eszmei régióba emelni az embereket.

– Annak idején, amikor az újvidéki Művészeti Akadémián elindult a magyar nyelvű színészképzés, ti voltatok az első, diplomával rendelkező generáció. Hogy fogadott téged a szabadkai társulat, amely – mint tudjuk – nagyrészt műkedvelőkből verbuválódott?

Nagy félelemmel és ellenérzéssel fogadtak bennünket, és mindent megtettek azért, hogy ne hogy feljebb emeljük a fejünket a csorda szintjénél. A diplomaeladásunkat itt játszottuk. Feydeau-tól a *Zsákbamacskát*, ket-tős szereposztásban. Az első szereposztásban voltak a „színészek”, és mi voltunk a második szereposztás. Úgy zajlottak a próbák, hogy a nagy színészek eljátszották előttünk... Micsoda ellentmondás: az amatőrök eljátszották előttünk, azután jöttünk mi, és időnként a fejünkre lett koppintva, hogy a kollégát tessék figyelni. Komolyan mondom, most is felmegy a vérnyomásom. Borzasztó volt. Negyedikes koromban kaptam egy főszerepet a *Kabaréban*. Én voltam Cliff Bradshaw, és hát nem nagyon tudtam énekelni meg táncolni. Megtanultam ugyan a dalokat, mégis borzasztóan éreztem magam. És akkor az egyik nem túl iskolázott, amúgy nem tehetségtelen kolléga a függöny mögött félhangosan megjegyezte: „Aszondják ez a legjobb, képzeld, milyen a többi!” Akkor sírva mentem föl Virág Mihályhoz, hogy visszaadom a szerepet, és itt hagyom a szakmát.

– De ez nem történt meg...

Mert ő rábeszélte, hogy mégse tegyem. Na de ugyanez a társulat aztán öt év múlva, 1984-ben megválasztott a vezetőjének. Amikor befejeztem az Akadémiát, akkor hívtak az Újvidéki Színházhoz, a szabadkai Népszínházhoz és az Újvidéki Rádióhoz. És én ide jöttem. De amikor megkaptam az első fizetésemet, sírva fakadtam.

– Nagyon kevés volt?

Igen. Egyharmada annak, amit addig Újvidéken, három különböző helyről kapott honoráriummal ugyan, de meg tudtam keresni. És itt, Szabadkán nagyon sokat dolgoztunk. Havi húsz–huszonöt előadás körül.

– Mégis maradtál...

Maradtam. Mert úgy éreztem, itt vannak tömegesen jelen a magyarok, itt kell színházat csinálni!

MEDEIA FIAI

GÓLI KORNÉLIA

„Őrült pörgés volt”

Döbrei Dénessel a nyolcvanas évek szabadkai színházi életéről

– Akkor szerződöttél friss diplomás színészként Szabadkára, amikor Ljubiša Ristić lett a Népszínház igazgatója...

Befejezetem az Akeszt, kaptam egy szerepecskét a *Lócsiszár virágvasárnapjában*, és elkezdtünk próbálni. Ez nekem nem igazán tetszett, mert én valahogy mindig másként gondolkodtam a színházról.

– Mikor volt ez?

1984-ben, még mielőtt ide szerződtem volna. Kovács Frigyes volt a Magyar Társulat művészeti vezetője. Az évad végéig próbáltunk, és úgy volt, hogy majd őszre fejezzük be az előadást, az új évadban. Elmentem nyaralni, aztán ősszel felhívtam Frigyest, hogy megtudjam, mi a helyzet. Azt mondta, nem tud semmit, mert új igazgató van, és másnap menjek be, mert az új igazgató beszédet fog tartani az egész társulatnak. Ljubiša Ristić a beszéd után azt mondta Gyenes Zita évfolyamtársnőmnek és nekem, hogy beszélni akar velünk. Megkérdezte, szeretnénk-e Szabadkán dolgozni, mert ha igen, akkor jöhetünk. Nem ajánlott szerződést, csak annyit mondott, hogy itt lehetünk a színházban. De aztán nagyon gyorsan a társulat tagjai lettünk, az volt a feltétel, hogy diplomázzunk le. Ezért én gyorsan megcsináltam a monodramát: a *Bolyai estéjét* írtuk át Beszédes Istvánnal. Ljubiša megnézte az előadást, és vajdasági turnét szervezett a produkciónak. Nekem fiatal színészként fantasztikus dolog volt, hogy van egy ember, aki foglalkozik velem. És nem csak velem. Amúgy meg rengeteg munka volt. Több helyszínen dolgoztunk egyszerre, rengeteg új ember jött. A volt Jugoszlávia minden részéből érkeztek ide fiatalabb és idősebb színészek. Ez a sokszínűség hihetetlen energiákat szabadított fel bennünk. Egyszerre azt éreztem, valóban foglalkozom a színház művészetével. Szóval örült pörgés volt.

– *Azért a Népszínházban mégiscsak létezett már egy, főleg idősebb tagokból álló társulat. Milyen volt az ő viszonyulások hozzátok?*

Az az igazság, hogy én nem foglalkoztam ezzel. Engem az érdekelt, amit csinálunk, mert ott volt az a rengeteg fantasztikus ember, akikkel találkoztam. Megismerhettem Esterházy Pétert és Jeles Andrást. Amikor fiatal az ember, sokkal nyitottabb. És ott volt a klub. Előadások után lehetett üldögélni, beszélgetni.

– *Nem zavart a nyelvi mixtúra?*

Hát, nem volt egyszerű, hiszen horgosi gyerek vagyok. A katonaságnál kezdtem el valamennyire beszélni szerbül, de amikor itt elindult ez a kavalkád, ez nem volt kérdés. Ha akadtak is nyelvi problémáink, valahogy mindig megoldódtak, és megtaláltuk a közös nevezőt. A nyelv problémaként akkor jelentkezett, amikor a színpadon kellett szerbül beszélni. Lazar Stojanović rendezett előadást *Bayreuth International* címmel, és rám osztották a főszerepet, rengeteg szöveggel. Ott egy kicsit problémás lett a nyelvtudás, de kaptam egy lektort, és vele tanultam a szöveget. Nada Kokotović koreodrámaiban nem nagyon kellett beszélni, ott főleg tánc volt, a többi pedig, amiben játszottam, magyarul ment.

– *Nagyon lelkesnek tűnsz most is, amikor erről beszélsz. Nem lehet mégis, hogy csak a fiatalság szépítette meg az emlékeket?*

Ez nagyon fontos pillanata volt az életemnek. De lehet, hogy azért élttem meg így, mert én magam kerestem ezeket a kapcsolatokat. Volt egy házam Szabadkán, ami állandóan nyitva állt mindenki előtt. Nagyon fontosak ezek a barátságok és ismeretségek. Ljubiša Ristićtyel kapcsolatban pedig még az is hihetetlen, hogy mindenkit ismert. Idejött és mindenkiről tudott valamit. Amikor elkezdtük a *Madách-kommentárokat* csinálni, akkor itt volt Végel László, Gottesmann Tibor, Tolnai Ottó, Dragan Klaić és Borka Pavićević. Rengetegen érkeztek az akkori Jugoszláviából, akik dramaturgiával, esztétikával vagy színházelmélettel foglalkoztak. És a klubban előadásokat hallgattam, mert leültem velük beszélgetni, és olyan dolgokat tudtam meg a színházról, amikről fogalmam sem volt. Mi ugyanis Újvidékről, az Akadémiáról nem nagyon mozdultunk ki, esetleg a BITEF-re időnként eljutottunk, de nem volt igazi rálátásunk arra, hogy milyen is az európai színház, mint ahogyan

a mostani fiataloknak is kevés rálátásuk van. Nem volt lehetőségünk találkozni másképpen gondolkodó emberekkel, csak azt ismertük, amit a tanáraink átadtak nekünk. Mondjuk, én feljártam Budapestre mozgás-
színházi tanfolyamokra, csak mert érdekelt, és mindig vonzott a kortárs fiatal írók társasága, ezért az újvidéki Magyar Tanszék hallgatóival barátkoztam sokat. Előfordult, hogy valaki Magyarországról hozott egy könyvet, olyankor összeültünk hatan-heten, és egy éjszaka átolvastuk. Ilyen dolgokban találtam meg magam. És a Ristićnél töltött időszakban az volt a különleges, hogy olyan emberekkel dolgoztunk együtt, akiknek teljesen más rálátásuk volt a dolgokra, közben mégis meg tudtuk találni a közös hangot.

– *Ez meddig tartott?*

1989 tavaszáig.

– *Miért mentél el 1989 tavaszán?*

1988-ban Újvidéken megnéztem Nagy József egyik előadását, mert játszott benne egy kedves ismerősöm, aki valójában azt szeretne volna, hogy átvegyem a szerepét, mivel ott akarta hagyni a formációt. A szerepét végül ugyan nem vettem át, de Nagy József meghívott, hogy dolgozzak vele a következő előadásában. Kértem egy kis gondolkodási időt, mert nekem soha nem jutott eszembe, hogy elmenjek, azután mégis elmentem márciusban, ami, hát... Nagyon összevesztünk Ljubišával. Hónapokig nem is beszélünk. Egy ideig úgy oldottuk meg, hogy két hetet Franciaországban dolgoztam, két hetet pedig itthon, mert sok előadásban játszottam, és nem lehetett rögtön leváltani.

– *Összevesztetek a döntésetek miatt. Ezt lehet úgy értelmezni, hogy azért tudott műhelyteremtőként létezni, mert teljes mértékben magához láncolta az embereket?*

Igen. Annyira lefoglalt minket, hogy nem is volt időnk másra gondolni. Reggel másfél órás torna, utána délelőtt és délután próba, este előadás.

– *A szabadkaiak hogy vélekedtek erről? Neked volt kapcsolatot a civil szférával?*

Persze. Szabadkán jártam középiskolába, tehát ott voltak az osztálytársaim, de igazi barátaim akkor lettek, amikor a színházhoz kerültem. Jól éreztem magam a városban. Sokan bejártak a klubba, olyanok is, akik nem voltak

színházi emberek, csak érdekelte őket, ami ott zajlott. Persze tudok ellenpéldát is mondani. Találkoztam valakivel, aki írt egy elmarasztaló kritikát az egyik előadásunkról, és társaságban elmondta, hogy meg sem nézte. A városban sokan nem szerették ezt a több helyen zajló kultúrsokkot. Úgy látták, hogy Ristić tönkreteszi a színházat. Azzal, hogy megszüntette a két társulatot, és egybeolvasztotta a magyar és a szerb drámát, rengeteg embert felháborított. Én nem úgy gondoltam a munkánkra, hogy mi tönkretesszük a színházat, mert belülről építettük. A munka, amit mi elvégeztünk, nem rombolás volt. Aztán politikailag... Abban az időben a szabadkai színházban sok pénz volt. Természetesen ezt nem lehetett volna megcsinálni, ha nincs biztos anyagi háttere a dolognak. Ezt is sokan feszegették városszerte.

– *Azzal, hogy 89-ben elmentél, nem nézted végig ennek a korszaknak a leépülését, és még egy fontos dolog: nem voltál itt a háborús években. Szoktál azon gondolkodni, hogy mi lett volna, ha maradsz?*

Nem igazán. A jelenben élek. Mert most, ahogy visszajöttem, lettek problémáim azzal, hogy újra itt vagyok. Nem lehet visszatérni huszonpár év után a nagyvilági életből... Vagyis lehet, de egész másként térsz vissza. Meg a háború is megtette a magáét... A barátaim, akikkel dolgoztam, szinte mind elmentek.

– *A generációból mindenki külföldön van?*

Igen, majdnem mindenki.

– *Ristić politikai karrierjéről mi a véleményed?*

Én akkor már nem voltam itt. Sosem láttam őt politikusi minőségben.

– *Pedig az volt.*

Ez tény és való. De én ezzel nem tudtam mit kezdeni. Mindenkiel tartottam a kapcsolatot: Dušan Jovanovićyal, akivel később is együtt dolgoztam; Dragan Klaićnál jártam Hollandiában; Haris Pašovićyal és Rade Šerbedžijával is volt közös munkánk. Ha úgy vesszük, kívülről voltam részese annak, ami történt, hiszen ők ecsetelték nekem a részleteket.

– *És a legközelebbi munkatársai hogyan „ecsetelték” ezt?*

Ristić mindig nagy Jugoszláviában gondolkodott. Szerintem akkor is abban bízott, hogy ő majd összetartja ezt az országot, ezt a kulturális teret.

– *A barátai, akiket felsoroltál, szintén lemorzsolódtak?*

Nem lemorzsolódtak, hanem nem beszéltek vele. Egyszerűen nem találkoztak vele. Azt hiszem, Dragan Klaić volt az egyetlen, aki megpróbálta megérteni őt és kapcsolatban maradni vele, de utána mindenki elzárkózott tőle. Pedig nagy részükkel a hatvanas évek óta együtt voltak. Valami ideát próbáltak felépíteni a színházon belül is. Volt egy elképzelésük az egész jugoszláviai térről, ami ezzel a háborúval teljesen fölborult.

– *Szabadkán Ljubiša Ristić neve sokakban vált ki ellenszenvet mind a mai napig.*

Pedig ő például megnyitotta a zsinagógát, és csak innen kezdve figyeltek oda rá mint épületre, egészen addig az enyészetnek volt kitéve. Megnyitotta a Jadrant, amikor rájött, hogy a színház mellé kell egy másik tér is... Keresett, építkezett, próbálkozott. Nem zárta el magát az itteni emberektől. Bevonta a magyar irodalmárokat, művészeket a gondolkodásba, a munkafolyamatba. Ha belegondolunk, mielőtt ő megérkezett, volt egy szerb és egy magyar társulat, amik nagyrészt népszínműveket állítottak színpadra, aztán jött Vicsek Károly, aki egy kicsit felkavarta az állóvizet, a *Zöld hajú lánnyal* például.

És egyszer csak érkezett egy nagyvilági figura, aki beletúrt mindenbe. Attól a pillanattól kezdve nem voltak szabályok. És akkor jöttek Szlovéniából, például Dragan Živadinov, a Gledališče sester Scipion Nasice megalapítója, a Laibach, az IRWIN, akik megalapították a Neue Slowenische Kunstot. Egész más energiák és másképp gondolkodó emberek gyűltek össze: Roberto Ciulli, Branko Brezovec, Rahim Burhan rendezett Szabadkán, utóbbi a roma Pralipe színház megalapítója. És akik itt dolgoztak, azoknak sem az volt a rutinjuk, hogy létrehoznak négy produkciót egy évben, lejátsszák pár este, és mennek haza a családjukhoz. Arról szólt a történet, hogy felejtse el a privát életedet, mert vagy száz százalékosan átadod magad ennek a világnak, vagy soha nem leszel igazán a része. És teljesen normális, hogy a társulati tagoknál ez kicsapta a biztosítékot. Lehet, hogy én is hasonlóképpen viselkedtem volna, ha addigra kialakítottam volna egy hasonlóan nyugodt életmódot.

– *Biztos, hogy a megfelelő pillanatban találkoztál ezzel a színházi szemlélettel és munkamódszerrel, és a megfelelő pillanatban vettél búcsút tőle. Ha belegondolsz, a háború miatt egy világ omlott össze az emberekben, és köz-*

ben valóban összeomlott egy egész ország... Lehet, hogy ez is közrejátszott abban, hogy a ristići éra szárnyalása szép lassan véget ért.

Bizonyára így van. Emlékszem Ristić első beszédére a Népszínházban. Állt a színpad előtt a nagy bajuszú, alacsony, furcsa testű figura, és másfél óráig mesélt arról, hogy milyen kulturális teret akar Szabadkán felépíteni. Volt egy olyan mondata, miszerint ez hét évig fog tartani. Hét év után meg fog szűnni. Szerinte a harmadik vagy negyedik évben eléri a csúcst, amit még további három-négy évig nagyjából fenn tud tartani. És a hetedik év után vége. Elmonda, hogy nála így működnek ezek az alkotói periódusok, de ugyanakkor reméli azt is, hogy ez alatt az idő alatt kisebb csoportok fognak megalakulni a város különböző pontjain. Elindul egy másfajta színházzemlélet, és más módon is foglalkoznak majd az emberek a színházzal.

ÉJIDŐ

GÓLI KORNÉLIA

„A KDSZ egyelőre történik velem”

Beszélgetés Urbán Andrással, a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház igazgatójával az intézmény fennállásának huszonötödik évfordulója kapcsán

– Mennyire voltál jelen a Kosztolányi Dezső Színház megalapításánál?

Semennyire. Én 2000-ben kapcsolódtam be a KDSZ munkájába, először rendezőként *A jó anyját annak, aki kezdte* és a *Tábori piknik* című előadásokkal. Többször írják, hogy én alapítottam a Kosztolányit, ami nem igaz. Nézőként vettem részt az első előadásokon. Az viszont igaz, hogy a színház jelenlegi formája valóban hozzám köthető, de az alapítás körül Kovács Frigyes nevét kell említeni, aki a háttérben kiharcolta az akkori polgármesternél, Kasza Józsefnél, hogy létrejöhessen az intézmény. Később persze ezeknek az embereknek megváltozott a színházhoz való viszonyuk. Péter Ferenc, majd Szloboda Tibor igazgatósága alatt a Kosztolányi megpróbált egyre inkább függetlenedni a Népszínházról, illetve azoktól az emberektől, akik a Népszínház égiske alá tartoztak. Itt nem a színészekre gondolok, hiszen azok folyamatosan játszottak a KDSZ előadásaiban is. Nagyon nehéz időszak volt ez: egyetlen iroda állt rendelkezésünkre a Népszínházban, arról nem beszélve, hogy könyörögni kellett a játszási napokért. Általában havi egy vagy két időpontot tudtunk megszerezni, ami sokszor vasárnapra esett, azt pedig tudjuk, hogy Szabadkán a vasárnap nem éppen színházba járás nap.

– Az alapítás kapcsán muszáj beszélni Ljubiša Ristićről, hiszen az ő színházesztétikája és színházigazgatói tevékenysége ellenében jött létre a Kosztolányi Dezső Színház. Ristić ugyanis megszüntette a szabadkai Népszínház

Magyar Társulatát, így a KDSZ megalapításának az volt a célja, hogy mégis legyen magyar színház a városban.

Ebben a történetben benne van az is, hogy a KDSZ azért lett létrehozva, hogy az itteni magyar kultúrhatalomnak és politikumnak legyen saját, magyar színháza, függetlenül attól, hogy itt van-e Ljubiša Ristić vagy nincs. Nem várták meg, hogy Ristić elmenjen, hanem létrehoztak valami újat. A színháznak hét alapítója volt: Ada, Topolya, Óbecse, Magyarkanizsa, Kishegyes, Zenta és Szabadka községek önkormányzatai, valamint a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség. Csakhogy amikor Ristić elment, a Népszínházban visszaállt a kéttársulatos munka, tehát ismét működött a szerb és a magyar társulat is. Ebben az értelemben a Kosztolányi Dezső Színház szinte elvesztette a létjogosultságát. Voltak ugyan elképzelések arra vonatkozóan, hogy milyen funkciót töltsön be, mondjuk, hogy a magyar társulat pénzügyi lebonyolítója legyen, esetleg stúdió státuszban maradjon. Egyesek szerint a politikum azért őrizte meg, hogy azok a színészek, akik kinőtték a népszínházi művészi kihívásokat, a KDSZ-ben tovább tudjanak fejlődni stb. Az az érdekes, hogy később pont én lettem az igazgatója ennek a színháznak, aki – bár nem tartom magam Ristić-tanítványnak, de – Ljubiša Ristićet nagy mesternek gondolom. Amit én megismertem rajta keresztül, illetve az ő igazgatása alatt a színházról, a hibák ellenére rendkívül nagy hatással volt rám. Szóval legyünk tisztában azzal, hogy Ljubiša Ristić azért komoly művész: végtelenül merész és iszonyúan művelt. És emiatt kicsit furcsának tartottam, hogy akkoriban a mi kis közösségünk olyan emberei álltak ellen neki, vagy próbáltak vele szembeállni, akik színházi értelemben a bokájáig sem értek. Ljubiša Ristić valóban megszüntette a nemzeti előjelű társulatokat, ugyanakkor tudok arról is, hogy próbált Szabadkára kiváló magyarországi rendezőket hozni, de ez valahogy nem jött össze, és nem csak az ő hibájából. Szóval ez egy összetett dolog, és tagadhatatlan, hogy a folyamat valóban egyfajta társulati leépítéshez vezetett. De hát a kilencvenes évek szörnyűek voltak... Szabadkán is, a színházban is. Én mégis úgy gondolom, hogy itt rengeteg olyan dolog történt a nyolcvanas években Ljubiša Ristić vezetése alatt, ami igenis komoly érték. Az viszont egy vicc, hogy tizenöt évvel azután, hogy elment, még mindig

azt lehetett hallani Szabadkán a Népszínház állapotáról, hogy mennyire tönkretette. Hiszen minden ugyanolyan állapotban volt, mint a nyolcvanas években, senki nem törődött az épülettel, nem fektetett bele a felújításába, beázott a nagyterem, leszakadt a színpad. A ristíci éra alatt mi még azon a színpadon játszottunk, rockkoncertek, színházi előadások folytak rajta. Szóval nem minden ennyire fehér és fekete, de a politikumnak és a mindenkori léha kisembereknek az a sajátos felfogása, hogy valakinek el kell vinnie a balhét. Ezzel nem akarom vitatni azt, ami akár Ristić számlájára is írható. Művészi értelemben viszont a dolog számomra nyilvánvaló. Az a fajta színház nem állt annyira közel hozzám, hogy szó szerint Ristićet szeretném utánozni, alapvető elveiben azonban, amit ott megtanultunk az élő színház működéséről, szerintem iszonyúan fontos. A nyolcvanas években Szabadka megváltozott a színháznak köszönhetően. A tereken, Palicson, mindenütt lehetett előadást csinálni, nem beszélve arról, hogy ebben a kis Szabadkában, amire mi iszonyúan büszkék vagyunk, de azért, ha bevalljuk, általában senki sem néz túl a kertvárosi kerítésén, szóval itt a nyolcvanas években elindult egy komoly mozgás. De mondom, minden éremnek két oldala van. Nagyon károsnak tartom azt a gondolkodást, amely a ristíci éra eredményeit el akarja söpörni. Ez a fajta diszkontinuitás káros. Amikor én 2006-ban átvettem a KDSZ-t, az alternatív, kísérleti, posztmodern szavak Szabadkán még mindig olyanok voltak, mintha kígyót engednél el a teremben: ez mind szörnyű, ez mind Ljubiša Ristić nevéhez fűződik... És ezt nagyrészt olyan emberek mondták, akik nem is látták az előadásokat. Nehéz volt megértetni velük, hogy mindennek igenis van létjogosultsága, igenis komoly dolog, amit szeretni lehet, amiért érdemes küzdeni, vagy amiért érdemes ebben a városban élni.

– *Idézek a honlapotokon olvasható bemutatkozásotokból: a Kosztolányi Dezső Színház, „formabontó, kísérleti, művészi, meghökkentő...”*

Ezek a szavak arra szolgálnak, hogy körülírjuk a nagyközönségnek, milyen színházat láthat. Hogy ne legyen félreértés. A legegyszerűbb megfogalmazás az, hogy a Kosztolányi Dezső Színház Szabadka magyar nyelvű művész színháza, de hát ezt is sokféleképp érti az ember. Fontos, hogy szabados gondolkodású és művészi értelemben nyitott. *Kísérleti...*

De mit jelent kísérletezni? Azt, hogy az ember bizonyos rizikót vállal. Olyan lépéseket tesz, melyek talán nem garantálják a sikert. Nem próbál hasonlítani valakire, hanem önálló utat jár be. A Kosztolányi nem törekszik arra, hogy *meghökkenítő* legyen, ennek ellenére meghökkeníti az embereket, nyilván emögött érezhető egyfajta kispolgári prűdéria is, ami mondjuk folyamatosan könnyű célpontot kínál, sőt, a politikai prűdéria is állandóan jelen van. Éppen ezért nagyon nehéz volt elkezdni nyíltan kommunikálni. Emlékszem, mennyire megosztó volt, amikor a *Turbo paradisó*ban elhangzott, hogy „Szidd a magyar anyámat!”, vagy akár az *Urbi et orbiban* a pedofil tanár figurája. Ezek nehezen mentek át először, mert az emberek számára meghökkenítő volt, hogy lehet erről beszélni. Mi meg azt nyomtattuk, hogy márpedig ezekről a dolgokról beszélni kell! Ez nem az utca, ez a színház. Az a baj, hogy a polgári elvárásnak van egy olyan rossz paradoxona, miszerint a színházban lássunk szépeket, a négy fal között, otthon meg legyünk vadállatok. De a négy fal mindenki magánügye. Éppen ezért az egésznek fordítva kellene működnie: az életben jól kell viselkedni, a színházban meg beszéljünk a problémákról. – *Szloboda Tibor igazgatósága alatt kapcsolódtál be a KDSZ munkájába. Már akkor volt víziód arról, hogy milyen lesz a Kosztolányi Dezső Színház művészi arculata, ha te veszed a kezédbe az irányítását?*

Abban biztos voltam, hogy ha én veszem át a színházat, akkor, ha máshol nem, az irodában fogok előadást csinálni, az asztalon. Tudtam, hogy ezzel a színházzal kezdeni fogunk valamit, hiszen volt bennem is és a többiekben is kreatív potenciál. Amikor igazgató lettem, Úri Attila színpadmesterrel rengeteget dolgoztunk. Olykor tizenhat órát. Sajnos ezt az emberek hajlamosak elfelejteni. Havi repertoárt nyomtattunk az irodai nyomtatón, szórólapoztunk, szerveztük a közönséget, egyeztetjük az időpontokat. Amikor átvettem a színház igazgatását, nagyon szerencsés körülmény volt Lovas Ildikó városi kulturális tanácsos jelenléte, aki kiharcolta, hogy a Kosztolányi Dezső Színházat politikai és infrastrukturális értelemben is támogassák. Ennek folyománya lett az, hogy a KDSZ megkapta a Harambašić utcai Mladost egykori montázs mozitermét, illetve öt új munkahelyet, aminek köszönhetően felvehettünk öt színészt. Végre megvolt a saját játszóhely, ami tulajdonképpen egy nagyon

jó színházterem volt, nagyon rossz állapotban: átfújta rajta a szél, nem lehetett felfűteni. És akkor nekiálltunk a munkának. Négy hónapon keresztül minden nap, a vasárnapokat kivéve, dolgoztunk nyolc-tizenkét órát a műszakiakkal. A szervezés miatt is rengeteg időt töltöttünk a színházban. Az első Desiré Fesztivál megrendezésekor már szeptemberben éjszakákon át bent voltunk az irodában. Így alakult ki fokozatosan az a mechanizmus, ami most is működik, amiért érdemes ide jönni, dolgozni, felülni erre a jól felépített és megszervezett gépezetre. De nagyon fontos, hogy ez nem magától jött létre, a kialakítása iszonyú meló volt... Aztán a másik nagy esemény, aminek a kapcsán szintén Lovas Ildikó nevét kell említeni, ha tetszik, ha nem, hogy a valamikori Lifka mozi átalakult, és végleges otthonába költözött a színház. Amikor ennek még csak az ötletét hallottam, magam is szkeptikus voltam, mégis gyorsan meglett az épület, és állandó könyörgések árán ugyan, de kiharcoltunk számos funkcionális részletet is. Visszatérve a kérdésre: én az igazgatóság előtt is aktív rendező voltam. Létezett az Urbán András Társulata nem formális közösség, ami az én esztétikumomat képviselte, és a független színházas szerveződéseknek is részese voltam valamelyest. Úgy akartam átvenni a KDSZ intézményét, hogy azt a fajta tapasztalatot alkalmazom, amely ebben a gerillaszínházas világban a miénk volt. Szóval mi a Kosztolányiban szórólapokat osztogattunk, matricákat ragasztottunk. Egyszerűen mások voltunk.

– Minden jól működik, jók a körülmények. Ilyenkor mi a célkitűzés?

Megfogyatkozott a társulat. Betöltetlen munkahelyek állnak rendelkezésünkre, mégsem rohamoztak meg minket a fiatal színészek. Akármennyit is gondolkodom rajta, nem tudom csak magunkat okolni ezért. Nálunk nagyon komoly munka folyik. Bátran állítom, hogy a színészeink kiváló kondícióban vannak, fizikai és szellemi értelemben is. Kis létszámú színházunk van, amely egyszer csak a kezébe kapott egy kulcsot egy épülethez, amit fenn kell tartania. Az előző városvezetés – és erről muszáj beszélni – olyan sebet ejtett rajtunk, amitől a mai napig is sántítunk és csöpög a vérünk, hiszen a racionalizáció kapcsán két munkahelytől fosztott meg egy olyan intézményt, amelyiknek köztudottan kevés alkalmazottja volt. Ez a fenntartó melléfogása, egyfajta pártoskodó rossz szán-

dék és politikai impotencia eredménye. Szóval nagyon nehéz. A város a fenntartónk, de pár éve a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. jóvoltából is kaptunk annyi produkciós támogatást, mint amennyit a város biztosít. Így megvagyunk, de ha ez nem lenne, akkor megint, mint a templom ege-
re, nem tudnánk megfizetni semmit. Tehát nem annyira fényes hely-
zet, ennek ellenére a vendégművészek is meglepődnek azon a szakmai
hozzáálláson, amit a mi színészeink nyújtanak. Közben nálunk is nagyon
szigorúak a produkciós szabályok. Komoly repertoárt játszunk, nyolc-tíz
előadásunk van havonta, vendégjátékaink is vannak, életben tartjuk a
Desiré villamosa rendezvénysorozatot, amely vendégprodukciókat fogad
be. Illetve fél Szabadkának kölcsönadjuk a termet. Ránk számíthatnak.
Emellett három-négy bemutató van egy évben, és a Desiré Fesztivál.

– *Apropó Desiré Fesztivál: hogy mertetek ilyen kis létszámú csapattal bele-
vágni?*

A fesztivál létrehozása nagy vágyam volt. Lovas Ildikóval beszélgettünk
erről, és adódott a lehetőség, hogy megcsináljuk. Emlékszem, az akko-
ri polgármester meg is lepődött, mikor eljött a megnyitóra. Azt hitte,
hogy csak négy-öt előadás lesz, erre tizenöt produkcióval készültünk.
Nagy fesztivált csináltunk abból a támogatásból, amit néhány előadásra
kaptunk. Ebben az a vicc, hogy azután sose volt akkora támogatás, mint
akkor. Hatmillió dinárt kaptunk egy négy-öt előadásos hétvégére, és mi
ebből csináltunk egy komoly színházi fesztivált, ami már az első alkalom-
mal óriási teret hódított magának.

– *Mit gondolsz arról, hogy ma már létezik egy olyan műfaji kategória, hogy
kosztolányis?*

Sokszor felemelőnek érzem ezt. A legszebb élmények azok, amikor a
fiatalok felismerik itt, hogy ez is színház, nem pedig csak az, ami szá-
mukra eddig távoli, unalmas vagy éppen vicceskedő volt. Hogy amit mi
csinálunk, az komolyan meg tudja érinteni őket a maga sajátos mód-
ján. Ez nagyon fontos. Az a része zavaró, amikor valaki elképzeli, hogy a
kosztolányis az ilyen furcsa valami. Ha abban az értelemben használják
ezt a kifejezést, hogy formabontó, szabados, az végül is jó... Azt hiszem,
jó dolog, ha az embereknek ez a színház egyfajta pozitív értelemben
vett mérce. Az egy másik dolog, hogy nem lenne szabad használni az

alternatív, kísérleti szavakat stílusként, hiszen nem stílusokról van szó, de azért használjuk őket, hogy értsük egymást, na mindegy. A másfajta, kortárs, nyitott, progresszív dolgokról mindenki azt képzei, hogy azoknak marginálisnak, függetlennek kell lenniük, pedig a kortárs művészetnek igenis birtokolnia kellene az intézményeket, melyek azért vannak, hogy teret biztosítsanak a jelen kor művészetének. Sajnos az a beidegződés működik, hogy van a kortárs, ami valami jövőbeli dolog, és hát van a múzeum. Ez nem jó! Ezek élő intézmények, melyeknek nem feltétlenül a nosztalgiát kell szolgálniuk, hanem szerves kapcsolatot kell létrehozniuk és fenntartaniuk a közösséggel. Persze ez nem könnyű. Főleg ebben a városban, amilyen most Szabadka, ahol nem is tudod, hogy cserélődik vagy fogy a lakosság. Emellett érezhető egyfajta bezárkózottság. Az itt élő emberek egy része szégyelli, hogy itt él! Nem mer élni! Az idei Desiré Fesztivál szlogenje épp ezért *Itt és most*. Szabadkán mindig volt egy ilyen vakarózás, hogy mi kéne, mi nem kéne, aztán nem lett semmi. És pont ez az itt és most a fontos, ezt kellene bekapcsolni a fejekben. Most élünk, most lehet nézni, most lehet jelen lenni, ha itt vagy, itt vagy, ha nem vagy, nem vagy. Én nem gondolom Szabadkáról, hogy zárt közeg, viszont azt gondolom, veszélyben van – gondolok itt arra, hogy az urbánusságát veszti el, pedig annak ellenére, hogy ez egy mezőváros, és hogy fentről nézve úgy néz ki, mint egy nagy falu az ékszerdoboz épületeivel, szóval ennek a városnak az értéke éppen ez az együtt élő multikulturalizmus volt, aminek az elvesztése iszonyú következményekkel járhat.

– Huszonöt évből tizenhárom a te igazgatásod alatt zajlott. Mondhatjuk azt, hogy ti neveltétek fel a színház közönségét?

Ez egy nagyon felemelő és nagyon fájdalmas érzés. Ezt először akkor vet-tük észre, amikor az első Desirére hazajötték az egyetemisták, mondjuk Budapestről, és rájöttünk, hogy ezek a gyerekek ide jártak hozzánk közép-iskolásként, és közben felnőttek. Jó volt látni, hogy már van egy generáció, aki ezen a színházon is, vagy főleg ezen szocializálódott. A fájdalmas része az, hogy tudjuk, a legtöbb gyerek nem jön vissza. Úgyhogy ez a közön-ségnevelés nem olyan egyszerű, mert a fiatalok nagy része tíz év múlva nem itt fog élni. Épp az olyan események, mint például a Desiré Fesztivál, amelyekért érdemes itt élni. Elmész a színházba vagy a fesztiválra, és kü-

lönleges dolgokat látsz különböző országokból. És ez fontos, mert nem feltétlenül arra vágyik a néző, hogy magyar nyelvű előadásokat lásson, hanem hogy olyan dolgokkal találkozzon, amitől itt van a világ, hogy ne érezze elszigetelve magát, hogy a világ végén él. Ha őszinte akarok lenni, itt, a schengeni határnál, Szerbia északi részén, Szabadka bármilyen csodálatos város, azért nehezen érzi magát az ember a világ közepén. Sőt, azt gondolom, az itt élő emberek gyakran többet gondolnak a város státuszáról, megítéléséről, mint ami a valóság, akár kulturális értelemben is.

– *Ez a negyedik mandátumod. Meddig tervezel igazgató maradni?*

Néha gondolkodtam rajta, hogy abba kéne hagyni, mást kellene csinálni vagy átalakítani a színházat más irányba (egyébként ez még benne van a pakliban), de aztán történnek olyan dolgok, akár ezzel a miniatűr társulattal való munka során, amitől az ember újból erőre kap. Az nagyon fájdalmas, hogy az embereket folyamatosan cserélni kell. De, the show must go on. Szóval ezen nem gondolkodom. Nem is ragaszkodom görcsösen a fennálló helyzethez, ugyanakkor épp a minap azon kaptam magam, hogy ülök a nézőtéren, és arra gondolok, hogy itt majdnem minden szögnek köze van hozzám. Csinálom, ameddig ezt így... nehéz megmondani... amíg így jó? Érdemes? Szóval a KDSZ egyelőre történik velem.

– *Egy prózakötetnek vagy a szerzője. A szépíró Urbán András már csak az előadások szöveggönyvein dolgozik?*

Jegyzetelek, de nem írok. Az előadások szöveggönyveit látva gyakran gondolkodom azon, hogy le kéne ülni, szépen letisztázni és olvasható formába szerkeszteni őket. Amit említesz, az a *Hajnali partizán*. Később jelent meg ugyan, de ezek a nyolcvanas évek végi, középkolász novelláim. Ami a színházban történik velem, az a kreatív állapot nekem az írás, persze korántsem olyan intim, mint kettesben lenni a papírral.

HÖS 3.0

BERÉNYI EMŐKE – PRESSBURGER CSABA

Right here – right now

Desiré Central Station, Szabadka, 2019. november 23–30.

Bitef Színház (Belgrád): *M.I.R.A.* (Konceptió és rendezés: Urbán András)

Mit mond Mira Trailović neve itt és most, Szabadkán, a Desiré közönségének 2019-ben, harminc évvel M. T. halála után? Megkockáztatom: a szerbiai alternatív színházi szcénát évtizedek óta követőkön kívül a többségnek (a magyarországi vendégeknek, a szabadkai és környékbeli nézőknek, a negyven éven aluliaknak) nem sokat. Ezért is volt bátor, sőt, vakmerő döntés a szervezők részéről, hogy a *M.I.R.A.* legyen a Desiré nyitóelőadása. Ám Urbán András rendezése – noha kétségkívül tisztelgés is a belgrádi Bitef Fesztivál egyik megteremtőjének, a Bitef Színház néhai irányítójának alakja és munkássága előtt – olyan rétegeket érint, amelyek kívül esnek az hommage szűk értelemben vett jelentéstartományán.

Trailović személyiségén keresztül az előadás képet formál nemcsak a mai színházi, hanem a társadalomban uralkodó viszonyokról is. Ironikus kontextusba ágyazott (ismerős) szólamok hangoznak el a kultúra és ezen belül is az „érthetetlen” – és ennek folyományaként értelmetlen, érdektelen, érdemtelen – színház fölösleges voltáról. Az öt színész, Mirjana (Mira!) Karanović, Suzana Lukić, Anđela Jovanović, Isidora Simijonović és Gorica Regodić egymásra épülő helyzetgyakorlatokban, „urbános” recitátívokban idézi meg mindazokat a támadásokat, amelyeket a Trailović-féle színházi koncepciónak – szélesebb értelemben véve a „más-színháznak” – mind szakmai berkekben, mind pedig kívülről el kell(ett) szenvednie. Hamis polgári mázzal bevont, kispolgári nacionalizmusból táplálkozó támadások ezek. A kispolgári nacionalizmus pedig megvetően tekint min-

denre, ami nem a falkaszellemet és a kisszerű haszonelvőséget erősíti. Vagyis mindarra, aminek Mira Trailović volt a megtestesítője.

De vajon tényleg ilyen rendíthetetlen személyiség volt Mira Trailović, akinek erkölcsi tartása megkérdőjelezhetetlen, esztétikai érzéke megfellebbezhetetlen? Nem: erős volt és gyarló, határozott és tétova, Szorgalmas, Irracionális, Vidám, Gondtalan (M.I.R.A.: M – kao marljiva; I – kao iracionalna; R – kao radosna; A – kao ako, baš me briga). És nagybeteg. Aztán meghalt. És ezt a „nagyon is emberi” Mirát látjuk az előadásban, aki ott áll előttünk meztelen testtel, hogy mi, a csalhatatlan erkölcsi érzékkel megáldott nézők ítélkezzünk felette, vagy nézzünk félre megszeppenülve, vagy keressük a mentséget egyes cselekedeteire – például arra, hogy ott tapsolt Milošević belgrádi nagygyűlésén, nem sokkal a halála előtt.

A *M.I.R.A.*-t Szabadkán telt ház fogadta és vastaps kísérte. Vastapsot pedig csak akkor lehet generálni, ha a magyar kultúrkörhöz kötődő nézők számaránya és hajlandósága eléri a vastaps kialakításához szükséges kritikus tömeget. Messzemenő következtetés talán, de ez annak lehetett a jele, hogy az előadás nem csak a szerb kultúrkörhöz kapcsolódó, hazai alternatív színházi szcénát jól ismerő, negyven év feletti nézőket érdekelte és érintette meg. (press)

Compagnie Nacera Belaza (Párizs): *LE CERCLE* (Koreográfus: Nacera Belaza)

A *Le Cercle* meditáció, a *Le Cercle* transzállapot – itt és most (azaz ott és akkor), mégis tértől és időtől függetlenül. A mindent beborító, totális vaksötét, majd a lassabbnál is lassabban fölsejlő alakok mozgása, a totális csendből a valószínűtlenül halk zörejeket át fokozatosabbnál is fokozatosabban kibontakozó vad ritmus olyan körkörös örvénybe húzza bele a nézőt (bár pontosabb, ha azt mondjuk: a befogadót), amely a hipnózishoz hasonlatos. És, akárcsak a hipnózis esetében, fogékonyság, nyitottság nélkül nem működik.

Hogy mennyi ideig tartott az előadás, csak onnan tudtam meg, hogy a végén a mellettem ülő úr válogatott szitkokat szórva a „semmilyen” előa-

dásra, többek között a túlzott rövidségét is felróta. (Mit is mondott: fél óra volt, vagy negyven perc? – időközben elfelejtettem.) Én megsaccolni se tudtam volna. Teljesen belevesztem. Elementáris élmény volt – de nemcsak azoknak, akik hagyták, hogy megtörténjen velük, hogy sodorja őket az előadás, hanem azok számára is, akiket rémülettel töltött el az, hogy valakik egyre csak közelednek felénk a szurokfeketeségben, akiket dühített az, hogy alig látnak valamit a félhomályban, vagy akik halálos unalmat éreztek és az örületbe kergette őket az üres monotonitás. Nacera Belaza társulata úgy hatolt be a nézők intim szférájába, úgy billentette ki őket a komfortzónájukból, hogy fizikai kontaktust egyáltalán nem alkalmazott és semmiféle interakciót nem alakított ki velük. A négy táncost – merthogy négyen voltak, amit teljes bizonyossággal csak az előadás, azaz a hipnózis végén felgyúló fényben nyugtázhattunk – nyilván nem érték váratlanul a produkciót követő szélsőséges reakciók: ováció és pfujolás, lelkes vastaps és tüntető távozás. Végére is a nézővé érésnek rögzös az útja, és bizonytalan a kimenetele. (press)

Bitolai Nemzeti Színház: *BAKKHÁNSNŐK* – a hanyatlás rövid története Euripidész azonos című műve alapján (Rendező: Igor Vuk Torbica)

Igor Vuk Torbica *Bakkhánsnő*kjének központi fogalma a vakság. Elvakít bennünket a gyűlölet vagy épp a rajongás, és képtelenné válunk arra, hogy reálisan mérlegeljünk, hogy megértsük azokat az objektív körülményeket, amelyek körülvesznek bennünket. És eme vakságunk okozza a vesztünket.

Míg Euripidész drámájában Dionüszosznak, a mámor istenének Thébai városa és a várost irányító, az ő isteni hatalmát el nem ismerő Pentheusz elleni bossúja áll a középpontban, a bitolaiak előadásában nem a bosszú a vezérmotívum, hanem annak eszköze: a sajnálattal, együttérzéssel párosuló (erotikus) vonzalom, mely elvakít, és olyan cselekedetekre (vagy cselekedetek elmulasztására) sarkall, amelyek ellenünk fordíthatók. A rendező egy mai díszletekkel operáló kerettörténetbe ágyazza az ógörög dráma általa fontosnak tartott jeleneteit, amelyek mintegy a kerettörténet szereplőinek extatikus állapotában bontakoznak ki, és az

előadás első felében megismert viszonyaiknak, nézeteiknek az allegóriájaként is értelmezhetők. E tekintetben van is egy kínos áthallás a menekültválsággal kapcsolatban. Olyan értelmezési lehetőséget kínál az előadás, mely szerint a menekültek iránt tanúsított (sajnálattal vegyes vonzalomból táplálkozó) altruizmusunk a vesztünket okozza. Egy ilyen értelmezési lehetőség persze abból az általánosító, hamis premisszából indul ki, hogy a befogadottak mind elvetemült kígyók, akik csak az alkalmat lesik, hogy megmarják azokat, akik a keblükön melengették őket. Nehezen tudtam szabadulni ettől a sugalmazástól, mert a már említett kerettörténet jeleneteinek vitáiban és eszmefuttatásaiban hangsúlyos szerep jutott a menekültkérdés különféle megítéléseinek.

De ha szélesebb perspektívába helyezzük az előadást, elmondhatjuk róla, hogy az embert formáló (pozitív és negatív) hatások identitásképző szerepét mutatja be. Azokét a hatásokét, amelyeket az egyén gyakran föl sem ismer és/vagy nem is képes definiálni és/vagy elemezni. Mint amikor Dionüszosz leitat bennünket, és utána azt csinál velünk, amit akar. (press)

Moment (Maribor): *HŐS 3.0 – a szavakon túl* (Szerzők és előadók: Uroš Kaurin, Vito Weis)

A szlovén színészpárost tavaly is láthatta a Desiré közönsége a *Hős 2.0* című előadással. Itt és most ennek a folytatását nézhettük meg. Folytatásról persze legfeljebb annyiban beszélhetünk, hogy az előadók ugyanazok voltak, a koncepcióban is felfedezhettünk hasonlóságokat (például az egymásra épülő, mégis önállóan is értelmezhető helyzetgyakorlatok vonatkozásában), de míg tavaly a beszéd is szerepelt a kifejezésmódok eszköztárában, a *Hős 3.0*-ban – ahogy az alcím is mondja: „a szavakon túl” – szavak nélkül, pusztán a burleszk módszerével oldották meg a jeleneteket – a burleszk banalitásával, zsigeri reakciók kiváltására törekedve. És ez kiválóan működött, ami általában abban mutatkozott meg, hogy a közönség dőlt a röhögéstől. Ám az a professzionalizmus, felszabadultság, természetesség, őszinteség, játékosság, amit Uroš Kaurin és Vito Weis mindvégig sugárzott a színpadról, nem engedte vásári mutatványnyá, szimpla bohóckodássá silányítani a produkciót.

A két színész egymásra hangoltsága, játékának összhangja tette páratlanná ezt az előadást és segítette át a nézőket érzelmileg az akár 180 fős jelenetváltásokon. A szentimentálisan túlfeszített vagy éppen altesti humorban bővelkedő jelenetek sem váltak közönségessé, mert Kaurin és Weis a szavakon túl is képes volt – mimikáival és mozgással – ezeket átlényegíteni. (press)

Tünet Együttes: *A tünetegyüttes* (Alkotók és szereplők: Gőz István, Szabó Réka, Szász Dániel)

„Ha a többi előadásuk is ilyen, nem csodálom, hogy nem kapnak támogatást!” – summázta *A tünetegyüttes*ről kifelé menet az egyik mellettem ülő néző. Nos, a többi Tünet-darab nem ilyen. A Desiré fesztiválon tavaly a *Burokkal* debütálót és előtte a Kosztolányi Dezső Színházban rendszeresen vendégszereplő független társulat korábbi produkcióiban a kortárs tánc, az alternatív színházi formanyelvek és a technikai innovációk közötti határátlépésekkel kísérletezett. A Tünet Együttes 2002-es fennállása óta rengeteg díjat kapott, ezzel is bizonyítva egy ilyen, a keleti blokk országában általában az underground színtéren rekedő, és ezért a társadalmi felelősségvállalás fontosságát nyíltan hirdetni merő alkotóközösség létjogosultságát Magyarországon. Az a fajta, nem elkötelezett, de politikai értelemben mindenképp tudatos művészi attitűd nyilvánul meg a produkcióikban, amelyhez az irónia áll a legközelebb. Aki tehát látta korábban Szabadkán a Tünet Együttest, ezt a konzervatív anarchizmust várta, amikor jegyet váltott a desirés előadásra – és csalódnia kellett. *A tünetegyüttes* ugyanis felvállaltan kilóg eddigi darabjaik sorából, és ha színpadi eszközei nem is mentették meg a közönség negatív ítéletétől, legalább a fesztivál 2019-es mottója, a *right here – right now* adott neki némi igazolást.

Az előadás – jól hangzó műfajmegjelölése szerint – reality a pincében: „Fent még dübörög a nagyszínpad, mintha minden rendben lenne; mi meg lent a pincében.” *A tünetegyüttes* tényleg olyan, mint egy valóságshow: míg a korábbi produkciók a közönséget is bevonták a játékba, itt – egészen a finisbeli kiütkezéséig – a néző arra van kárhoztatva, hogy

szimpla voyeur legyen. Aki ráadásul kicsit nekrofil is, hiszen a mindenkori rezsimnek kiszolgáltatott művész-antihősök agóniájára izgul. Ez a szerep viszont viszonylag kevés ember igényeit elégíti ki. Úgy látszik, ami a budapesti Trafó alagsorában működőképes, az a szabadkai Jadran-színpadon egyszerűen nem jön át: nemcsak azért, mert a kilencvenes évek délszláv háborús háttérjének kulturális visszasságain edződött publikumnak a TAO rendszerénél jóval durvább elnyomás dacára kellett fenntartania magát, hanem azért is, mert az előadás színházi eszköztára nem mutat túl egy pszichodráma-terápia keretein. Szabó Réka elmeséli, hogyan sírta el magát az egyik bemutatójuk után a nyílt színen a támogatások bizonytalansága miatt, Gőz István a szívélytelenségéről és a műtétéről beszél, Szász Dániel pedig arról, hogy az egész életét erre a társulatra tette fel. Egyet kell értenem az ajánlóval, a darab ilyen szempontból valóban „gyárlátogatás a kulisszák mögé”. De hiába „őszinte és személyes” (különösen a gazdasági vezető, Papp Éva rapje – még ha a mikrofon épp ennél a résznél mondja is fel az unalmast), olyan hosszú ideig tart benne a köldöknézegetés, hogy a közönség a sajnálattól a csömörig jutva alig várja, hogy kijusson a teremből. Az előadás végén, amikor döntenet kell, ki melyik menekülési útvonalat választaná ebből a kilátástalan helyzetből, is inkább a kínos feszengés az uralkodó a színpadon. Szabó Réka meg is kérdezi: „Azért érthető volt minden, ugye?” Érthető volt, köszönjük a kérdést. (em)

MNÉMOSYNE

SZELES RÉKA

Lábunk alatt a köszörűkő

Varga Tamás: *A leves*. Forum, Újvidék, 2019

Az elmúlt néhány évtized könyvtermésének számbavétele után azzal a ténnyel kell szembesülnünk, hogy nincs könnyű helyzetben a magyar nyomtatott dráma. Az egyre apatikusabb olvasói érdeklődést műnemtől függetlenül nehéz felrázni. Mégis, még a mi borús, bús, lomha Bácskánkban is történik néhanap izgalmas dolog. Varga Tamás *A leves* című drámatrilógiája 2019-ben jelent meg, üde színfoltot hozva a vajdasági irodalmi életbe.

A kötet nem csupán jellege miatt számít kuriózumnak: a cselekmény izgalmas, eredeti, a megvalósítás pedig az amerikai thrillerek világát idézi. További érdekessége, hogy szereplőit neutrális közegbe helyezi, semmilyen utalást sem tesz az adott korra, a társadalmi-földrajzi környezetre. Ez a „lecsupaszított” környezet illik a szereplőkhöz, akiknek nincsen nevük, csak nő meg férfi van, és így tovább. Ezek a „jelöletlenségek” azt az érzetet keltik, hogy az események éppúgy történhetnek a mi kisvárosainkban, mint New York felhőkarcolói között.

A dráma izgalmas ötvözete a színháznak és az irodalomnak. *A leves* szövegein pedig érződik, hogy Varga Tamástól nem idegen a pódium. A jelenetek filmszerűen gördülnek elénk, az erős vizuális hatások jóformán a mozik nézőtereinek soraiba repítik az olvasót. A kötet első része *A játék*. Már a nyitókép is egyértelművé teszi, hogy egy pszichothrillert látunk. A jelenetben csak egy NŐ és egy FÉRFI szerepel. Kettejük mentális csatározása számtalan kérdést felvet, amelyek egy részére választ kapunk a történet előrehaladtával. Számomra ez az egység volt a legbilincselőbb, a könyv legjobban sikerült fejezetének tartom. A precíz

leírásoknak köszönhetően úgy éreztem, ott állok egy szobában a szereplőkkel, és hozzájuk hasonlóan én sem értem pontosan, mi is történik. Amint azonban a feszültség a tetőpontjára hágott, egy hitchcocki vágással az ebédlőben találtam magam, onnantól pedig egy család kálváriáját követhettem nyomon.

A *Leves* című fejezet a korábbihoz képest kellemes „átvezetőnek” tűnik, amely árnyalja a korábbi eseményeket és a székhez kötözött nő jellemét is. A FÉRFI karaktere újfent a narráció egyediségére hívja fel a figyelmet. Kíváncsi lennék, hogy színpadon mennyire megvalósítható az események oda-vissza tekerése. A drámában mindenesetre érdekes lehetőségeket villantott fel. Ez a szerepjáték a Bert Hellinger nevéhez fűződő terápiás módszert, a családállítást juttatja eszembe. A szerző kielezi az APA és az ANYA közti feszültséget, bizonyítván: semmi sem az, aminek látszik. Az egyik percben még a férj mellett állunk, számonkérve az almát felfaló nőt, hogy mégis milyen anya, a másik pillanatban megbotránkozunk a lányát molesztáló apán. Reméltem azonban, hogy a családon belüli konfliktusok jobban ki lesznek fejtve. Ha már a szerző bevállalt egy olyan tabutémát, mint a családon belüli erőszak és a pedofília, örültem volna, ha nem csak pedzegeti, hanem meg is ragadja a probléma velejét.

A drámák egymás mellé helyezése világossá teszi, hogy *A csend* jelenei számítanak időrendben az elsőnek. A narrátorral beszélgető FÉRFI és az ÖREG esetét többféleképpen is értelmezhetjük: egy őrült belső monológjaként, vagy akár egy olyan ember agóniájaként is, aki társaság, interakciók hiányában fiktív párbeszédet bonyolít le önmagával. Annyi azonban bizonyos, hogy ez a részlet mélyíti el leginkább az első színben feltűnő férfi karakterét – legalábbis tettei indokolatlanságának magvát valahol itt kell keresnünk. Ez a „valahol” pedig problémát vet fel: a kötetben igen sok a logikai hézag. Ezeket nagyjából a könyv feléig ellensúlyozni tudta a narráció és az izgalmas történetvezetés, de mire elérkeztem a harmadik színhez, azt éreztem, hogy megérdemelnék egy kicsit több információt. A kötet hemzseg a rébuszoktól, és ez számomra rontott az élvezhetőségén.

A szövegek hangulata enyhén misztikus, és a képi világ mellett a zenei választások is ezt tükrözik. A trilógia minden színében feltűnik Chopin

Nocturne *Op. 9 No. 1*-je, vagy *No. 2*-je. A noktürn alapvetően egy melankolikus komolyzenei műfaj. Ez az „éjszakai zene” pedig illik a drámai helyzetekhez. A b-moll noktürn esetében, a középész végén egy álomszerű anyag szerepel duett formában. A kétszólamúság tehát nemcsak a dialógusok, hanem a zenei élmény szempontjából is meghatározó.

A drámák nem kronologikus sorrendben szerepelnek, mégis érezhető valamiféle ív az első és az utolsó szöveg között. A három dráma szoros összetartozása lassan bontakozik ki, igazán csak a befejező rész végén látjuk át az összképet. Itt azonban meg kell jegyezni, hogy ugyan a történetek minden esetben izgalmasak, teljesen eltérő a narrációjuk, a történetvezetésük, és mindben más írói fogásokkal élt a szerző. Ez a „vörös hering” effektus hatalmas feszültségeket generál, hiszen a drámák történeteszlái ott érnek véget, ahol igazán izgalmassá válnának. Az, hogy erre ki hogyan reagál, teljesen szubjektív. Én a magam részéről megkívántam volna a lágyabb átvezetéseket, vagy ha azt nem is, legalább az egységesebb narrációt. Ennek egyszerű oka van: mindhárom történetben ott van a potenciál, és nehéz volt átállnom egyik stílusról a másikra.

Ami pedig az összképet illeti: úgy vélem, pontosan a hozzám hasonló emberekhez szól a kötet előszava, amelyből világosan kitűnik, hogy a szerző semmit se kíván az olvasó szájába rágni: „Egy kőből akkor lesz köszörűkő, ha valaki arra használja, hogy élesebbé tegye vele a pengéket. Ha nem erre használnák, akkor csak egy tompa tárgy lenne. Egy egyszerű kő. A köszörűkő viszont belemar a vasba, hogy az élesebb legyen. Erre használják” (7). Az átlényegülés végén pedig valamennyi mozaikdarab a helyére kerül.

VIRÁG GÁBOR

Az elnémított színház

A Topolyai Járási Népszínház (1949–1959)

1948-ban Nagy József párttitkár Újvidékre hívatta Dimitrijevic Marát. Azt bizonygatta neki, hogy Topolyának szüksége van egy színházteremre. Amikor egy évvel később már állt az épület, Nagy egy állandó társulat, egy félprofi alapon működő színház szervezésével bízta meg Marát. Hetven évvel ezelőtt, 1949. március 2-án tehát nemcsak színházterem, hanem színházavató is volt Topolyán. Megalakult ugyanis a Topolyai Járási Magyar Népszínház.

Tanulmányai során Mara belekóstolt a színházi életbe. Bécsben tanult, és ugyan nem fejezte be a színészképzőt, de egyrészt tehetséges volt, másrészt volt érzéke a színházcsináláshoz. A topolyai színház megteremtésében kulcsfontosságúnak bizonyult a szerepe. Ez kettős jelentésben értendő: a színház felépítésében és a színészi gárda összetartásában is múlhatatlan érdemei vannak.

A topolyai népszínház a semmiből indult. Az igazgatóvá kinevezett Mara járta a terepet, és odacsalogatta társulatához a kiszemelt színészjelölteket. Az első, akit levett a lábáról, Karna Margit volt, aki kosárlabda-reménységként indult. Mara tehetségkutató munkája révén került a színházhoz Nagygellért János újságíró, a kőművessegéd Lőrincz Lajos és mások is. A színház másfél évig félhivatásosként működött: volt néhány fizetett színész, a többi pedig a helyi amatőrök közül verbuválták. Ha sok szereplőt mozgató darabot rendeztek, például a *János vitézt*, a *Mágnás Miskát* vagy *Az iglói diákokat*, akkor felléptek a műkedvelők is, többek között Schneider Dániel, Pressburger Andor, Krämer Rezső és Faragó Klári, akik mindvégig megmaradtak amatőrnek. Soha nem lett belőlük hivatásos színész, mégis olyan lelkesedéssel játszottak, hogy a színház fennállása alatt mindvégig az együtteshez tartoztak, sőt kiemel-

kedő teljesítményt nyújtottak, Schneider Dániel például főszerepeket is kapott. A társulatot egyik tagja, Nagygellért János így jellemezte: „Nem hiszem, hogy akad még egy olyan együttes, olyan munkaközösség, amelyben olyan teljes az összhang, mint itt nálunk. Hivatásunk iránti lelkesedésünket nem lohasztják le a művészvilágban szinte megszokott torzsalkodások, áskálódások, intrikák. Tökéletesen egybeforrt közösség vagyunk, amelynek minden tagja örül a másik sikerének, eredményének és a maga részéről hozzájárul, hogy sikert arathasson.”

A topolyai színészeknek nem volt szakmai képezésük, hiszen ekkoriban nem létezett országos szinten magyar nyelvű színészképzés, a káderproblémákra ezért saját berkeikben igyekeztek megoldást találni. A rendező továbbképzést tartott a színpadi beszédről és mozgásról, a maszk elkészítéséről és egyéb, szakmába vágó kérdésekről. A társulati munkát kezdetben a rendezőhiány gátolta. Tiszteletdíjasként szerződötték Garai Bélát, a szabadkai Népszínház rendezőjét, aki magával hozott Szabadkáról néhány színészt, többek között Sinkó Istvánt és a Mohai házaspárt. A kellékeket is innen-onnan szedegették össze, de kaptak ajándékba is. Az egyik előadáshoz a helybeli temetkezési vállalatól kértek kellékeket. A színház zenekarának karnagya Kovács István volt, az énekkar pedig az iparos dalárda tagjaiból állt össze.

Ebből is érzékelhető, hogy a topolyai népszínház sajátos együttes volt, amely valahol az amatőr szintársulat és a hivatásos, teljes apparátussal dolgozó nagyszínház között foglalt helyet. Mint ilyen, magán viselte mindkét típus jellegzetességeit, ugyanakkor azonban nem volt azonos egyikkel sem, sajátos stílust képviselt a kettő között. Szervezetileg a hivatásos színjátszók kis száma jellemezte. A színháznak 1951-ben tizenhárom fizetett alkalmazottja volt, tizen közülük színészként dolgoztak. Ez a tizenhárom személy végezte az összes művészeti, adminisztratív és technikai teendőt a színház körül.

A színház személyzeti és szervezeti struktúrája döntően befolyásolta, sőt meghatározta működésének irányát mind műsorpolitikai, mind pedig művelődéspolitikai tekintetben. A repertoár összeállításánál ez a kevés szereplővel operáló darabok előtérbe helyezését jelentette, melyek nemcsak a színház kamarajellegét erősítették, hanem a tájolást is meg-

könnyítették. A topolyai népszínház ugyanis tájoló színház volt: kötelező volt a vidéket járnia, szigorúan megszábták, a járás falvaiban hány előadást kell tartania. Ennek köszönhetően fennállása során a társulat eljutott Vajdaság szinte minden magyarlakta településére. Ebben a küldetésében segítette a szintén 1949-ben induló Újvidéki Rádió is: 1951-ben a színház két előadása helyszíni közvetítésként került adásba, 1954. június 9-én pedig alkalom adódott arra, hogy a távolabbi közönség is megismerkedhessen a topolyai színház művészeinek produkciójával. A szerda esti drámai terminusban a társulat tagjai mutatkoztak be a hallgatónak. 1954. november 24-én a társulat Újvidéken vendégszerepelt: Kvazimódó Braun István *Magdics-ügy* című, háromfelvonásos színművével léptek fel. A székvárosi előadás érdekessége – lévén szerdai nap – az volt, hogy a rádió a helyszínről közvetítette.

A repertoár eléggé tarka volt, szerepelt benne operett, vígjáték, tragédia, játszottak Ibsent, Molière-t, Arthur Millert, Krležát, Sartre-t, Molnár Ferencet, Nušičot, meg a korszak néhány sikerdarabját. Összesen nyolcvan előadást mutattak be. Időközben a rendező, Garai Béla elment, helyébe Pataki László jött, de őt is csak tiszteletdíjasan alkalmazták. 1957-ben érkezett a társulathoz a Belgrádban filmrendezői szakon végzett Lányi István, az ő működése idején változott meg a színház műsora.

1958-ban Lányi István Anne Frank naplójából rendezett előadást. A darabot a jugoszláv színpadokon is ez idő tájt kezdték el játszani, tehát nagyon friss rendezés volt. A topolyaiak ezzel neveztek be a nagybecskereki színházi fesztiválra, és ott Anne Frank alakításáért Süveges Eta megkapta a legjobb színésznőnek járó díjat. Ennek a sikernek tudható be, hogy a színmű hangjáték változatát is bemutatták az Újvidéki Rádióban.

Lányi legmerészebb vállalkozása kétségkívül Shakespeare *Hamletjének* színrevitele volt. A közönség a dráma leegyszerűsített változatát láthatta, emiatt sokan támadták a rendezőt, az előadás viszont óriási siker és színháztörténeti szenzáció volt. A bemutatót megnézte a belgrádi angol nagykövetség néhány dolgozója is, és az egyikük úgy nyilatkozott a munkahelyén, hogy Topolyán a farmerek Shakespeare-t játszanak.

A színház 1959 áprilisában a *Hamlet* premierjével ünnepelte fennállásának tizedik évfordulóját. A jubileumról csupán a *7 Nap* emlékezett meg:

„Ez a maroknyi együttes vonaton vagy autóbuszson, szekéren vagy gyalog eljutott mindenhová. Ezer előadást adott tíz év alatt, és több mint negyedmillió ember nézte végig játékát. Játszott nagyszínpadon, tanyai dobogón – valami hihetetlen lelkesedés vitte mindig tovább, mindig a nagyobb föladatak felé. Mert a topolyai népszínház a vállalkozások színháza. Olyan együttes, amit nem rettent meg a feladat nagysága, még akkor sem, ha történetesen abban a pillanatban, amikor megoldására vállalkozik, még nem ért föl hozzá.”

Az ünnepelő színházat Dévics Imre derűs optimizmussal köszöntötte, miközben már tornyosultak a társulat fölött a közelgő vihar felhői. Köszöntőjében „kultúrpolitikánk egyetemes sikereként” értékelte a topolyai színház alapítását: „Csupán egy évtized múlt el, s ennyi idő alatt senki sem teremthet valami csodát. Főleg nem színházban. Ennyi idő még csak nem is jubileum. Inkább számadás, visszapillantás lehet – erőgyűjtés újabb távlatok elé.

Mégis mindannyian büszkék vagyunk erre a tíz évre. Mégis mindannyian tudjuk, hogy kultúrpolitikánk egyetemes sikere testesült meg a színház alapításában. Nekünk benne vált valósággá sok-sok jelszavunk, ami azelőtt csak ábrándunk lehetett.

Azóta ezer előadás nem kevesebb mint negyedmillió nézőjének mosolyából-könnyéből font dús csokrot az a tizenegynéhány tagot számláló együttes. Azóta százezrek tapsoltak szerte Vajdaságban színházunknak, mert az eljutott tartományunk legeldugottabb zugába is. Fáradhatatlan lelkesedéssel vitték a szép szót. Akadályt nem ismertek. Dermesztő hidegben, elviselhetetlen hőségben, vonaton vagy autóbuszson, szekéren vagy gyalog, de eljutottak mindenhová.

Ezért már rég mindannyiunk – egész Vajdaság – színháza a topolyai Járasi Népszínház.

Mielőtt ismét felgördülne a függöny, mielőtt ezrek jókívánságaival a tarsolyában, új sikerek reményében útnak indítanánk színházunkat, álljunk meg egy pillanatra. Noha mindannyian tudjuk, hogy színházunk alapítása természetszerű függvénye társadalmi rendszerünk alkotó jellegű sajátosságainak, noha mindannyian fel tudjuk mérni, hogy abban meddig terjedhet az egyén szerepe – mégis elismerésünket és tiszteletünket érdemelték ki azok, akik nemcsak példás odaadással tevékenykedtek az el-

múlt tíz év alatt, hanem akik nélkül elképzelhetetlen volt ez az intézmény." Ez volt az utolsó ünnepi köszöntő, az utolsó felemelt pohár, amibe már mérget csöppentettek. Mert a *Hamlet* ünnepi bemutatójára érkező szabadkai pártfunkcionáriusok finnyáskodva néztek körül, és „megkérdezték tőlünk, színésztől, hogy ilyen körülmények között lehet-e színházat működtetni. A színpad parányi, a világosítópark hihetetlenül szegényes, az öltözőkben alig férnek el a szereplők, minden olyan... olyan semmilyen. Mi akkor még nem sejtettünk semmit. Nem tudtuk, hogy az ünnep óriási hátrányunkra szolgál” – írta később Barácius Zoltán.

Hatvan éve, 1959. szeptember 27-én jelent meg az első sajtóközlemény az új, egységes vajdasági magyar színház létesítéséről. A Vajdasági Kommunista Szövetség Tartományi Bizottságának javaslatára 1960. január 1-jével egyesült a szabadkai, zentai és a topolyai járás. A hivatalos indoklás szerint az egyesülés a közös érdekű kulturális ügyek rendezését is megkövetelte. Ide tartozott a színházak kérdése, így a két magyar népszínházat, a topolyait és a szabadkait egyesíteni kellett azzal a céllal, hogy a „jugoszláviai színjátszás újabb lendületet kapjon”.

Dimitrijevic Mara a színház megszüntetésére emlékezve így nyilatkozott: „Életemben kétszer sírtam. Először családi okokból. Másodsor, amikor Nagy József közölte velem, alapos megfontolás után úgy döntöttek, hogy Topolyán lehúzzák a függönyt, és a szereplőgárdát átvezénylik Szabadkára. A leányom mindig azt mondogatta, hogy nekem két gyermekem van. Az egyik ő, Mila, a másik a színház. Melyiket szerettem jobban, nem tudom, de mindkettőt elvesztettem. A lányom Amerikába távozott, a színészeim széjjelfutottak a szélrózsa minden irányába.”

Hivatalosan a két színház egyesüléséről beszéltek: „Az első napokban valóban alázatos hangon a színház érdemeit méltatták, és missziójának értelmét kutatták, de az az igazság, hogy a Szabadkai Népszínházba senkit sem akartak felvenni. Csak én tudom, milyen volt a véleménye a Szabadkai Népszínház igazgatóságának és a művészeti bizottságnak a színészeimről. Ilyen előzmények után azt is rebesgették, hogy én leszek a Népszínház igazgatója. Szörnyű. Az emberbe kést döftek minden oldalról. Egyszerre magamra maradtam. A mór megtette a kötelességét, a mór mehet!” – nyilatkozta Dimitrijevic Mara.

*A szöveg a Vajdasági Színházmúzeum és Topolya Község Múzeuma közös,
Volt egyszer egy színház című tárlatának megnyitóján hangzott el Topo-
lyán, 2019. december 27-én.*

Számunk szerzői

BERÉNYI Emőke (1986) szerkesztő, kritikus

DÖBREI Dénes (1961) táncos, koreográfus, színész

DRUBINA Orsolya (1988) teatrológus

GÓLI Kornélia (1981) dramaturg, tanár

KOVÁCS Frigyes (1955) színész, rendező

MOLNÁR Edvárd (1976) fotóművész

PATÓCS László (1986) író, szerkesztő, kritikus

PRESSBURGER Csaba (1976) újságíró, kritikus

SZÁSZ Csongor (1979) operatőr, rendező

SZELES Réka (1998) egyetemi hallgató

SZÖGI Csaba (1975) író, költő, újságíró

URBÁN András (1970) rendező, színiigazgató

VIRÁG Gábor (1940) helytörténész